

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NDE İLMİ VE
KÜLTÜREL FAALİYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

HAZIRLAYAN

Fatma GÜRGÖZELER

ELAZIĞ-2005

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NDE İLMİ VE
KÜLTÜREL FAALİYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu .../.../2005 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

ONAY
Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NDE İLMİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLER**

Fatma GÜRGÖZELER

Fırat Üniversitesi**Sosyal Bilimler Enstitüsü****İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı****İslam Tarihi Bilim Dalı****2005, sayfa: 174**

1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış oldu. 1176 Miryakefalon zaferi ise Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur.

1282 ve 1300 yılları arası Bizans için felaket yılları olup, Batı Anadolu'daki Türk fetihlerinin modelleri olan beylikler bu dönemde şekillenmiştir. Candaroğulları da bu modellerden biri olup 1291 yılından sonra Kastamonu'yu zapt ederek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar varlığını sürdürmüştür.

Candaroğulları Beyleri ilme büyük önem vermiş, imkanları ölçüsünde birçok cami inşa etmişlerdir. Çeşitli imar faaliyetlerinin vücut bulduğu Candaroğulları Beyliği Anadolu'nun Türkleşmesinde mühim rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Candaroğulları Beyleri, Kastamonu, İlim, Kültür.

SUMMARY**Master Thesis****THE SCIENTIFIC AND CULTURAL ACTIVITIES IN CANDAROGULLARI
PRINCIPALITY**

Fatma GÜR GÖZELER

The University of Firat**Social Sciences Institute****Main Science Baranch of Islamic History****2005, Page: 174**

Thanks to the Malazgirt Victory in 1071, doors of Anatolia were opened to Turks and the Miryakefalon Victory in 1176 certainly proved Anatolia to be a Turkish country.

The years between 1282 and 1300 were full of disasters for Byzantium and the principalities which were the models of Turkish conquests in Western Anatolia were shaped in these years. Candarogulları Principality is one of these models which declared its independence by conquering Kastamonu in 1291. It lived freely till Fatih Sultan Mehmet's period.

Candarogulları Principals paid great attention to science and built mosques as many construction activities took place, played an important role in Turkifying Anatolia.

Key Words: Candarogulları Principals, Kastamonu, Science, Culture.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g. mad.	: Adı geçen madde
C.	: Cilt
Çev.	: çeviren
Enst.	: Enstitüsü
km.	: kilometre
Mad.	: Maddesi
m.	: metre
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Ü.	: Üniversite
v.s.	: ve saire
v.b.	: ve benzeri
Yay.	: yayınları
y.y.	: yüzyıl

ÖNSÖZ

En eski sözlü ve yazılı anlatıma göre, Orta Asya’da başlayan bir doğuş hikâyesi ve üç kıtaya yayılan hızlı yükselişi ile Türk Tarihi Dünya Tarihine büyük ve tesirli imzalar atmış, Türk Türk’e yaslanarak değil destek vererek bir tarih yazmıştır. Türkün Orta Asya ile özdeşleşen tarihi Selçuklu ile Anadolu’nun kapılarına dayanmış, ardına kadar açılan kapılardan geçen ve adı bugün bilinen ya da bilinmeyen bütün Türkmen ve beyleri Anadolu’nun her karışına Türk damgasını vurmuştur.

Nihayet tarih sahnesine tarihi devirlerin kahraman nesli Osmanlı çıkmış ve böylece asırlar süren Türk Tarihi zirveden hiç inmemiştir. Türk tarih sahnesinin önemli devirlerinden biri olan Beylikler devri ve asıl çalışma konumuz olan Candaroğulları dönemi Türkün bayrak yarışında önemli rol oynamış ve 170 yıla varan hükümranlılığı ile Anadolu’nun kendine düşen payında, payına düşen görevi layıkıyla ve tarihine yaraşır şekilde yerine getirmiş ve Anadolu’nun Türkleşmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Candaroğulları Beyliği’nde İlmi Ve Kültürel Faaliyetler konulu araştırmamızda metod olarak tümdengelim yöntemini kullandık. Takip ettiğimiz metod gereği araştırmamızın giriş bölümünde Türklerin Orta Asya’dan başlayarak Anadolu’ya kadar uzanan serüveninden, Selçuklu ve Beylikler dönemi tarihinden bahsettik.

Kısa bilgiler vererek geçtiğimiz Giriş’in ardından Birinci Bölüm’de Candaroğulları Beyliğinin tarih sahnesindeki yerleşim alanları olan Kastamonu ve Sinop şehirlerinin tarihi hakkında bilgiye yer verirken bölümün devamında Candaroğulları Beyliği’nin kuruluşu, yayıldığı coğrafi alanı, hükümdarlarından bahsederek beyliğin gelişimi, zayıflaması ve yıkılış dönemleri hakkında bilgi verdik. Bölümün sonunda ise İbn Batuta ve el-Ömeri’nin görüşlerine yer verdik.

Araştırmamızın İkinci Bölümü’nde Beyliği’n teşkilatlanması, Türk kültür ve medeniyetine hizmetleri kapsamında devlet, askeri ve toprak teşkilatı, sosyal, ekonomik ve kültürel hayat tarzından bahsettik. Candaroğulları beyliğine ait eserlere, tasavvufi hayat ve imar faaliyetlerine de üçüncü bölümde yer verdik. Sonuç bölümüyle çalışmamızı nihayetlendirdik.

Çalışmam boyunca her konuda benden yardımını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, manevi teşvik ve desteğini gördüğüm hocam Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN’a saygılarımla teşekkür ederim.

Fatma GÜRGÖZELER

GİRİŞ

TÜRKLERİN ANAYURTTAN ANADOLU'YA GELİŞLERİ, CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NE TESİRİ BAKIMINDAN ANADOLU'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ

A. TÜRKLERİN VATANI ORTA ASYA

Kıtalar içinde her milletin muayyen sınırlı bir yeri vardır. Zaman zaman bu sınırlarda med ve cezirler olmuştur. Türkler ise çok eski zamanlardan beri böyle dar hudutlar içine sığamamış; dağlar, yaylalar aşmış, denizler geçmiş ve kıtalara yayılmıştır.

Türkler, mütemadiyen hareket halinde olan bir millettir. Bu hareket kelimesini göçebeliğin icabı telakki etmek doğru olmaz. Asıl hareket onların ruhundadır. Dolayısıyla, Türkler, daima cihan tarihinin seyri üzerinde müessir olmuşlar, cesaretleriyle, temiz ahlaklarıyla, zeka ve faaliyetleriyle medeniyet sahasında büyük işler görmüşler ve münasebette buldukları milletlerin hatıralarında ve tarihlerinde her vakit takdir ve hayranlık izleri bırakmışlardır.¹

Batılı milletlerin ortaya çıkışlarından daha önce Türklük, dünyamızın en büyük sahnesini teşkil eden Euroasia'nın yani Asya'nın her çağında ve her köşesinde büyük rol oynamıştır. Çağımızın Rus tarihçileri Eurasia sözü ile yalnız Kuzey Asya'yı kastetmişlerdir. Hâlbuki Eurasia Avrupa'nın doğu, Asya'nın orta ve kuzey kesimlerini kaplayan, tarihi ve coğrafi birlik arz eden, kendine has yaşayış tarzı ile önem kazanan ve iki kıta arasında adeta üçüncü bir kıta teşkil eden çok geniş bir ülkedir.²

Türklerin anayurdu bahis konusu olunca pek çok fikir öne sürülmüştür. Bu fikirlerden biri de Altay kavimlerini medeni sahalara zaman zaman saldıran barbarlar olarak tanımlamış, onların yaşadıkları yerleri belirlerken de Orta Asya'da medeniyetlerin yaşamış ve yaşamakta olduğu yerlerden uzak ülkeleri adres göstermiştir. Bu fikri savunanlara göre Türk Moğol ve Mançu kavimleri grubuna "Altay" ismi verilmektedir. İlk olarak Wizedeman, Fin bilgini A. Costren ve Alman mongolist Schatt bu fikri ileri sürmüşlerdir. Macar H. Vembory ve Rus alimi N. Aristov'da bu fikri ispat

¹ Zuhuri Danişman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.1, İstanbul, 1964, s.6.

² Laszio Rasony, **Tarihte Türklük**, Ankara 1971, s.1.

etmek yolunda çalışmışlardır. Viyanalı W.Tamaschak, Türklerin anayurdunu Baykal gölünün doğusunda aramış, İngiliz bilgini E.Perker ile Finlandiyalı mongolist ve Türkolog G.J. Romstedt ise bunu Uzak Doğuda Kingan Dağları çevresinde olduğunu ileri sürmüştür.³ Böylece Aryani kavimlerin menşei telakki olunan Batı ve Doğu Türkistan gibi sahalara Türkler asla yanaştırılmak istenmemiştir.

Buna karşılık Macar Türkiyatçısı G. Nemeth, Türk anavatanını Altay dağları ve Urallar arasında Aral gölü mıntıkasında, yine Macar bilginlerinden G. Always, menkıbe ile destanlara ve Aryani kavimlerin ilk vatanı hakkında tatbikata dayanarak Türk anayurdunun Tiyaşan mıntıkasında olduğunu kabul ederler. İlk olarak Türklerin ve Moğolların mufassal tarihini yazan De Guignes'in ve Necip Üçok'un kabulüne ve doğruluk payı büyük olan görüşe göre Türk vatanı, Tiyaşan'ın batı ve kuzey yamaçları ile Aral gölü mıntıkasıdır. Viyanalı tarihi etnografya profesörü W.Koppers'te bu fikri paylaşmaktadır.⁴

Zuhuri Danışman'a göre, çok eski zamanlarda Türklerin asıl çıktıkları ve yaşadıkları yer hakkında kati bir bilgi edinmek güç ise de, Türklerin tarih sahasında rol oynamaya başladıkları yıllardaki hareketlerine ve yayılış şekillerine göre ilk vatanı Isık Gölü etrafındaki dağlar, yaylalar ve vadiler olduğunu söylemek, hakikati ifade etmek olur. Orta Asya yaylası Sibiryaya ovalarından Himalayalar'a, Ural nehrinden Balkaş gölüne, Hazar denizinden Çin'in Şensi eyaletine kadar uzanan çok geniş bir sahadır.⁵

B. YENİ TÜRK VATANINDA İSKÂN POLİTİKASI

On birinci yüzyıl Türk tarihinin en mühim dönüm noktası olarak kabul edilir. Zira bu zamana gelinceye kadar Orta Asya'dan batıya doğru gelişen Türk fütihat hareketi yedi yüzyıl boyunca hep Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları takip ederek Tuna havzasına uzanmıştır. Ancak bu yüzyıldan itibaren Türklerin yeni anavatanı Anadolu'nun kapıları sonuna kadar açılmış ve tarih sahnesi yeni bir boyut kazanmıştır.⁶

Eski Türk kültüründe yer alan hükümdarlık anlayışına göre "kondurma" yani "iskân" uygulama ve anlayışı en eski devirlerden başlayarak Türk devlet ve

³ A.Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, C.I. İstanbul 1981, s.9.

⁴ Togan, a.g.e, C.I., s.9-10.

⁵ Danışman, a.g.e, C.I., s.9.

⁶ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Türkler**, C.IV, Ankara, 2002, s.177.

hükümdarlarının önemli görevleri arasında yer almıştır. Yeni fetihlerle ülke topraklarını büyütmek Türkler için ne kadar büyük bir şeref sayılıyor idiyse, alınan bu topraklara Türk halkının iskân edilmesi de o ölçüde önemli bir hükümdar görevi olarak telakki ediyorlardı.⁷

Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde ,Osmanlıların Rumeli fetihlerinde ve Gazi Süleyman Paşa'nın Gelibolu ve civarındaki faaliyetlerinden söz edilirken şöyle bir pasaj yer alır: "Süleyman Paşa, babası Orhan Gazi'ye haber gönderdi ki, "Devletlü! Himmetinle Rumeli fetholunmaya başlandı. Kâfirler gayet aciz oldu. Şimdi şöylece biline ki burada fetholunan hisarlara, memleketlere, memur olmaları için Müslümanlardan çok adam gerek. Bundan dolayı bu fetholunan hisarlara koymak için yarar gazi yandaşlardan gönderiniz." Bu ifadeler iskân usulünün bütün Türk tarihi boyunca devam ettiğini göstermektedir.⁸

Anadolu tarih boyunca birçok göç ve iskân faaliyetlerine sahne olmuştur. Özellikle Selçuklular sistematik bir tarzda bu topraklarda tehcir ve iskân faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Büyük Selçuklu veziri Nizamü'l Mülk'ün özellikle fethedilen Anadolu topraklarında tatbik edilmek üzere geliştirdiği Miri sistem ve askeri İktalar, Selçukluların iskân siyasetini daha kolaylıkla uygulayabilmelerine imkan vermiştir.

Selçuklu Sultanları, ilk fetih yıllarından başlamak üzere, Moğol istilasının sebep olduğu göçler de dahil, Anadolu'ya gelen Türkmenler daha ziyade uçlara yani sınır bölgelerine yerleştirilmeye başlandı. Göçebelerin parçalanarak uçlara yerleştirilmeleri ile hem onların içeride zayıf ve buhranlı zamanlarda karışıklık çıkarmaları önleniyor, hem de sınırlarda düşmana karşı mühim bir askeri güç bulundurulmuş oluyordu.

Selçukluların fethettikleri şehirlerde oturan yerli Hıristiyan ahaliyi çıkarıp, yerlerine Türkleri yerleştirdiklerine dair çeşitli örneklerde mevcuttur. Ankara maliki Muhyiddin Mesut 1197'de Kastamonu vilayetine tabi Dabybra (Zalifre) şehrini fethedince, vergi ödemek suretiyle şehirde kalmak isteyen halkın teklifini reddetti. Onların güç ve mallarıyla akıp gitmelerine müsaade edip yerlerine Türkleri yerleştirdi. Hatta fethedilen önemli şehirlere yerli halk çıkarılmadan, araya ilim, kültür ve sanat erbabının yerleştirilmesi de aynı siyasi sebeplerle yapılıyordu. Selçuklular kendi

⁷ Osman Çetin, "İskânlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", **Türkler**, C.VI, Ankara, 2002, s.260.

⁸ Aşıkpaşaoğlu, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, (çev. Nihal Atsız), İstanbul, 1992, s.54.

arzuları ile başka yerlere göç etmek istemeyen gayrimüslimlere de her türlü kolaylığı sağlıyordu.⁹

XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya giren göçebe Türkmenler, Anadolu'nun coğrafi yapısı ve ekonomik imkânlarını çok iyi bilen Selçuklu sultanları tarafından uygun görülen bölgelere Bizanslılar tarafından fazla ilgi görmedikleri kolayca tahmin edilebilecek olan hayvancılığa çok müsait otlak ve meralara yerleştiler. Bu durum Anadolu iktisadi hayatına hayvancılığın yeni bir unsur olarak girmesine sebep oldu.¹⁰

Anadolu'ya göç eden her grup kendi sosyal yapısına uygun bir sahaya iskan edilmiştir. Bürokrasinin de şehirlere yerleştirilmesinde titizlik gösterilmiştir.¹¹

Öte yandan Anadolu'ya yeni gelen Türk fetihlerle, Anadolu'nun Helenleşmemiş olan yerli halkı arasında çok kuvvetli bir kaynaşma vukua geldiği anlaşılmaktadır. Yerli halk Türk fatihlerine düşman olmak şöyle dursun, hemen ekseriyetle onlara yardımcı olmuşlardır. Bizans'ın ağır vergi ve teklifleri altında asırlardan beri ezilen Anadolu yerlileri Müslümanlığın adil idaresi haricinde onların başka bir teklife tabi tutulmamaları yüzünden Türk fatihlerine çarçabuk ısınmışlardır. Hatta iktisadi şartlara intibak hususunda anlaşmalar vuku bulmuştur. Gelen fatihler ile yerliler arasında kültür mübadelesi olmuş, yavaş yavaş Türk dili yerli dilleri söndürmüştür.¹²

Tevarih-i Al-i Osman'da geçen şu pasaj Türklerin Anadolu'yu iskân etme politikasını ifade etmektedir. “Rumili ol oradan feth olundu. Ol yörenin kâfirlerin incitmediler, istimalet virdiler. Kâfirler dahi çünkim emn ü aman içinde aldılar ve hatunların ve oğlanların ve kızların has tuttular.”¹³

Anadolu'yu en geniş manada Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için Türklerin hareket noktaları; bazı toprakların işlenmesini sağlayarak devletin ve milletin zenginleşmesini sağlamak, verim gücünden fazla nüfusu başka yere kaldırmak, siyasi, dini, içtimai ve ruhi rahatsızlıkları gidermek, devlet güvenliğini ve askeri kilit

⁹ Çetin, a.g.m., C.VI, s.260-263.

¹⁰ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, İstanbul, 1995, s.376.

¹¹ Çetin, a.g.m., C.VI, s.264, 266.

¹² Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul, 1944, s.177,178.

¹³ F.Giese, **Anonim Tevarih-i Al-i Osman**, (çev: Nihat Azamat), İstanbul, 1992, s.18,19.

noktalarını sağlamlaştırmak, devamlı nüfus ve tesiri temin eden toplum ağırlıklarını sağlamak ve asayişini gerçekleştirmek ve büyük nüfus tazyiki olmuştur.¹⁴

Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlayan önemli bir hususta Ahilik teşkilatıdır. Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kırım'da yaşamış olan Türk halkının sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan bir kuruluş olan ahilik Anadolu'da tarihi olayların geliştirdiği zorunluluklar sonucu ortaya çıkmış ve bu bölgede sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dengenin sağlanması amacı ile gelişip örgütlenmiştir.¹⁵

Ülkenin her yerinde yapılan cami, medrese, tekke, darüşşifa ve imaretler, kurulan vakıflar siyasi hâkimiyetle birlikte kültürel hâkimiyetin sağlanmasını mümkün kılmıştır. Kısacası "Anatolia" Türkleşmiş, İslamlaşmış ve kısa zamanda Türk vatani "Anadolu" haline gelmiştir.¹⁶

C. OĞUZLARIN GELİŞİNDEN ÖNCE ANADOLU

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi ve Türkiye diye bir ülke haline gelmesi, Avrupalılara her zaman, kabul edilemeyecek ve biraz da hazmedilemeyecek bir durum olarak görünmüştür.¹⁷

Selçuklulardan önceki Bizans Anadolu'su ekonomik ve sosyal anlamda tam bir kargaşa ve anarşi görüntüsü verir. Bu görüntü, ülkeyi yüzlerce yıllık Doğu Roma medeniyetinden büsbütün yoksun kılmıştır. Bundan dolayıdır ki Malazgirt'ten sonra yeşeren ve genel bir adlandırma ile "Türkiye Selçuklu Medeniyeti" denilen kültür ve medeniyet hamlesinde Doğu Roma ya da Bizans kültürü ve medeniyetinin hiçbir izi yok gibidir. Anadolu'nun Bizans için ehemmiyeti sadece vergi toplamak ve asker ihtiyacını karşılamak yönündedir.¹⁸

Bizans Anadolu'su siyasi teşkilatlanma anlamında 21 thema yani eyalet halindeydi. Sosyal ve ekonomik anlamda ise Bizans idaresinden halk memnun değildi. Ağır vergilerin tahsili bir çeşit zulme dönüşmüştü. Bizans saray masrafları hazineyi büyük ölçüde kurutuyordu. Liyakatsiz fakat imtiyazlı kimseler mahkemelerde mahkeme

¹⁴ Kemal Vehbi Gül, **Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaşması**, İstanbul, 1971, s.29,113,114.

¹⁵ Neşet Çağatay, **Ahilik Nedir**, Ankara, 1990, s.1, 27.

¹⁶ Çetin, a.g.m., s.267.

¹⁷ Claude Cahen, **Anadolu'da Türkler**, İstanbul, 1984, s.79.

¹⁸ Oğuz Ünal, **Horasan'dan Anadolu'ya**, Ankara, 1980, s.52.

başkanlığı yapıyorlardı. Kiliseler ve manastırlara verilen imtiyazlar onları ayrıcalıklı bir sınıf haline getirmişti. Bizans ordusunun büyük bir kısmı o zamana kadar görülmemiş şekilde ücretli askerlerden oluşuyordu. Büyük mülklerin çoğalması ve alt tabakaların aşırı angaryalar altına sokulması, sefaletin artmasına ve her zamankinden daha geniş bir halk tabakasının köle durumuna düşmesine sebep olmuştur.¹⁹ Anadolu'ya yapılan akınlar, el değiştirmeler, ayaklamalar, felaketler, kilise kavgaları, göçler Anadolu'yu harap bir hale getirmiş ve nüfusu iyice azaltmıştır.²⁰

D. BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİNDE ANADOLU

Tarihte topluluklara, yüzyıllar boyunca takip edecekleri istikametlerini çizmeye yardımcı büyük devirler olduğunu görmekteyiz. Böylesi devirlerin kahramanlarından olan Oğuzlar da Orta Asya'dan Anadolu'ya koskocaman bir tarih taşımışlar ve istikamet belirlemişlerdir.

Selçuklu hükümdar ailesi gerek tarihi kayıtlardan, gerek paralardan ve damgalardan anlaşıldığı üzere Oğuzların Kınık boyuna mensuptur. Kurucu Selçuk Bey'in babası Dokak (veya Tokak) olup bu isim, kazanmış olduğu yüksek mevki simgeler.²¹ Selçuk Bey'in önderliğinde başlayan İslamiyet'e giriş hareketi ile Oğuzlar Seyhun "Sır Derya" boylarından Maverünnehir bölgesine inmiş ancak X.yüzyılın nihayetinde Karahan ve Gazne devletleri²² arasında sıkışmaları üzerine yeni bir yurt arayışına girmişlerdir. Bu münasebetle 1016 yılında Selçuk Bey'in torunu Çağrı Bey aranan vatanın bulunması yolunda Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya kadar uzanan gaza seferleri düzenlemiş ve Çağrı Bey'in dönüşü, Tuğrul Bey'e ve diğer Oğuz beylerine yeni bulunan müstakbel vatanın haberini getirmiştir. Ancak Gazne devleti Selçuklu Türkmenlerinin Anadolu'ya ulaşmalarını engellemiştir.²³

Teşkilat kurup etrafa memurlar tayin eden ve Türk ananesi gereğince zapt edilecek mahalleri Selçuklu Devleti reislerine tımar olarak veren Tuğrul Bey, Abbasi halifesine Nişapur'a elçi gönderip Selçuklu Devleti'ni resmen kabulünü müteakip Gazne üzerine yürümüştür. Türklere has bir taktikle 1040 tarihinde Dandanakan-Hisarı önünde büyük bir zaferle Selçuklu Horasan'da tam istiklallerine kovuşarak tarih

¹⁹ M.Abdülhaluk Çay, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul, 1984, s.23.25.26.28.

²⁰ Ünal, a.g.e., s.53,55.

²¹ İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul, 1992, s.3.

²² Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C.I., Ankara, 1989, s.37.

²³ Kafalı, a.g.m., s.178.

sahnesine çıkmışlardır.²⁴ Dandanakan zaferinden sonra Oğuz ilinin 24 boyuna mensup Türkmen Boyları ve oymakları kitleler halinde ve gittikçe artan dalgalar misali Sir Derya ve Maveraünnehir'i boşaltarak Azerbaycan ve doğu Anadolu'ya yönelen bir istikamette Ön Asya'ya girmişlerdir.

Tuğrul Bey Büveyhoğulları'nın Abbasi halifesine olan baskısını, bu devleti ortadan kaldırarak bertaraf etmiştir. Halife kendisini her nevi baskıdan kurtaran Tuğrul Bey'e kızını vermiş ve onu İslam milletlerinin ve ülkelerinin Büyük Sultanı²⁵ olarak ilan etmiştir.

Alparslan döneminde akınlar artmış, Türkler Kızılırmak'a kadar sokulmuşlar ve artık Anadolu'nun kaderi tayin olunmaya başlamıştır. Bu sırada Malazgirt ve Ahlat ahalisi Bizans tarafından saldırıya uğramış Alparslan'ı imdada çağırılmışlardı. Sultan yanında bulunan dört bin asker ve bölgeden katılan 10 bin kişi ile batıya doğru yürümüşlerdi. Bu 14 bin süvariden her birinin yanında alışıldığı üzere yedek at vardı.

Bizans ordusunun başında bulunan Romanes Diogenes ise kalabalık ve teçhizatlı bir ordu ile ve kendine duyduğu sonsuz bir güven ile hazırlanmıştır. İmad ad-Din ve el-Fariki'ye göre üç yüz bin kişilik bu ordunun karşısında Alparslan vaziyetin zorluğunu anlamış ve kendini Allah'a emanet ettikten sonra şehit olursa oğlu Melikşah'a sadık kalacağına dair Türk kumandanlarına yemin ettirmiş ve Malazgirt'e doğru yönelmiştir. Bizanslılar ise birden bire kendilerini aciz hissetmişler ve yenilmişler, Romanes ise esir edilmiştir.²⁶

Bizans'ın Türklere karşı çıkardığı son ve en kuvvetli ordusunun Malazgirt ovasında imha edilmesi ile Bizans müdafa-i seddi yıkılmış ve Sultan Alparslan İslam ve batı dünyasında büyük akisler uyandıran ve emsalsiz zaferi ile Türk yurdu haline gelecek olan Anadolu'nun mukadderatını tayin etmiştir.²⁷

Sultan Melikşah'ın hükümdarlığının ilk yılı olan 1072 senesinde ise Selçuklu şehzadeleri ve bilhassa Kutalmış'ın oğulları ile büyük Türk emirlerinden Turuk ve Artuk Beyler Kızılırmak'ı geçerek Orta Anadolu'yu istilaya başlamışlardır.

²⁴ Şahabettin Tekindağ, **Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü**, Trabzon, 1967, s.2.

²⁵ Mehmet Maksudoğlu, **Osmanlı Tarihi 1299-1922**, İstanbul 2001 s.8.

²⁶ Claude Cahen, İslam Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı, **Türkler**, C.VI, Ankara, 2002. s.208.

²⁷ Kafesoğlu, a.g.e., s.40.

Kutalmışoğulları Anadolu'nun fethine memur olmuşlar ve feth edecekleri memleketlerin hükümdarlık mensurunu sultandan almışlardır.²⁸

Selçuklu Hükümdarı Melikşah'tan sonra oğulları Berkyaruk, Mehmet ve Sancar adlı üç kardeşin post kavgalarıyla koca imparatorluk karmakarışık ve huzursuz bir hale düşmüştü. Sultan Sancar zamanında ise yeniden imparatorluk ayağa kaktıysa da yapılan siyasi hatalar ve erkek evladı olmayan Sancar'ın yerine hemşirezadesi Mahmut'un geçmesiyle saltanat iyice sarsılmıştı. Sancar'ın köleleri tarafından saltanat devam ettirilmeye çalışıldıysa da 1187'de Harzemşahlar tarafından tamamen ortadan kaldırıldı.²⁹

Malazgirt Zaferi'ne kadar asırlar boyu "cihat sahası " olan Anadolu, artık yeni sahibi Türklere vatan olmakta ve cihat sahası Balkanlara doğru ilerlemekteydi. O devrenin hatırası olmak üzere Anadolu'ya bir müddet daha Rum diyarı denmiş, hatta mahalli Türkçede bu ifade Urum diyarı olmuştur. Türkler'in fetih hareketinden önce, nüfusunu kaybederek ıssızlaşan ve harabeye dönen Anadolu, yeni gelen yoğun Türk nüfusu ile birden bire canlılık kazanırken bir taraftan da süratle imar görmeye başlamıştır. Köy, kasaba ve şehirler eski harabelerin yanında ve üzerinde kuruldu. Stratejik ve ticari önemi olan yol güzergâhlarını ihya etmeye başladılar. Binlerce köy ve kasaba kurulurken pek çok şehir yeniden inşa edilmiştir.

Yollar emniyete kavuşurken, vahşi tabiat Türkistan'dan gelen koyun ve davar sürülerinin otlatıldığı kaval sesleriyle dolan bir canlılığa kavuşmuştur. Türkistan'dan gelen hayvan sürülerini getirerek, bazı zirai mahsullerin tohumları ekilerek mahsullerinin alınmasının hazzı yaşanmıştır. Bazı istisnalar bir tarafa bırakılacak olursa umumu Türkçe ad taşımış olmaları da köy ve kasabaların Türkmen atalarımız tarafından kurulduğunun en bariz delilidir. Tabiat ve coğrafyaya uyan isimler yanında Anadolu'nun fethi ve imarında emeği geçen beylerin ve manevi büyüklerin adlarına çokça rastlanır.

Atalarımızın Anadolu'ya getirdikleri en önemli hususlardan birincisi sayabileceğimiz inşaat ve yapım tekniğidir. Tüm bu canlılıkla ince sanatlar gelişmiş; taş, tuğla üzerinde yazı, süs ve desen verme, oymacılık, kakmacılık üstün bir seviyede

²⁸ Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu'nun Fethi, **Türkler**, C.VI, Ankara, 2002 s.194.

²⁹ Danışman, a.g.e., C.I., s.147-149.

inceliğe ve zarafete erişmiştir. Yine Türklerin Anadolu'ya getirdikleri en önemli özelliklerden biri de inanç yapısının ortaya koyduklarıdır. Din kaynaklı hoşgörü anlayışı Anadolu Türk insanının en temel vasıflarındandı. Türk tarihinin en büyük içtimai müessesesi olan vakıf sistemi de Anadolu'ya taşınmıştır. Atalarımız, Anadolu'nun vatan haline gelişinden sonra, şehirler ve şehirlere yakın kasabalarda yerli nüfusa (yani Ermeni ve Rumlar) ancak şehirlerde ve yakın mahallelerde oturma izni vermişlerdir. Çünkü hayvancılık ve çiftçilikle geçinmeleri nedeniyle atalarımızın değer ölçüleri topraktı.

Tüm bunların sonucunda nüfusa gelince Ermeni ve Rumlar şehirlerde %50'lik bir nüfusu işgal ederken köy ve kasaba nüfusunun %100'e yakını zaten Türklerden meydana gelmekteydi. Dolayısıyla Türk nüfusunun toplamda %90'ı bulunduğu söylenebilir. Böylece Türklerin baş ve kimliksiz bir coğrafyaya ne kadar sistemli bir damga vurdukları açıkça görülmektedir.³⁰

E. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANADOLU

Selçuklu Devletleri arasında en uzun ömürlüsü ve en mühimi olan Anadolu kolu, Arslan Yabgu'nun torunu Süleyman-Şah tarafından 1078'de merkezi İznik olmak üzere kurulmuş ve aynı aile etrafından devam ettirilmiştir.³¹ Süleyman'ın babası Kutalmış 1049'da Pasinler ovasında Bizans ordusunu mağlup ederek Anadolu kapılarını zorlamış ve 100.000 Bizans esiri almıştır. Bizans kumandanı Liparit'de esir edilmiş ancak İstanbul'daki Camii'nde Sultan Tuğrul namına hutbe okunması karşılığında Tuğrul Bey tarafından serbest bırakılmıştır.³² Kutalmışoğulları, babalarının Sultan Tuğrul Bey'e ondan sonra da Alparslan'a karşı riyaset davası yüzünden muhalefet ve mücadele etmişler, Anadolu'nun fethine memur olmuşlar ve fethedilecek memleketlerin hükümdarlıklarını üzerlerine almışlardı.³³

Bu tavırları sebebiyle Kutalmışoğulları Bizans hudutlarına sürgün edilerek başlarına geçecek bir Selçuk beyine muhtaç bulunuyorlardı. Süleyman Şah kardeşlerini kurtarmak düşüncesiyle Halep ve Antakya'yı kuşatmış, Anadolu'ya girerek hiçbir mukavemetle karşılaşmadan yoluna devamla 1075'te İznik'i fetih ve payitaht yapmıştır.

³⁰ Kafalı, a.g.m., s.185-190.

³¹ Kafesoğlu, a.g.e., s.59.

³² Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ankara, 1963, s.246,247.

³³ Yinanç, a.g.m., s.194.

Süleyman Şah, Marmara kıyılarında Bizans'a korkulu günler yaşattırken, Bizans'ın elinde bulunan Antakya'dan bir davetname alması üzerine Anadolu'yu bir baştan bir başa geçerek Antakya'nın teslimini istedi. İki Selçuklu kumandanı arasında vukua gelen muharebede Süleyman Şah hayatını ve ordusunu kaybetti.³⁴

I.Kılıç Arslan, Anadolu sultanı olmakla beraber, babasının vefatından 1092'ye kadar geçen zaman içinde hükümdarsız kalan kıtada doğu Anadolu'nun Sivas ilinde Danişmendliler, Erzincan ilinde Mengüçöklüler, Erzurum ilinde Saltuklular, Batı Anadolu'da İzmir'de Çakan, Efes'te Tanrı Bermiş Beyler ve daha sonra Artukoğulları ve Ahlat Şahları birer müstakil devlet olma yoluna girdiklerinden, Anadolu'da Selçuklu fiili devlet birliği mevcut değildi.³⁵ I. Kılıç Arslan'nın kuvvetli donanması ile İstanbul'u tehdit eden Çaka Bey bertaraf edildi.

Sıra Bizans'a gelmişti. Ancak kalabalık Bizans ordusu İznik'e doğru ilerledi ve I.Haçlı ordusu İznik'i teslim aldı. Eskişehir'e doğru yoluna devam etti. Kılıç Arslan çete harbiyle Haçlı ordusunun geçeceği yollardaki bütün şehir ve köyleri tahrip etti ve Bizans ordusu büyük kayıplar verdi. Arkadan gelen iki ayrı kol da tarumar edildi. Haçlı fırtınasından sonra ise Danişmendliler ile mücadeleye girildi ve mağlup edildi. Bu suretle Anadolu'da Selçuklu saltanatı tekrar kuvvetlendi. Güneydoğu Anadolu taraflarına muvaffak olundu ise de Kılıç Arslan son muhaberede mağlup oldu ve Fırat nehrinde boğularak öldü.³⁶

Sultan Mesut saltanatının ilk seneleri Danişmendoğulları ve Bizans'la mücadele içinde geçti. Haçlı orduları Anadolu'ya yeni hücumlarda bulunarak karşılıklarına çıkacak olan kuvvetler hakkında bir malumat edinmeden ilerlediler ve gafletlerinin cezasını yenilerek ödediler. Bizans ordusu büyük müşkülâtla ve zayıf vererek güçlükle kaçabildiler. Bundan sonra sultan Mesut çok yaşamadı.³⁷

Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın yanında Türkiye'ye kaçmış ve Konya'ya gelerek Türkiye Selçuklu Devletinin III. sultanı olarak tahta oturmuştur. Şahinşah'ın devri hakkında ayrıntılı bilgi olmadığı gibi adına basılmış bir para yahut kitabede bulunamamıştır. Ancak Şahinşah döneminde

³⁴ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul, s.42.

³⁵ Kafesoğlu, a.g.m., C.VI., s.59.

³⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara 1995, s. 428-432.

³⁷ Danişman, a.g.e., C.I., s.205.

de Bizansla karşılıklı mücadeleler ve akınlar sürmüştür. Şahinşah Bizansla başarılı mücadeleleri sırasında kardeşi Mesut'la taht mücadelesine de girmiştir. Sonrada kardeşi Mesut tarafından boğdurularak öldürülmüştür. İzzettin Mesut döneminde batı ve güney Anadolu'da yeniden askeri hareketler yoğunlaşınca Bizans mukavemetiyle karşılaşmış ancak Peçenek Türkleri tarafından Balkanlar, Trakya ve Mekendonya'ya geniş çapta akınlar düzenlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Filistin'de Haçlılarla mücadeleler devam ederken, Erzincan Kemah ve Divriği hakimi Mengüceklilerle Malatya Selçuklu Meliki Tuğrul Arslan arasında mücadeleler sürüyordu. Sultan Mesut devrinde özellikle Emir Gazinin Danişmendli tahtında bulunduğu Anadolu'daki siyasi hükümdarlık Selçuklulardan, Danişmendlilere geçmiştir. Mesut, Emir Gazi'nin de yardımıyla kardeşi Arap'la mücadeleye tutuşmuş ve yenilgiye uğratmıştır. Selçuklu ve Danişmentli ittifakı Bizans ve Ermenilere karşı sürdürülmüş ve güney Anadolu'da yeni fetihler yapılmıştır. Danişmentli hükümdarı Muhammed'in ölümüyle çocukları arasında yetki kargaşası olmuş ve Türkiye Selçuklu Devletinin ülke hâkimiyeti yeniden önem ve kuvvet kazanmıştır. Mesut Bizans'a yaptığı akınlar sırasında veba salgını ile seferlere ara vermiş ve hastalığı üzerine tahtını oğlu Kılıç Arslan'a bırakmıştır. Romalılar ülkesi adı ile anılan Anadolu, Sultan Mesut'tan itibaren Türkiye olarak söylenip yazılmaya başlanmıştır.³⁸

II. Kılıç Arslan tahta çıkar çıkmaz kardeşleri ile uğraşmak zorunda kalmış diğer taraftan Danişmendlilerle mücadele etmiştir. Danişmendlilerin müttefiki Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmut ölünce II. Kılıç Arslan Sivas, Niksar ve Tokat'ı alarak bütün Danişmend topraklarını zapt etmek suretiyle bu beyliğe son vermiştir. Bu sırada Türkmenler Eskişehir yakınlarında Bizans'a akınlara başlamışlar, yıldırma ve yıpratma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Gerek bu durum ve gerekse Danişmentli beyliğinin Bizansa sığınması yeni bir savaşın doğmasına sebep olmuş ve Denizli civarında Miryakefalon vadisinde Bizans ordusu imha edilmiştir. Böylece Bizans'ın Malazgirt zaferinden bu yana Anadolu'yu geri alma umudu kırılmış, Anadolu'nun "Türklerin

³⁸ Sevim, Mercil, a.g.e., s.435-441.

işgali altında memleket” olmaktan ziyade hakiki Türk yurdu olduğu ispat edilmiş ve Bizans yeni bir taarruza cesaret edememiştir.³⁹

II. Kılıç Arslan hastalığı sebebiyle mülkünü on bir oğlu arasında pay etti, ve dört yıl sonra öldü. Bu taksim hatası Anadolu’da güçlü bir temel ile kurulan Türk Devletine dahili muhabereleleri sahne etmiş ve devleti iyice sarsmıştır. Bu sahne Türklerin her kurdukları devlette yaptıkları irsi hata ve kabahattir. Bu devreden itibaren Türklerde İran edebiyatına düşkünlük artmış ve Türkçeye Acem lügatler girmiştir. Merasimler İran tarzını almış çocukların boynuna aslan güneşler takılmaya başlanmış, Türk adları yerine “Keykavus”, “Keyhüsrev” gibi acem adları konmuştur.

II. Kılıç Arslan, bu taksim zararı hayatta iken görmüş ve tahtını Kutbeddin’e vermek istemişse de nihayet taht Keyhüsrev’e geçmiştir. I. Gıyasettin Keyhüsrev Devri Danişmendliler, Bizanslılar ve Haçlılarla mücadele içinde geçmiş, kardeşi Rukneddin Süleyman gelip Konya’yı Keyhüsrev’in elinden almıştır.⁴⁰ Bizans’a sığınan Keyhüsrev’den sonra Süleyman şah ölünceye kadar kardeşleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Onu takip eden oğlu III. Kılıç Arslan ise çocuk olduğundan Türkmen beyleri tarafından davet edilen Keyhüsrev tekrar Selçuklu devletinin başına geçmiş, Aleksios’u mağlup ederek zapt ettiği Antalya’ya bir vali-kumandan tayin etmiştir. Arasının açıldığı İznik kralına karşı yaptığı seferde şehit düşmüştür.

Yerine, meliklik devresini Malatya’da geçiren İzzüddin Kaykavus sultan ilan edilmiş ve saltanatının ilk yıllarında kardeşleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Ardından babasının Anadolu’daki iktisadi siyasetine devamla Kıbrıs kralı ile olan antlaşmayı yinelemiştir. Sinop’u alarak Kuzey ticaretini emniyete almış diğer taraftan isyan eden Antalya’yı zapt etmiştir. Ermeni Kralı ile mücadele ederek onu tabiiyetine almıştır. Halep’e yürümüş, Erbil ve Artuklu hükümdarlarını tabiiyetine almış ancak Suriye bozgununun tesiri ile ölmüştür.⁴¹

Sultan Alâeddin Keykubat Selçuklu tahtına geçtiği sırada İslam alemi büyük bir felakete maruz bulunmaktaydı. Moğol Hanı Cengiz bir sel gibi Orta Asya’dan batıya doğru akıyordu. Sultan Alâeddin ise ihtiyatlı davranarak bu istilaya karşı Eyyübilerle hoş geçinmiş, hatta onlarla akrabalık tesis etmiş, Diyarbakır ve Erzurum’u ele

³⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s. 61,62,63.

⁴⁰ Rıza Nur, **Türk Tarihi**, C.III, İstanbul, 1979, s.76-78,

⁴¹ Kafesoğlu, a.g.e., s. 64, 65.

geçirmiştir. Mengücekle hâkimiyetine son vererek Anadolu'da Türk birliğini sağlamıştır. Asrın dev devlet adamlarından olan Keykubat zamanında Mevlana Konya'ya gelmiştir. Zamanında ticaret faaliyetleri artmış ilk altın para basılmıştır. Onun vefatı ise Anadolu için bir felaket olmuştur.⁴² Yerine gelen hükümdarlar aynı dirayeti gösterememiş ve Moğolların elinde oyuncak olmuşlardır.

II. Keyhüsrev ise gittikçe artan Moğol tazyikine bütün kuvvetiyle karşı koymuş ancak Selçuklu ordusu daha memleket sınırları içindeyken, Moğollar hududu geçerek saldırmışlar ve Köseadağ mevkiinde Selçuklular ağır yenilgiye uğramışlardır. (1243) Erzincan, Sivas Kayseri Moğolların eline geçmiş, birçok şehrin halkı kılıçtan geçirilmiştir. Keyhüsrev'in ölümünden sonra Moğol müdahalesi ve tahakkümü giderek artmıştır. II. İzzeddin Keykavus ile kardeşi Kılıç Arslan birbirine düştü ve memleket ikiye bölündü. Ancak anlaşma uzun sürmedi ve yapılan mücadeleyi Kılıç Arslan kaybetti. Anadolu kardeş kavgaları ile huzursuzken, Moğol hükümdarı memleketinin batı tarafını kardeşi Hülagü'ye verdi. Hülagü'yle giriştiği mücadeleyi kaybetmesine rağmen Hülagü, İzzeddin Keykavus'u Selçuklu tahtına tekrar oturttu. Ancak kardeşi Kılıç Arslan'ın veziri Süleyman nihayet aynı şanla öldü. Selçuklu tahtına gelen hükümdarlar Moğol tahakkümü altında ezilmiş, Anadolu ise tam bir keşmekeşliğe sahne olmuştur.

Böylece iki buçuk asra yakın Anadolu'da Türk birliğini, Türk gücünü, Türk medeniyetini temsil eden Selçuklu Devleti de tarihe adını yazarak çekilmiştir. Selçuklu Türkleri ve onların kurdukları hükümetler İslam ve Türk alemi için büyük bir vakıadır. Dünya tarihinin seyri üzerinde müessir olmuşlardır. Şiilikle mücadele ederek Sünniliğin samimi müdafasını yapmışlardır. Haçlı ordularına karşı İslam ve Türk dünyasını korumuşlar, medeniyet tarihine büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Konya İslam dünyasının en tanınmış alimlerini, sanatkârlarını konuk etmiş, kendine has bir karakterle yepyeni bir medeniyetin üstütları olmuşlardır. Anadolu'nun her köşesinde medreseler, kütüphaneler, camiler, imaretler ve imalathaneler kurmuşlar ve Anadolu'da Türklüğü kökleştirmişlerdir.⁴³

⁴² Sevim, Mercil, a.g.e. s.459-467.

⁴³ Danışman, a.g.e., C.I., s. 208-214.

F. BEYLİKLER DÖNEMİNDE ANADOLU

Beylikler döneminde Anadolu, kaynak yetersizliği sebebiyle hakkında fazla bilgi bulunmayan bir devreyi teşkil etmektedir. XIII. ve XIV. Yüzyıla ait kitabi kaynaklar, özellikle Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin kendi iç idare teşkilatları ve bunun özellikleriyle alt birimlerinden ziyade, genel coğrafi tasvirler, dış bünye, memleket ve şehirler üzerinde durmaktadır.⁴⁴

Elde bulunan kaynaklara göre; beylikler dönemi Moğolların Türkiye Selçukluları saltanatına son verdikleri ve dağıtılan hanedana mensup şehzadelerin uç beyliklerine sığındıkları 1318 yılında başlar. 1277'de Moğol hâkimiyeti altına girmiş bulunan Türkiye Selçukluları saltanatı son bulmuş ve Anadolu Beylikleri dönemi başlamıştır.⁴⁵

Selçuklu enkazından çıkan beylikler şark müverrihleri tarafından tavaif-i mülûk yani millet hükümdarları olarak isimlendirilirler. Bu muhtelif memleketler, aslında sekene olan halkın ismini almış oldukları halde ortaçağ içinde Bizans idaresinde iken muhafız olarak bulundurulmuş alayların namlarıyla yad olunmaya başlamıştır. Bunlar Selçuklu Devleti'nden sonra beyan olunan hükümdarların adıyla anılırlar.⁴⁶

Beylikleri oluşturan Türk boyları oldukları yere yerleşmişler ve gerek çevreye uyma ve gerekse uygarlaşma konusunda oldukça kendilerine özgü elverişliliklere sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Genel olarak parlak Selçuklu kültürünü benimsemişlerdir ama o kültürü oldukça derinlemesine dönüştürmüşler ve böylece Türkiye'nin XVI. yüzyıl klasik uygarlığı olmanın yolunu açmışlardır. İraniizm'in yoğun etkisine rağmen Türkçe konuşmuşlar ve Türkçeyi resmi dil olarak ilk kez Anadolu'da kabul etmişlerdir. Farsça ve Arapçanın önemli kitaplarının ilk Türkçe çevirileri o sırada ortaya çıkmıştır.

Oldukça sağlam kuruluşları olan bu beyler Selçukluyu tanıyan, Moğol üstünlüğünü kabul eden ama aslında bağımsız birer devlet oluşturmuşlardır. Toplam sayıları yirmi kadar olan bu devletlerin bazıları çok küçük, bazıları ise ileride önemlerinin artmasına yetecek kadar büyüktürler. Ancak bu beyliklerin tümüne sonunda içlerinden uluslar arası bir rol oynamaya aday biricik beylik olan Osmanlı

⁴⁴ Feridun M. Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul, 2001, s.87.

⁴⁵ Ünal, a.g.e., s.20

⁴⁶ Baron Joseph Van Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.I İstanbul, 1989, s.58,59.

beyliği boyun eğdirmiştir.⁴⁷ Tahrir sisteminin tımar, vakıf, piyade ve müsellemler teşkilatının ana birimlerini aktaran verilerine göre bu beylikler Osmanlı hâkimiyetine neredeyse hiçbir değişikliğe uğramaksızın sancak olarak itibar edildiği söylenebilir.⁴⁸ 1300–1400 yılları arasında Anadolu'nun siyasi durumu (Şekil-1)'deki haritada belirtilmiştir.

1. Karamanoğulları (1256–1486)

Selçuklu Devleti'nin dağılması devam ederken bazı müsait sahalarda yeni bazı Türk kuvvetlerinin oluşumu göze çarpmaktadır. Bunların en eskisi ve en kuvvetlisi I. Keykubat zamanında zapt edilen garbi Kilikya'da Ermenek merkez olmak üzere teşekkül eden Karamanoğulları görülmektedir. Konya üzerine yürümek isteseler de Moğol ve Selçuklu kuvvetleri tarafından mağlup edilmişlerdir. Buna rağmen Karamanlıların kuvvet ve nüfusları giderek artmış Konya'yı da alarak Selçuklu devletine varis olmak iddiasında bulunmuşlardır.⁴⁹

Karamanlılar ilk mühim tarihi şahsiyeti Kerimüddin Karaman'dır. Onun zamanında Konya üzerine hücumda bulunmuşlardır. Oğlu Mehmet Bey, Selçukluların zor günlerinden istifade ederek Mısır sultanıyla siyasi ilişkilerde bulunmuşlardır. Konya'yı zapt etmiş ve Selçuk tarihinde Cimri diye bahsedilen Siyavuş adında birini Selçuk hükümdarı ilan etmiş ise de sonradan Siyavuş Moğollar tarafından yenilerek öldürülmüştür.

İlhanlılar zamanında çok sıkıntılı günler geçirmelerine rağmen İlhanlı valisi Çobanoğlu Demirtaş Bey'in Mısır'a kaçması üzerine Karamanlılar sınırlarını genişletmişler ve Konya'ya sahip olmuşlardır. Osmanlılarla Karamanlılar arasında ilk münasebetler Orhan Bey zamanında başlamış, Karamanlı hükümdar Alâeddin Ali Bey Osmanlı Hükümdarı I. Murat'ın kızı ile evlenmiş ancak bu akrabalığına rağmen Alâeddin Ali Bey Osmanlı topraklarına tecavüzden geri kalmamıştır. Karaman hükümdarı Yıldırım Bayezid ile de muharebeye girmiş, merkezleri olan Larende (Karaman) kasabası da zapt edilmiş ve hükümdarın Bursa'da muhafaza altına alınmıştır.⁵⁰

⁴⁷ Jean-Paul, Roux, **Türklerin Tarihi**, çev. Galip Üstün, İstanbul, 1991, s.254,255.

⁴⁸ Emecen, a.g.e., s.96.

⁴⁹ Fuad Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara, 1984, s.35.

⁵⁰ Komisyon, **Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1957, s.19.

Alâeddin Bey Timur'un mektubuna Yıldırım Bayezid'den intikam olmak maksadı ile olumlu cevap vermiş ve Osmanlı üzerine yürüdüğü takdirde bizzat gelip kendisine katılacağını bildirmiştir. Böylece Ankara savaşından sonra Karamanoğulları, topraklarına yeniden kavuşmuşlar ancak Osmanlılar kendilerini toparlayınca Anadolu'da en mühim rakip olarak yeniden karşılına çıkmışlardır.⁵¹

Fatih Sultan Mehmet zamanında, sona ermiş gibi görünen Osmanlı-Karaman mücadelesi II. Bayezid döneminde de devam etmiştir. 1500'lü yıllarda İran'dan gelerek Karaman soyundan olduğunu söyleyen Mustafa Bey toplayabildiği kuvvetlerle Larende'yi kuşatmış, ancak Padişah harekete geçerek Karaman taraftarlarının bir kısmını öldürtmüş ve Mustafa Bey Halep'e kaçarak Memluklar tarafından hapse atıldıktan sonra bir daha ses çıkmamıştır. Böylece Osmanlı kuruluşundan itibaren kendisiyle mücadele halinde olan Karamanoğulları, Mustafa Bey'den sonra bir daha harekete geçmemiştir.⁵²

2. Germiyanogulları (1300–1429)

Germiyanlı, bir Türkmen aşiretinin adıdır. Germiyanlılar'ın Harezmi'den Selçuklu ülkesine geldikleri sanılmaktadır. Önceleri Malatya tarafında Alishir Bey'in reisliğinde yaşayan Germiyanlılar, sonradan Kütahya ve Denizli taraflarına yerleştirilmişlerdir. 1264'te Kerimeddin Alishir Bey, Selçuklu saltanat kavgasında II. Keykavus taraflısı olduğu için Moğollar tarafından öldürülmüş ve beylik onun oğlu Yakup Bey tarafından kurulmuştur.⁵³

Yakup Bey Ankara ve civarında Selçuklu emirliği yapmış ancak ikinci kez Sultan olan Gıyaseddin Mesut'a tâbi olmayarak İlhanlı hâkimiyetini tanımıştır. Merkezi Kütahya olan Germiyan oğulları, Anadolu beyliklerin en kuvvetlilerinden biri olup, Bizanslılar her yıl muayyen bir vergi ve hediyeler göndermekteydi. Ayaslug (Selçuk), Birgi Tripolis ve Angir (Simav) zapt edildi. Alaşehir vergiye bağladı. Karamanlılara karşı Osmanlılarla anlaşarak I. Murat'ın oğlu Bayezid'e kızını vererek, Kütahya, Simav, Eğrigöz'ü ve Tavşanlı'yı hediye etti. Ancak Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı ülkesine katılmıştır.

⁵¹ Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Bellekten*, C.XXXVII, S. 146, Nisan 1973, s.169.

⁵² Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul, 1966, s.117,123-125.

⁵³ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, İstanbul, 1988, s.124,125.

Ankara Savaşından sonra Germiyanlı Yakup Bey topraklarını yeniden almış ve şehzade mücadelesinde Çelebi Mehmet'i desteklemiştir.⁵⁴

Timur fetreti sonrasında Çelebi Mehmet saltanatı eline geçince Yakup Bey yine kendi yerini korumayı bilmiş ve üstelik bu taraftarlığıyla Karamanlı tecavüzünden de kurtarılmıştır. Artık çok yaşlanmış olan Yakup Bey Edirne'ye kadar gelerek, erkek evladı bulunmadığını, ölünce ülkesini kendisine bıraktığını Sultan'a bildirmiştir. Böylece 1429'da Germiyan oğlu Beyliği sona ermiştir.⁵⁵

3. Karesioğulları (1300–1336)

Karesioğulları Balıkesir ve Çanakkale bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Beyliğin kurucusu Danişmendoğulları'dır. Danişmendlilerin kendi adlarıyla tanınan devletleri Selçuklular tarafından ortadan kaldırılınca, Selçuklu Sultanı bu ailenin memlekete hizmete devam etmesi için onları Bizans ucuna kumandan yapmıştır. Bu devirde ailenin en önemli şahsiyeti Yağıbasan Bey'in oğlu Zahiraddin İli Bey'dir. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tekrar tahta geçmesine yardımcı olmuş, daha sonra onun vezirliğini yapmıştır.⁵⁶

Beyliği kuranlar Karesi Bey ile babası Kalem Bey'dir. Selçuklular yıkılmak üzereyken ve kumandanı Karesi Bey'de kendi adı ile anılan beyliği kurmuştur. Karesi Bey tarihi kati şekilde belli olmamakla birlikte 1325 ile 1330'lu yıllarda ölmüş ve Karesi toprakları iki oğlu arasında paylaştırılmıştır. Balıkesir ve çevresinde Osmanoğlu Bey'in çağdaşı Demirhan Bey, Bergama ve çevresinde ise Yahşi Bey hakim olmuştur. Bizanslılarla başarılı savaşlar yapmışlardır.⁵⁷

Karesioğulları Beyliği 1345'ten sonra Osmanlılara katılmıştır. Bu ailenin Osmanlılar yanında oturan Dursun adlı beyleri, Demirhan idaresinden memnun kalmayan Balıkesir halkı tarafından çağırılınca Orhan Bey bunu fırsat bilerek Karesi eline girmiştir. Demirhan bu savaşta ölmüş ve Karesi Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu beyliğin ileri gelen kumandanları Osmanlı hizmetine girerek çok büyük işler

⁵⁴ Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1985, s.297,298.

⁵⁵ Güngör, a.g.e., s.125,126.

⁵⁶ Güngör, a.g.e., s.135.

⁵⁷ Komisyon, **Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1957, s.19.

başarmışlardır. Hacı İl Bey, Evrenci Bey, Ece Halil ve Gazi Fazıl Bey bunlar arasındadır.⁵⁸

4. Aydınogulları Beyliği (1308–1403)

Aydınogulları Aydın ve İzmir havalisinde hüküm sürmüşlerdir. XIV. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu idaresinin dağılması üzerine onların Ege tarafındaki beylerinden Aydın Bey, bölgenin hakimi oldu. Beylik merkezi olan yer, onun adından dolayı Aydın Eli diye tanınmıştır.⁵⁹

Ancak Aydınogulları Beyliği'ni asıl tesis eden zatın Aydın Bey değil onun oğlu Mübarezzettin Mehmet Bey olduğu ifade edilir. Mehmet Bey Germiyan hükümdarının su başısı olarak vazife yapmıştır.⁶⁰

Düsturname Aydınoglu Mehmet Bey ve kardeşlerinin evvela Germiyanoglu hizmetinde iken Menteşe Bey'den ayrılarak müstakilen fütuhata girişen Sasa Bey'e katılarak onun fetihlerine iştirakle 1307 de Birgi'yi almışlardır. 1308'de Tire Bey beş oğluna memleketi taksim etmiştir. Yukarı İzmir Mehmet Bey tarafından Aşağı İzmir ise oğlu Umur Bey tarafından alınmıştır. Aydınogulları donanması ile Bizans şövalyeleri arasında mücadeleler olmuştur. Düsturname Umur Bey'in Bozca adayı yağma etmesini, Adalar denizine Eğriboz, Neğreban ve Atina'ya taarruzunu, sakız gazasını, Rumeli'ye birinci geçişini Saruhanoglu Timur Han ile Gelibolu çıkışını Kayın, Kestun, İpsin ve Üsküra adalarına geldiğini Mora Prensi'nin memleketine akınlar düzenlediklerini yine Saruhanoglu Süleyman Bey'le Yunanistan'a yaptığı seferi, Alaşehir Muhasarasını ve yi Adalar Denizi'ne tekrar yaptığı seferleri uzunca anlatır⁶¹.

Bizans haçlıları İzmir'e baskın düzenlemişler ve bu mücadelede Umur Bey'i şehit düşürmüşlerdir. Aydınogulları bir süre daha taht değiştirdikten sonra 1390'da Osmanlı ülkesine katılmıştır. Aydınoglu Cüneyt Bey'e Rumeli'de sancak verilmesine rağmen II. Murat'a karşı Çelebi'yi desteklemiş ancak üzerine gönderilen Osmanlı Ordusuna mağlup olarak isyanının cezasını canıyla ödemiştir⁶².

⁵⁸ Güngör , a.g.e., s.127.

⁵⁹ Güngör, a.g.e., s.127.

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler**, İstanbul,1929, s.116.

⁶¹ Enveri, **Düsturname-i Enveri**, Türk Tarihi Encümanı Külliyyatı, İstanbul, 1929, s. 21-41.

⁶² Güngör, a.g.e., s. 127,128.

5. Menteşeoğulları Beyliği (1303–1425)

XIII. Yüzyılın ikinci yarısında güneybatı Anadolu'da kurulmuş bir Türk Beyliği'dir. Menteşe Beyliğinin deniz yolu ile bu havaliye gelen ve içeri doğru girerek sahil ile deniz arasında yerleşen Türkmenler kurmuşlardır. Muğla vilayeti 1261'den sonra sahilden itibaren Türkler tarafından istila edilmiş, 1284'de Menteşe idaresindeki Türkler Aydın (Trallis) ile Sultanhisar (Nyssa)'i zapt etmişlerdir⁶³. Menteşe Bey'in 1284'ten sonra öldüğü ve ondanda sonra ilk oğlu olan Mesut Bey'in memleketin başına geçtiği görülür.

Milas'ta Selçuklu Sultanı II. Mesut adına 1291'de kesilmiş bir sikke bulunduğuna göre Menteşeoğulları başlangıçta Selçukluların himayesini kabul etmiştir. Mesut Bey'in kardeşi Kirman, Föke (Finike)'de hüküm sürmüştü ancak kardeşi ile ilişkileri tarihi kayıtlara geçmemiştir. Murat Bey 1300'de Rodos adasının önemli kısmını ele geçirdiyse de başarılı olamamıştır. Yerine geçen oğlu Şucaeddin Orhan Bey 1320 yılından itibaren Rodos üzerine yürümüş ancak muvaffak olamamıştır. Föke (Fenike) kolu ise Hamitoğulları'na tabi bir beylik olmuştur⁶⁴.

Orhan Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu İbrahim Bey Aydınolu Umur'a yardım ile İzmir'i geri almak istemişse de Umur Bey'in ölümüyle bu yardım gerçekleşmemiş, Venedikliler tarafından tehdit edilirken, Girit Dukası tarafından silahsızlanmağa zorlanmıştır. Ölümünün ardından Muğla, Balat, Bozöyük, Milas, Peçin, Marin, Çine, Davaz, Burnaz, Meyri, Fethiye, Köyceğiz⁶⁵ oğulları arasında bölünmüş, daha sonra toprakların büyük bir kısmı Osmanlı'nın topraklarına katılmıştır. İbrahim Bey'in torunu İlyas Bey 1389'da Balat şubesinin başına geçmiştir. Yıldırım Bayezid'in işgaline karşı Candaroğulları'na sığınmış ancak Ankara savaşından sonra topraklarının yeniden başına geçmiştir. İsa Çelebi'yi Mehmet Çelebi'ye karşı desteklemiş aynı zamanda Venediklilerle mücadeleye girerek antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. 1414'te toprakları Osmanlı'ya katılmış Leys ve Ahmet adlı oğulları Osmanlı sarayında rehin alınmıştır. Ölümünden sonra oğulları kaçmayı başarmış ancak tekrar

⁶³ Paul Wittek, **Menteşe Beyliği**, (çev. U.Ş. Gökyay), Ankara, 1986, s. 57.

⁶⁴ Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, s. 311.

⁶⁵ Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s. 167.

yakalanmışlar, Leys öldürülmüş, Ahmet'in oğlu İlyas yeniden Menteşe Beyliği'nin başına geçmek istemişse de beylik tamamen Osmanlı topraklarına bağlanmıştır⁶⁶.

6. Eşrefoğulları Beyliği (1280–1326)

Beylik, III. yüzyıl sonuna doğru Selçuklu komutanlarından Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman tarafından merkez Beyşehir olmak üzere kurulmuştur⁶⁷. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi, devletin iki torunu ile Mesut arasında paylaştırmak istemiş ve bu maksatla Karaman ve Eşrefoğulları'ndan yardım isteyerek Konya'ya çağırmıştır. Eşref oğlu'na saltanat naibliği verilmiş ancak bir ay sonra Eşrefoğlu Beyşehir bölgesine çekilmek zorunda kalmıştır. Beyşehir'in Germiyan Türkleri tarafından yağmalanması üzerine Ilgın'a akın düzenlemiştir. Daha sonra Sultan II. Mesut'a itaatini arz etmiş ve Beyşehir yeniden beyliğin merkezi olmuştur. Süleyman Bey Gevek kalesine kadar ilerlemiş, öldükten sonra ise oğlu Mehmet Bey Akşehir ve Bolvadin'i de topraklarına katmıştır. Moğollara karşı İlhanlı beyi Çoban'a itaat etmiştir. II: Süleyman Şah zamanında ise Moğol valisi Timurtaş tarafından Beyşehir zapt ve yağma edilmiş, Süleyman Şah ise öldürülmüştür. Beylik böylece sona ermiştir⁶⁸.

7. Hamitoğulları Beyliği (1280–1391)

Selçuklu sultan III. Kılıç Arslan devrinde, 1203'de Eğridir, Borlu, Yalvaç ve Antalya'nın fethinden sonra buralara Hamit Bey'e bağlı Türkmenler yerleştirilmiş ve sonra da Hamit Bey'in torunu Dünder Bey büyük babasının adıyla Hamitoğulları beyliğini kurmuştur.

Borlu ve Eğridir başkent olmak üzere Hamit oğulları Dünder Bey zamanında Gölhisar, Korkutlu ve daha sonra Antalya alınmıştır. Moğol hâkimiyetini tanımış, Olcayto'nun ölümünden sonra ise bağımsızlığını ilan ederek Aydın, Saruhan, Menteşe beyliklerini tabiiyetine almıştır. Ancak Anadolu Moğol valisi Timurtaş tarafından öldürülmüş, Isparta ve Eğridir kaybedilmiştir. Yerine geçen Hızır Bey Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir'i Eşrefoğulları'ndan almıştır.

Antalya emiri olan Hızır Bey'den sonra sırasıyla Dadı Bey, Mehmet Bey ve Osman Bey hükümdar olmuştur. 1389 veya 1393'de Antalya Yıldırım Bayezid

⁶⁶ Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, s. 311,312.

⁶⁷ Çağatay Uluçay, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul, 1977, s. 250.

⁶⁸ Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, C. I, Ankara, 1992, s. 305.

tarafından ele geçirilmiştir. Osman Bey geriye kalan Korkuteli ve diğer yerleri merkez yapmıştır. Karamanoğlu'yla birleşerek Antalya'yı almak istemişse de hayatını kaybetmiştir. Antalya'yı kaybetmiştir.

Hamitoğulları'nın diğer bir şubesi de Dünder Bey'in Hızır Bey'den sonra bir başka oğlu İshak Bey'in Hamit eli hükümdarlığıdır. İshak Bey babasının kan davasının peşine düşmüş Timurtaş'la yüzleşmiştir. Ölümünden sonra sırasıyla yeğeni Mustafa Bey, İlyas Bey ve Hüseyin Bey Hamit eli hâkimiyetini sürdürmüştür. Karamanoğulları'nın saldırıları üzerine Hüseyin Bey, Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Yalvaç ve Karaağaç'ı seksen bin altın karşılığında Osmanlı Sultanı Murat'a satmış, Isparta, Eğridir ve diğer şehirler ise 1391 yılında alınmıştır. Beylik 1493'te Antalya şubesinin de Osmanlı'ya katılmasıyla ortadan kalkmıştır⁶⁹.

8. Saruhanoğulları Beyliği (1313–1410)

Saruhanoğulları Batı Anadolu'da merkezi Manisa olmak üzere Saruhan Beyliği'ni kuran bir sülalenin adıdır. Saruhanoğulları Beyliği'ne adını veren Saruhan Bey hakkında itilaf olmakla birlikte Moğol ve Selçuklu hükümdarının kapıcı başısı olarak kabul edilir. Batı Anadolu'da içeriden Ege sahillerine doğru yayılarak Manisa, Menemen, Gördes, Demirci, Nif (Kemal Paşa), Turgutlu, Ilıca, Gördük, Akşehir, Atala, Kayacık ve Urganlı gibi başlıca şehirlere sahip olmuşlardır⁷⁰.

Naksos Dükası ve Sakız ve Foça Cenevizlileri ve Midilli Beyleri ile yaptıkları deniz harplerinin sonunda bir kısmını vergiye bağlayacak kadar muvaffakiyet göstermişlerdir. Saruhan Bey'den sonra oğlu İlyas Bey ondan sonrada İshak Bey Saruhanlı beyi olmuştur. Osmanlılarla ilk münasebet ve mücadele İshak Bey'in oğlu Hızırşah Bey zamanında olmuştur. I. Kosova savaşında Osmanlılar aleyhine Karamanoğulları tarafından hazırlanan tertibe Saruhanoğulları da karışmış ancak Yıldırım Bayezid, Saruhan arazisini işgal ederek beyliğe son vermiştir⁷¹. Saruhanoğulları önce 1300–1390, sonra 1402-1410 yılları arasında Doksan sekiz yıl sürmüş, 1390'dan 1402 Ankara savaşına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır.

⁶⁹ Ali Sevim, Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetihden Osmanlıya Kadar**, C. I, Ankara, 1995, s. 228-230.

⁷⁰ Yasemin Gedik, **Saruhanoğulları Beyliğinin Kuruluşu ve Siyasi Teşekkülü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (F.Ü. Sosyal Bilimler Enst.), Elazığ, 2004, s. 38-40.

⁷¹ Komisyon, **Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, s. 23.

Selçuklulara Germiyanogulları'na ve ilk zamanlarında bağı kalmış, son zamanlarda tamamen Osmanlıların egemenliğini tanımıştır⁷².

9. Ramazanoğulları Beyliği (1352–1608)

Adana bölgesine kurulan bir Türkmen beyliğidir. Oğuzların Yüregir boyu beylerinden Ramazan Bey tarafından 1353 yılında kurulmuştur⁷³. Ramazan Bey sahip olduğu Elbistan'ı Dulkadiroğulları'na bırakarak Adana'yı beyliğin merkezi yaptı. Ramazan Bey'den sonra beyliğin başına oğlu İbrahim Bey geçti. İbrahim Bey, Memlukların elinde bulunan Sis'i almak için Dulkadiroğlu Halil Bey'le birleşmiş ancak savaşı kaybetmiştir. Daha sonra Sis'i alan İbrahim Bey ölünce kardeşi Ahmet Bey beyliğin başına geçmiştir.

Ayas ve Tarsus'u alarak sınırlarını, Adana Vilayeti ile İçel vilayetinin doğu kısmı ve Maraş'ın kuzey kısmına kadar genişletmiştir. Ahmet Bey'in de ölümü üzerine oğlu İbrahim Bey yönetimi ele almış ancak Memluklular tarafından tahttan indirilerek kardeşi Hamza Bey getirilmiştir. 1427'de Çukurova Memluk valileri tarafından yönetilmeye başlanınca beylik eski önemini kaybetmiş, Uyluk ve Dünder Beyler döneminde Memluklulara sadık kalmışlardır⁷⁴. Kız alıp vererek akraba da olmuşlardır.

Osmanlılar, Karaman Beyliği'ni ortadan kaldırınca Ramazanoğulları'na komşu olmuşlar ve Memluklulara karşı korumuşlardır. Yavuz Sultan Selim Mısır seferine çıkınca Ramazanoğulları da bu sefere katılmış ve böylece Osmanlı'ya bağlanmışlardır. Adana valisi olarak devam etmişler ancak 1608'de Osmanlı valiliği bu aileden alınmıştır⁷⁵.

10. Taceddinoğulları (1348–1423)

Sahilde bugünkü Bafra ve Ordu arasında güneyde ise Niksar'a kadar olan saha üzerinde kurulmuş bir Türkmen beyliğidir. Emir Taceddin Bey tarafından kurulmuş ve adını kurucusundan almıştır. Karadeniz'in Canik bölgesinde kurulan bu beyliğin kurucu ailesi için Niksar'ın ileri gelen yerlilerinden olduğu söylenir. Ancak Taceddin Bey hakkında kesin bir hüküm yoktur.

⁷² Gedik, a.g.e., s. 40.

⁷³ Uluçay, a.g.e., s. 251.

⁷⁴ Komisyon, "Ramazan oğulları" maddesi, **Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, Tercüman Yay., s. 355.

⁷⁵ Uluçay, a.g.e., s. 252.

Niksar Taceddin Bey'den önce Doğancık adında bir Bey'in idaresi altında bulunmuştur. 1349 yılında ölen Doğancık Bey büyük bir ihtimalle Taceddin Bey'in babasıdır⁷⁶. Taceddin Bey, ilk zamanlar Amasya emirine bağlı olup Kadı Burhaneddin Ahmet'e karşı ülkesini başarıyla korumuştur. İkiyüzlü bir siyaset izleyen Trabzon Rum İmparatoru'nun kızı ile evlenmiştir. Ordu'daki Türkmen emir Hacı Emir zade Süleyman Bey'in ülkesine yaptığı akında yenilerek ölmüştür. Niksar ve İskefser'i Kadı Burhaneddin'den geri alan Taceddin oğlu Mahmut, Osmanlılar'a boyun eğmiş, Kadı Burhaneddin'de onun elinde bulunan Fenariyye bölgesini ele geçirmiş, Amasya'yı kuşatmıştır. Kendine bağlılığını bildiren Mahmut Bey'in kardeşi Alp Arslan'ı öldürmüştür. Alp Arslan'ın oğulları paylarına düşen Samsun ve Çarşamba taraflarını yönetmeye devam etmiştir. Mahmut Bey ise Osmanlıların hizmetine girmiştir.

Ankara Savaşından sonra Alp Arslan'ın oğlu Hüsameddin Hasan Samsun Bey'i Cüneyt'in topraklarının bir kısmını ele geçirmiş ancak aldığı toprakları Osmanlı'ya teslim etmek zorunda kalmıştır⁷⁷.

11. Pervaneoğulları Beyliği (1296–1322)

Pervaneoğulları, Selçuklu Devlet adamlarından Pervane Muineddin Süleyman'ın oğlu Muineddin Mehmet tarafından babasının özel mülk haline getirdiği Sinop ve çevresinde, XIII. Yüzyılın ikinci yarısı içinde kurulmuş küçük bir beyliktir.

Kösedağ bozgunundan sonra Selçuklu iktidarı ve askeri gücü tamamen zayıflamış, önemli ithalat ve ihracat şehri Sinop Trabzon Rumları tarafından işgal edilmiştir. II. İzzeddin Keykavus başarılı olamayınca Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmış ve Selçuklu devlet adamı Pervane Müineddin Süleyman'ı ön plana çıkarmıştır⁷⁸. Pervane'nin ölümünden sonra oğlu Mehmet Moğollar'la iyi geçinerek devlet işlerinde vazife almış, dört bölgeye ayrılan Anadolu'nun bir yerinde pervaneliğe getirilmiştir. Halktan geçmiş ve gelecek yılların vergilerini de toplayarak zalimane bir yönetim sürmüştür. Ölümünden sonra yerine geçen yeğeni Mesut Bey Bafra ve Samsun'u alarak sınırlarını genişletmiş ancak Frenk donanması tarafından kaçırılmış ağır bir kurtuluş cezasıyla dönmeye muvaffak olmuştur. Yerine geçen oğlu Gazi Çelebi donanmasıyla

⁷⁶ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", **Türkler**, C. VI, İstanbul, 2002, s. 739.

⁷⁷ Komisyon, **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul, 1982, s. 679.

⁷⁸ Koca, a.g.m., C. VI, s. 738.

başarılı savaşlar yapmıştır. 1313'te Kırım sahillerine ve Kefe'ye sefer düzenlemiş ancak yenilgiye uğramış, Trabzon'a karşı hücum etmiş ve bu defa Cenevizlileri yenilgiye uğratmıştır. Gazi Çelebi erkek evladı olmadığı için son yıllarında Candaroğlu Süleyman Paşa'nın hâkimiyetini tanımıştır. 1322'de attan düşerek ölmüş ve Pervaneoğulları Beyliği, Candaroğulları Beyliği topraklarına katılmıştır⁷⁹.

12. Sahipataoğulları Beyliği (1262–1342)

Anadolu Selçuklularının son yüzyılında ünlü vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, o zamanlar yalçın kayalık bir çıkıntı doruğundaki görkemli hisarından dolayı Karahisar (Keza Afyon Karahisar) diyen anılan Afyon Kenti yöresine dirlik olarak sahip bulunmaktaydı. Sonradan onun soyuna geçen bu dirlik, bin kadar köyü içerdiği, dört bin kadar atlı savaşçı çıkarabildiği halde, Sahipataoğulları henüz kendilerini bağımsız saymıyorlardı⁸⁰. Sahipata Fahrettin Ali Moğolların ülkeyi harabeye çevirmesine son derece üzülmüş, çabalarında başarılı olamamış ve üzüntüsünden ölmüştür. İki oğlu Karamanoğulları ile yaptıkları Akşehir savaşında ölmüşlerdir.

Sahipata'nın torunu Şemseddin Mehmet, Germiyanlı oymağının saldırıları karşısında başarılı olamamış ve hayatını kaybetmiştir. Oğlu Nusretüddin Ahmet, Moğol hanına tabi olmuştur. Aynı zamanda Germiyanlı hükümdarın damadı olan Ahmet Bey, Moğollar'ın Karahisar'ı kuşatması üzerine kaçarak kayınbabasına gitmiştir. Onun Karahisar Beyliği, Germiyanlılar'ın hâkimiyetine geçtikten bir süre sonra da yine onlar tarafından ilhak edilmiştir⁸¹.

13. Alaiye Beyliği (1297–1471)

Bugünkü ismiyle Alanya'da 1223 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad, tarafından Alanya Beyliği kurulmuştur⁸². Küçük bir beylik olan Alanya beylerinin Selçukluların neslinden geldiği rivayet olunur. 1291 yılında Kıbrıs Kralı I. Henri Alaiye'ye asker sevk etti ise de bu şehri almaya muvaffak olamamıştır.

Alaiye 1293'de Karamanoğulları'ndan Mecdeddin Mahmut Bey'in etine geçmiştir. Okuttuğu hutbeyi Memlûklular adına okutturmuştur⁸³. Beyliğin Selçuklu

⁷⁹ Merçil, a.g.m., s. 316,317.

⁸⁰ Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi Fetihden Osmanlıya Kadar*, C.I, s. 231.

⁸¹ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 143.

⁸² Koca, a.g.m., s.716.

⁸³ Merçil, a.g.m., s. 297.

sultanının kızının oğullarından geldiği şeklinde rivayette de, Mahmut Bey'den sonra kimin idare ettiği hakkındaki rivayetlerde de bir kesinlik yoktur. Karamanoğulları'nın bu şehir üzerindeki hâkimiyetleri XIV. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiştir⁸⁴. Kıbrıs kralı Pierre 1366'da Alaiye'yi zabta teşebbüs ettiyse de Karamanoğulları'nın yardımıyla bunu başaramamıştır. Alaiye beylerinden Karaman b. Savcı 1427 yılında şehri beş bin altın karşılığında Memluklu Devleti'ne satmıştır. Bundan sonra Alaiye şehrinde, Memluklu Devletinin hâkimiyeti altında Karamanoğlu Mahmut Bey'in torunları hüküm sürmüştür. Nitekim bunlardan Lütfi Bey kardeşi Karaman Bey'i öldürerek beyliğinin başına geçmiş, Karamanlılara karşı Kıbrıs kralından yardım görerek dostluk ve ticaret antlaşması yapmıştır⁸⁵. Sonra Osmanlılara yanaşmaya çalışmış ve takriben 1461'de ölmüştür. Yerine geçen Kılıç Arslan zamanında ise Fatih Sultan Mehmet döneminin Gediz Ahmet Paşa'sı Alaiye'yi Osmanlı topraklarına katmıştır. (1462 veya 1463) işlek bir Pazaryeri olan Alaiye'den kereste ihracatı mühim yer işgal etmekteydi. Şehirde gemi yapan tezgâhlar vardı ve ticaret dolayısıyla Alaiye Beyleri zengin ve halkın mali durumu iyiydi⁸⁶.

14. İnançoğulları Beyliği (1227–1309)

XIII. ve XIV, yüzyıllarında Lâdik ve Denizli'de⁸⁷ hüküm sürmüş bir Türk Beyliği'dir. İlkçağın Laodikeia'larından biri olan Lâdik, bugünkü Denizli ve Pamukkale arasında olup Avrupa'dan doğu ülkelerine ulaşım sağlamak üzere binyıllar boyunca kullanılmış en önemli gidiş yolunun bir parçasıdır. Aşağı yukarı bugünkü Balıkesir, Akhisar, Salihli, Alaşehir, Denizli, Dinar yol güzergâhındadır.

Kent 1190'da Rumların elindeyken, 1204'de Anadolu Selçukluları Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev Denizli yöresine yayılmıştır. O yörede Laodikeia/Lâdik'in kuzeyinde ve Buldan'ın güneyinde şimdiki adıyla Yenice Köyü Rumların sınır kenti olarak kalmıştır⁸⁸. Ardından Moğol istilasıyla kaçan ve denizli civarı ailesiyle yerleşen Mehmet Bey, 1261'de Selçukluya karşı ayaklanmış ve İlhanlılara bağlı olarak Denizli Beyliğini kurmuştur. (1262) ancak İlhanlılar damadını aynı sefa çekerek Mehmet Bey'i öldürmüş ve damadı Ali Bey Türkmenlerin başına geçmiştir. Selçuklulara tabi iken

⁸⁴ Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 285.

⁸⁵ Merçil, a.g.m., s. 297, 298.

⁸⁶ Merçil, a.g.m., s. 298.

⁸⁷ Uluçay, a.g.e., s. 250.

⁸⁸ Umar, a.g.e., s. 143.

bağımsızlığını ilan ettiyse de Selçuklu-Moğol ordusuna karşı koyamayarak yakalanmış ve öldürülmüştür⁸⁹. Yerine oğlu ve aynı zamanda beyliğe ismini veren⁹⁰ İnanç Bey geçmiştir. Önce İlhanlılara bağlılığını bildirmiştir. Ölümünden sonra oğlu Murat Arslan ve onunda yerine oğlu İshak Bey Lâdik emiri olmuştur. Beylik çok geçmeden Germiyanogulları'nın ilhaki⁹¹ ile son bulmuştur.

15. Dulkadiroğulları Beyliği (1337–1522)

Dulkadiroğulları XIV. Yüzyılın ilk yarısında Maraş ve Elbistan civarında teşekkül ederek bu havalide iki yüzyıla yakın hüküm sürmüş bir Türkmen beyliğidir⁹². Oğuzların Bozok kolundandır. İlk reisi Zeyneddin Karaca Bey, Eretna Bey'in elinden Elbistan'ı zaptetmiş ve Memluk sultanı Melik El-Nasır Muhammed'den naiblik mensuru alarak Dulkadirli Beyliği'ni kurmuştur.

Karaca Bey zaman zaman Memluk Sultanlarına itaat, bazen de onlardan ayrılacak Halep şehrini tehdit etmiştir. Ayrıca Sis Ermenileri ile başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Halep taraflarında da birçok yer zapt eden Karaca Bey bu başarılarına güvenerek “Melik üz Zahir” unvanı ile hükümdarlığını ilan etmiştir. Ancak Memluk Devleti'ne isyan eden Halep valisi Bey-Buğa'yı sultana teslim etmemesi onun ortadan kaldırılmasına yol açmıştır. Karaca Bey'den sonra oğlu Halil Bey Memluklular tarafından Elbistan valiliğine tayin edilmiştir⁹³.

Halil Bey derhal hudutlarını genişletmeye başlamıştır. Maraş, Malatya, Harput, Behisni ve Amik taraflarını ele geçirmiştir. Bundan sonra Dulkadirli Beyliği daima Memluklular Devleti ile mücadele etmiştir. Çok geçmeden Osmanlıların bu beyliğin işlerine müdahale etmeğe başladığı görülmektedir. Nitekim Sultan Yıldırım Bayezid 1399'da Elbistan'ı zapt ederek Dulkadirli Beyliğini Mehmet Bey'e verdi. Mehmet Bey ise Memluk Devleti ile dost geçinmiştir; hatta Timur'u Sivas muhasarası sırasında Elbistan Türkmenleri Timur'un ordusunu baskınlarla rahatsız etmişlerdir. Timur'un Elbistan, Malatya ve Behisni'yi alıp tahrip etmesi üzerine Mehmet Bey ona itaate mecbur olmuştu.

⁸⁹ Merçil, a.g.m., s. 314.

⁹⁰ Uluçay, a.g.e., s. 250.

⁹¹ Köprülü, a.g.e., s. 36.

⁹² Merçil, a.g.m., s. 302.

⁹³ Erdoğan Merçil, İbrahim Kafesoğlu, Hakkı Dursun Yıldız, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1999, s. 185.

Mehmet Bey, Çelebi Sultan Mehmet ile iyi münasebetlerde bulunmuştu. Buna mukabil Ramazanoğulları ve Karamanoğulları'na karşı daimi süratle savaşmıştı. Memlukulular bu hizmetine karşılık ona Kayseri Şehrini verdiler. Mehmet Bey'den sonra yerine oğlu Süleyman Bey geçmişti. Süleyman Bey Osmanlılar ve Memlukululara kız vererek akrabalık tesis etmiş ve bu devletlerle olan dostluğunu sürdürerek Dulkadirli Beyliğinin varlığını korumuştur.

Daha sonra beyliğe zaman zaman Osmanlı ve Memluk Devletlerinin müdahale ederek kendi adaylarını tayin ettikleri görülür⁹⁴. II. Bayezid'in kayın babası olan Dulkadirli Beyi Alaüddevle Osmanlı-Memluk mücadelesinde Osmanlılara bağlı görüncede Memlukululara daha meyilli görünmüş, bunu fark eden Padişah Şahbudak Bey'i Dulkadirli beyliğine tayin etmiş ve Alaüddevle ile çarpışmak üzere 1490'da bir kısım kuvvetleri ona yardıma memur etmiştir. Ancak iki kardeş arasında yapılan savaşta Alaüddevle kazanmış, Şahbudak ise Osmanlılar yerine Memlukululara sığınmıştır. Alaüddevle daha sonra Osmanlı ile iyi ilişkiler geliştirmiştir⁹⁵. Ancak Osmanlı ordusu Turna Dağı muharebesinde dört oğluyla beraber öldürmüştür. Böylece Dulkadirli toprakları Osmanlılara geçmiştir. Alaüddevle'nin yerine geçen Şahsuvar Bey'in oğlu Ali Bey Osmanlı'ya mühim hizmetlerde bulunmuştur. Ölümü üzerine Dulkadir toprakları Osmanlıların bir beylerbeyliği olmuştur⁹⁶.

Osmanlı Dulkadiroğulları'nı ilhak siyasetinde Maraş'a Bayezid oğulları'nı yerleştirmiş, böylece iki başlı bir idari yapı oluşturmuştur. Dulkadirli ailesinin nüfuzu Bayezid oğulları tarafından da kırılmıştır. Ancak tamamen beylik gözden çıkarılmamış, beylikten birçok şahıs Osmanlı hizmetinde görev almıştır⁹⁷. Dulkadiroğulları ülkelerinde birçok cami, medrese, imaret, türbe, zaviye ve köprü gibi imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bugün halen onlardan kalmış eserler vardır⁹⁸.

16. Erteneoğulları (Eretna) Beyliği⁹⁹ (1344–1481)

Uygur Türklerinden Ertena Bey tarafından 1343 yılında kurulmuştur¹⁰⁰. İlhanlılar tarafından vali olarak gönderilen Ertena Bey Ankara'dan Erzurum'a kadar

⁹⁴ Merçil, a.g.m., s. 303.

⁹⁵ Tansel, a.g.e., s. 126-131.

⁹⁶ Merçil, a.g.m., s. 304.

⁹⁷ Hasan Basri Karadeniz, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhaki", **Türkler**, C. IX, Ankara, 2002, s. 489,490.

⁹⁸ Merçil, a.g.m., s. 304.

⁹⁹ Güngör, a.g.e., s. 121.

uzanan geniş bir bölgeyi doğrudan doğruya idare ediyordu. İlhanlılar dağılınca müstakil hükümdür oldu. İlhanlıların varisi olduğu için kendisini “Sultan” sayıyordu. Devlet merkezi Sivas iken sonra Kayseri’ye nakletti ve orada ölüp gömüldü.

Ertena Bey 1327’de valiliğe tayininden 1352’de ölümüne kadar beyliği idare etmiştir. Kendisinden sonra sırasıyla oğlu Mehmet Bey, sonra onun oğlu Alâeddin Ali Bey, Sonra onun oğlu Mehmet Bey hükümdar oldular. Mehmet Bey’in 1380 yılında ölümünün ardından Selçuklu ailesinden Şehzade Rükneddin Kılıç Arslan geçti. Fakat aynı yıl oda öldürülmüştür.

Ertena Beyliği önemli bir varlık gösterememiştir. Ertena Bey’in yeğeni Mutahharten Bey Erzincan’da hüküm sürerken Yıldırım Bayezid orayı Osmanlı ülkesine ilhak edince Timur’un yanına kaçmış ve Ankara savaşı’nda Timur’un safında Bayezid’e karşı harp etmiştir¹⁰¹.

Yerine geçenleri Vezir Kadı Burhaneddin tanımamış ve Ertena Beyliğini yıkmıştır¹⁰².

17. Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti (1381–1398)

Kayseri’de 1345’te doğan Kadı Burhaneddin Ahmet’in babası Şemseddin Mehmet, Kayseri kadılığı yapmaktaydı. Bu aile aslen Harezmli olup, Oğuzların Salur boyundan gelmektedir. Burhaneddin 4–5 yaşından itibaren tahsile başlamış, Şam’da ve Halep’te kalarak tahsilini tamladıktan sonra memleketi Kayseri’ye dönmüştür¹⁰³.

Anadolu’nun evvelce Er-Tana (Eretna) oğullarına ait olan Sivas, Kayseri, Tokat, Niksar, doğu Karahisar, Aksaray ve Kırşehir havalisine hakim olarak “Sultan” unvanını almış ve Sivas şehrini payitaht kabul etmiştir. Babası gibi kadılık yaptıktan sonra Eretna oğullarının yıkılması devrinde önce vezir ve daha sonra saltanat naibi olmuş ve nihayet bu hanedanının son hükümdarı olan sekiz yaşındaki Mehmet Çelebi’yi bertaraf ederek 1381’de saltanatını ilan etmiştir¹⁰⁴.

Kadı Burhaneddin iktidarını fiilen sınırlandıran, ümeranın sonuncusu olan Amasya Emiri Hacı Şadgeldi’yi savaşta yenerek ortadan kaldırdıktan sonra hukuken de

¹⁰⁰ Uluçay, a.g.e., s. 251.

¹⁰¹ Güngör, a.g.e., s. 121.

¹⁰² Uluçay, a.g.e., s. 251.

¹⁰³ Merçil, a.g.m., s. 308.

¹⁰⁴ Mehmet Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I-II, İstanbul, 1971, s. 116.

hükümdar mevkiine gelmek için kendisini kâfi derecede kudretli hissetmiştir. Naibliğe atandığından itibaren de bütün hüküm ve nüfuzu eline geçirmiş ve bir sultan gibi hüküm sürmüştür. Erzincan Emiri Mutahharten onun bağımsız olarak devlet dizginlerini ele aldıktan sonraki emellerini ve izleyeceği politikanın esaslarını iyi anlayan muhalif bir lider olmasına rağmen¹⁰⁵, Kadı Burhaneddin on sekiz yıllık sultanlığında Amasya Emirliğini, Erzincan Emirliğini, Candaroğulları, Karamanoğulları ve Taceddinoğulları üzerinde nüfuz tesisine muvaffak olmuştur. Memluk sultanına isyan eden Malatya naibi yüzünden Kadı Burhaneddin ile Memluk Sultanı 'nın arası açılmış, Memluk Sultanı ile Kadı Burhaneddin arasında dostluk ancak Timur tehlikesiyle kurulabilmiştir.

Erzincan Emiri Mutahharten karşısında yenilen Akkoyunlu Ahmet Bey, Kadı Burhaneddin'e iltica etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı ile olan dostane ilişkileri Kadı Burhaneddin'in yayılma siyaseti, Taceddin oğulları ve Candaroğulları gibi beyliklerin tahrikleri yüzünden bozulmuştur. Yapılan mücadelede Osmanlı yenilgiye uğratılmış ancak Timur tehlikesi tekrar dostane ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır¹⁰⁶. Karamanoğullarına bağlı Kayseri valisi Şeyh Müeyyed'i cezalandırmak için yapılan sefere Karayülük Osman Bey'de katılmıştır. Karayülük yeğeni Şeyh Müeyyed'in affi konusunda Kadı Burhaneddin'den söz almışsa da, Kadı Burhaneddin tarafından öldürülmüştür. Bir müddet sonra Kadı Burhaneddin ve Karayülük Osman Bey'in arası açılmış ve Kadı Burhaneddin Karayülük tarafından öldürülmüştür.

Yerine geçen oğlu Alâeddin Ali Bey hükümdar edilmişse de Akkoyunlu Türkmenleri tarafından mağlup edilmiş ve Sivas ümerası Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e müracaat ederek kendilerini muhasaradan kurtardığı takdirde teslim ve iltihaka amade bulduklarını bildirmişlerdir. Yıldırım bu teklifi kabul ederek şehzade Süleyman Bey'in kumandasında bir ordu sevk ederek Akkoyunlu beyini mağlup etmiştir. Böylece Kadı Burhaneddin ülkesi de nihayet Osmanlı Devletine ilhak edilmiştir¹⁰⁷.

18. Kuvvadaroğulları Beyliği (?-?)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin çökmesi üzerine Anadolu'da beyliklerden başka onlar kadar önemli olmayan beyliklerde vardır. Bu Beyliklerin "Tavaif-ı Mülukten

¹⁰⁵ Yücel, a.g.m., **Bellekten**, C. XXXVII, S. 146, s. 681, 682.

¹⁰⁶ Merçil, a.g.m., s. 308, 309.

¹⁰⁷ Danişmend, a.g.e., s. 117, 118.

müteferrikin” başlığı altında kayıtlara geçtikleri görülür. Kuvvadaroğulları da işte bu müteferrik beylerden sayılabilir. Bunlar hakkında malumat şimdilik Bezm-ü Rezm’in iki kaydı ile Taşköprü’de bulunmuş iki mezar taşına inhisar etmektedir.

Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesi merkezindeki Hüsameddin Mescidi haziresinde bulunan bu iki mezardan birisi Hicri 825’te ölmüş bulunan Kuvvadaroğlu İlyas Bey oğlu Ali Bey’e diğeri de Hicri 826 yılında vefat eden kardeşi Kuvvadaroğlu İlyas Bey oğlu Sevindik Bey’e aittir¹⁰⁸.

Bezmü Rezm kayıtlarına göre ise, Yıldırım Bayezid Han Amasya’ya giderken Kuvvadaroğulları ilinde bulunan Kırkdilim kalesine uğramış, kaleyi muhasara ile zapt ederek Kuvvadaroğlu Seydi Mahmut’u tutmuş ve oraya hapsedmiştir¹⁰⁹. Bezm-ü Rezm’de geçen ikinci kayıt ise Amasya Emiri Ahmet Bey tenezzüh yerlerinin güzeli ve hoş bir yer olan bugünkü Ordu ilinin Ünye kazasına bağlı Kayapınarı’na¹¹⁰ çadırlarını kurmuş asker toplamış ve Kuvvadaroğlu ile birlikte Sivas’ı Kadı Burhanüddin’den almak için hareket etmişlerdir¹¹¹.

Bu sülale elinde olduğu anlaşılan Kırkdilim kalesinin nerede olduğu ve bu ailenin ne suretle Taşköprü’ye gelmiş yerleşmiş ve orada ölmüş oldukları hakkında bir kayıt yoktur. Fakat yurtları ellerinden alınan ümeranın başka taraflarda ikamete memur edildiği ve geçimlerine medar olmak üzere tımarlar verildiği malumdur. Kuvvadaroğulları’nın da Taşköprü’ye bu şekilde gelmiş olmaları ihtimal dahilindedir¹¹².

19. Çobanoğulları Beyliği (1227–1309)

Çobanoğulları Beyliği, Kastamonu’da Türkiye Selçuklularının bir beyi olarak bulunan, Oğuzların Kayı Boyuna mensup, Hüsameddin Çoban tarafından kurulmuştur¹¹³. Beylik I. Alâeddin Keykubad zamanında, onun Kastamonu’da Uç beyi bulunan büyük emirlerden Hüsameddin Çoban ile başlar. Sultan Alâeddin, Çoban Bey’i

¹⁰⁸ M. Zeki Oral, “Kuvvadaroğulları”, **Belleten**, C. XIX, S. 73, Ocak 1955, s. 99.

¹⁰⁹ Esterabadi, **Bezm-u Rezm**, (çev: Mürsel Öztürk), Ankara, 1990, s. 372.

¹¹⁰ Oral, e.g.m., s. 102.

¹¹¹ Esterabadi, a.g.e., s. 307.

¹¹² Oral, e.g.m., s. 102.

¹¹³ Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 251.

deniz aşırı meşhur Şuğdak seferine memur edince o, donanma ile Ordunun başında bulunmuş ve zafer kazanarak Kastamonu beyliğine dönmüştür¹¹⁴.

Melikü'l-Ümera (Beylerbeyi) Hüsameddin Çoban bey, anlaşılacağı üzere, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ileri gelenlerinden biriydi. I. İzzeddin Keykavus'un saltanatı sırasında Bizans'a karşı yapılan akınları yönetmişti. Daha sonra Hüsameddin Çoban Bey, I. Alâeddin Keykubad tahta çıktığı zaman ona itaat etmiştir¹¹⁵.

Moğollar, Türkistan, İran Azerbaycan ve Kafkasya'yı takiben Kıpçak ilini işgal etmişlerdi. Pek çok Kıpçak'da İmha edilmişti. Moğol istilası sonucunda Suğdak şehrinde hayatın adeta felce uğraması ve Rumların uluslar arası önemli bir yeri olan bu ticaret şehri ve limanına sefer kararı olan I. Alâeddin Keykubad, Hasameddin Çoban'ı vazifelendirmiştir. Hüsameddin Çoban Bey'in bilinen askeri ve siyasi faaliyetlerinin en önemlisi olan seferde, Türk donanması Kırım sahiline başarılı bir çıkarma yapmış ve Suğdak şehrini teslim almıştır¹¹⁶.

Karamanoğulları ile olan mücadelesine gelince, 1314'de Çoban Bey ordugâhını Karabük'te kurup bütün Türkmen beylerini huzuruna gelmeye ve itaate devam etmiş ancak Karamanoğlu bu davete icabet etmemiştir. Yapılan mücadelede Çoban Bey zafer kazanmıştır¹¹⁷.

Ölüm tarihi bilinmeyen Hüsameddin Çoban Bey'den sonra Kastamonu Beyliği'ne oğlu Alp Yürek geçmiş ancak hakkında bilgi olmamasına karşın çok kısa bir süre Kastamonu beyliğinde kaldığı ve devrinde önemli bir olayın vuku bulmadığı anlaşılmaktadır. Ondan sonra yerine oğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Kastamonu emirliğine geçmiştir.

Muzaffereddin Yavlak Arslan Selçuklu Sultanları arasında taht mücadelelerinde II. İzzeddin Keykavus'un oğlu II. Mesut'u tutmuştur. II. Mesut'un Selçuklu sultanlığından birkaç yıl sonra o, II. Mesut'a ve İlhanlılara muhalefete başlarken görülür. II. Mesut'a karşı Rükneddin Kılıç Arslan'a destek vermiş ancak bu çarpışmaların birinde Muzaffereddin Yavlak Arslan ihtimalle ölmüştür. Yerine oğlu ve

¹¹⁴ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1971, s. 609.

¹¹⁵ Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 251.

¹¹⁶ Ali Sevim, Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989, s. 227, 228.

¹¹⁷ Turan , a.g.e., s. 639.

hanedanının son beyi olan Mahmut Bey geçmiştir¹¹⁸. Mahmut Bey zamanında Bizans'a akınlar yapılmış ve bunları kardeşi Ali Bey idare etmiştir. Nihayet Candaroğlu Süleyman Paşa bir baskınla Kastamonu'ya hakim olmuş ve Çobanoğulları Beyliği'ne son vermiştir¹¹⁹.

¹¹⁸ Sevim, Yücel, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, s. 229-234.

¹¹⁹ Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, s. 252.

BİRİNCİ BÖLÜM

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU HÜKÜMDARLARI VE OSMANLILAR İLE İLİŞKİLERİ

A. KASTAMONU VE SİNOP İLLERİNİN KURULUŞ TARİHÇELERİ, ADLARININ KAYNAĞI VE YERLEŞİM ALANLARI

1. Kastamonu'nun Kuruluş Tarihçesi

Kastamonu ili tarih öncesi çağlardan zamanımıza kadar pek çok kavim ve devletin yerleşme ve istila sahası olmuştur. Anadolu'ya çeşitli yönlerden göç eden kavimler bu arada Devletler kurarken, Kastamonu'da bu olayların dışında kalmamış, devletlerin kurulup çöküşüne sahne olmuştur. Gün gelmiş kurulan devletlerin ve beyliklerin merkezliğini yapmış, zaman olmuş çevrenin ticari, iktisadi ve ilmi merkezi haline gelmiştir¹²⁰.

Eski bir yerleşim alanı olduğu bilinen Kastamonu yöresi M.Ö. XVIII. yüzyılda Gasların yurdu olmuş, zamanla Hittitler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontus Rumları, Romalılar ve Bizanslıların yönetimine geçmiştir¹²¹. Yerleşim tarihi Paleolitik çağa dek uzanır. Kastamonu'daki en eski buluntular Gölköy Enstitüsü çevresindeki yüzey araştırmalarında ele geçmiştir¹²². Kastamonu için bu güne kadar sabit bir yerleşme merkezi de bulunmuş değildir. Enstitünün yaptığı araştırmalarda yontma taş (alt Paleolitik) devrine ait Germe ve Gölköy'de bulunmuş çakmaktaşı el baltaları ilin tarih öncesi devrini M.Ö. elli binlere kadar götürmektedir¹²³. Daha sonraki dönemlere ait Çerkeş-Tonya yolundaki Salman Tepe (Selman Höyük), Boyabat'ın batısında Gökırmak vadisi boyunca görülen düz yerleşme ve kayalara oyulmuş kabartmalı sütunlu mezarlar, Devrekâni ilçesinde Eksen adıyla bilinen yerdeki dikilitaşlar Kastamonu-İnebolu yolu üzerindeki höyük yerleşmesi ve Kastamonu iç kalesi çevresinde yapılan araştırmalar, Kastamonu'nun prehistorik tarihi hakkında bilgi vermektedir¹²⁴.

¹²⁰ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 1.

¹²¹ Komisyon, **İşte Türkiye**, Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 86.

¹²² Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. IV, Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 1614.

¹²³ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹²⁴ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C.IV, s.1614.

Coğrafi durum itibariyle dağlık bir bölge olan Kastamonu ve çevresi prehistorik çağlardan günümüze kadar pek çok kavim ve devletin istilasına uğramıştır. Yazılı belgelerden öğrenilen bu devir ve çağların basında Hitit kaynaklarında Polo ve Tumana adlarıyla anılan yörede M.Ö. 1700’lerde Kaşkalar (Gaslar) yaşamıştır¹²⁵. Hitit Kralı I. Şuppiluliuma dönemi metinlerinde adı geçen Tumana’nın Kastamonu olduğu düşünülmektedir¹²⁶.

Gaslarla Hititler arasında vuku bulan savaşlar birkaç bölüm arz etmektedir. Hitit Kral Tuthalyaş ve IV. Şuppiluliuma M.Ö. 1400–1390 yılları arasında Gaslarla iki safha arz eden savaş yapmışlardır. Yine M.Ö. 1349–1329 yılları arasında Hitit Kralı II. Mursil zamanında Gaslarla dört safhalı harbe tutuşmuşlar, neticede 1329’da hâkimiyet Hitit idaresine geçmiştir. Yerli Halk Filistin ve esir pazarlarına sürülmüştür. Fakat bir müddet sonra Avrupa içlerinden kopup gelen “Deniz” Kavimlerinin bir kolu olan Frigler’in akınlarına fazla dayanamayıp M.Ö. 1200 yıllarında bu göçler neticesinde yıkılmıştır¹²⁷.

Kastamonu ve çevresinde egemenlik bölgelerinde yer almasına karşın Phryg (Frig) dönemlerine ait bulgulara rastlanmamaktadır¹²⁸. Frig olarak gösterilen ve bölgesel isim ile Paflagonyalılar¹²⁹ diye bilinen bu halkın menşei hakkında pek çok tarihçi çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Trakya’dan Anadolu’ya bir sel gibi ilerleyen Deniz kavimleri’nin bir kolu olan Friglerin bir bölümü olarak kabul etmek tarihi gelişime uygundur.

M.Ö. IX. asırca yaşadığı bilinen Yunan Şairi Homer’in İlliada’sında M.Ö. 1180 yıllarında vuku bulduğu iler sürülen Truva savaşında Truvalılarının yanında savaşanlar arasında Henetlerin¹³⁰ ve Paflagonyalılarının başında korkusuz, yürekli bir kahraman Pylaimenesin’de bulunduğu kaydedilmektedir. Daha sonra M.Ö. VI. yüzyılda daha evvel Anadolu’nun kuzeyindeki dağlık bölgede¹³¹ yaşadıklarından bahsetmektedir. Kastamonu’da yine bu bölgenin iskân edilmiş merkezleri arasındadır. Friglerin

¹²⁵ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹²⁶ Komisyon, **Türkiye’nin Turizm Değerleri**, C. IV, s. 1614.

¹²⁷ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹²⁸ Komisyon, **Türkiye’nin Turizm Değerleri**, C. IV, s. 1614.

¹²⁹ Hammer, a.g.e., C. I, s. 59.

¹³⁰ Hammer, a.g.e., C. I, s. 59.

¹³¹ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

egemenliğine M.Ö. VII. yüzyıl başlarında Kimmerler son verdi¹³². Böylece Kimmerlerin Frigleri bu bölgeden çıkarmaları üzerine Kimmerlerin hâkimiyeti altına girerler.

Gigeslerin idaresi altında bir ordu Kimmerleri bu bölgeden attı. Fakat Toktamış adlı bir Kahraman etrafında toplanan Kimmerler, Giges'e karşı bir öç seferine giriştiler. Sardes ve Efos'a girdiler. Giges öldürüldü. Fakat kısa bir zaman sonra Asurlular tarafından Toktamış'ta öldürüldü. Böylece bölgedeki Kimmer hâkimiyetine son verilmiş oldu. Daha sonra Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olan Lidya Kralı Krezüs Paflagonya'yı dolayısıyla Kastamonu ve çevresini idare altına aldı¹³³.

Lydia (Lidya) ve Pers hâkimiyetlerine karşın Kastamonu'da ve çevresinde egemenliklerine ait bulgulara rastlanmamaktadır¹³⁴. M.Ö. 547 yılında Kuruş idaresindeki Pers ordusuna yenilen Krezüs'ün toprakları bu arada Kastamonu ve çevresi İranlıların (Persler'in) idaresi altına girdi. Paflogonyalılar Perslere bağlı kalarak kendi hallerinde yaşamışlardır¹³⁵.

Paflagonya bölgesi aynı zamanda kaya mezarları bakımından da Anadolu'nun diğer yerleri gibi zengin bir mıntıkadır. Bu mıntıkada M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllarda yapılmış bulunan kaya mezarları özellikle İran, Hitit ve Asur mimari şekilleri etkisinde kalmakla beraber kendilerine has kabartmaları ile değişik özellikler taşımaktadırlar¹³⁶.

Anadolu'nun Pers hâkimiyetine son veren Büyük İskender M.Ö. 332 yılında Ankara yakınlarından geçerken Paflagonyalılar bir elçi ile kendisine tabi olduklarını bildirmişler, bunun üzerine İskender bu bölgeye gelmemiş ve idare de Frikyia Satrapı Kolos'a verilmiştir. İskender'in ölümünden sonra kumandanlar arasında pay edilemeyen bu bölge M.Ö. 301'de Antigonos'un Selcukos tarafından ortadan kaldırılmasından sonra kısa bir müddet müstakil bir devlet halini almıştır¹³⁷. Yine M.Ö. III. yüzyıl başlarında Mithradates, Paflagonya adıyla anılan yörenin güneyinde Pontus Krallığını kurdu¹³⁸. Pontus Kralı Ariobarzanes tarafından tüm paflagonya işgal edildi. Daha sonra

¹³² Komisyon, "Kastamonu" mad., **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. XVIII, İstanbul, 1994, s. 245.

¹³³ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹³⁴ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. IV; s. 1614.

¹³⁵ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹³⁶ Komisyon, **Vilayetlerimiz Tarihi**, İstanbul, 1968, s. 180.

¹³⁷ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 4.

¹³⁸ Komisyon, "a.g.mad.", **AnaBritannica**, C. XVIII, s. 245.

Galatyalılar, Bitinyalılar ve Pontuslular tarafından pay edilemeyen bir bölge halini aldı. Galatya kumandanı Marsiat tarafından bölgenin güney tarafları yani Kastamonu ve havalisi işgal edildi. Fakat M.Ö. 120’de Pontuslular Galat hâkimiyetine son verdiler. M.Ö. 1047 de Pontus Kralı Mitridetas ile Bitinya Kralı III. Nikamedes bu bölgeyi pay ettiler¹³⁹. Uzun uğraşmalardan sonra Roma, M.Ö. I. asırda Yunanlaşmış İranlı Pontus devletini ortadan kaldırmış ve ülkeyi elde etmiştir¹⁴⁰. İlerleyen zamanlarda Paflagonya’nın batı kısımları Bitinya eyaletin, iç kısımları ise mahalli idarelere bırakıldı. Bu arada yeniden kurulan Taşköprü (Pompeipolis) eyalet merkezi yapıldı. Kastamonu’nun bu zamanda küçük bir köy haline mi dönüştüğü, şehir olarak mı kaldığı kesin olarak bilinmemektedir¹⁴¹.

Resmi dil olarak Latincenin kullanıldığı bölge Roma İmparatoru Diaklotianus döneminde Galat eyaleti içinde yer almıştır¹⁴². M.S. 395’de Roma ikiye ayrılınca bu topraklar da bütün Anadolu gibi doğu Roma’nın yani Bizans’ın payına düşmüştür. Meşhur Bizans İmparatorluk hanedanı Komnenoslar, Paphlagonialı’dır. Kastamonu şehrinin de Komnenoslar tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir¹⁴³. Bizans yönetimi altında yöre, Hanorias Pantos veya Pilaimenes Theması diye anılan yerel bir birim durumuna getirildi. Bu ad IX. yüzyılda Paflagonya Theması olarak değiştirildi¹⁴⁴. Pompeipolis (Taşköprü)’de bu Themanın merkezi oldu¹⁴⁵.

Sekiz asır gibi uzun bir devri Bizans idaresi altında devam ettiren Kastamonu ili ve çevresi bu zaman içinde kısa fasıllarla Türk, İran ve Arap ordularının istilasına uğramıştır. Hazer hükümdarı Salip Han 609 yılında İran Hükümdarı Hüsrevpezir’in idaresi altındaki ordu ve 715 yılında Arap kumandanlarından Muhammet İbni Hakem tarafından istilaya maruz kalmıştır. Ancak 922 tarihinden itibaren Bizans İmparatorluğu’nun bir eyaleti olarak yaşantısına devam etmiştir. 1204 ve 1213 tarihleri arasında Trabzon Rum İmparatorluğu’nun kurucu sülalesi Komnenosların hâkimiyeti altında kalmıştır¹⁴⁶.

¹³⁹ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 4.

¹⁴⁰ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 179.

¹⁴¹ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, , s. 4.

¹⁴² Komisyon, “Kastamonu” mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1982-83, s. 4585.

¹⁴³ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 179.

¹⁴⁴ Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

¹⁴⁵ Komisyon, **İşte Türkiye**, s. 86.

¹⁴⁶ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, , s. 5.

Türk tarihinde 1071 Malazgirt Savaşı ve zaferi adeta bir milattır. Bunun sonucunda Süleyman şah'ın önderliğinde Orta ve Batı Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Türkiye'nin adını alacak bu merkezin ana damarlarından birisi de Kastamonu oldu, Kastamonu'nun ilk fethi Anadolu Selçuklu Hükümdarı Süleyman şah dönemindeydi.¹⁴⁷ Bu hükümdarın bir komutanı olarak görülen Kara Tekin Orta Anadolu'dan hareketle bugünkü Çankırı Kastamonu ve Sinop'u Bizanslılardan aldı. Selçuklu Devleti adına gerçekleşmiş bu başarının getirileri büyük olmuş ve Sinop limanı ile Türkler'in hizmetine girmiştir.¹⁴⁸ Muhtemelen 1075 yılında gerçekleşen bu fetihlerden sonra Kara Tekin bölgenin valisi de oldu. Bu statü 1096'da başlayan I. Haçlı seferine kadar sürdü. I. Haçlı seferi sırasında Türkiye Selçuklularının iç bölgelere çekilme stratejisi sonucunda Kastamonu'da elden çıktı. Danişmendname, Kastamonu ve civarının Danişmend Gazi tarafından Haçlılardan kurtarıldığını yazar.¹⁴⁹ Danişmendiyeye'nin ucu Sinop ile Kastamonu'dan Söğüt ve Yenişehir'e ve batı sahillerine kadar bir şerit halinde uzanıyordu.¹⁵⁰

Bizans ile vuku bulan savaşlar sonucunda Anadolu'daki yerli nüfusun çok azaldığı şehir ve köylerin tenhalaştığı Rumlar tarafından boşaltılan bu yerlerin Türkler tarafından doldurulduğu bilinmektedir. Bu dönemde yeni göçebeler ve kısmen de şehir hayatına yabancı olmayan Türkler tarafından Anadolu'nun yeniden yapılanması ve şenlendirilmesi hadisesi gerçekleşiyor. Bu yerleşik hayata geçiş ve iskân daha çok ticaret yolları ile büyük şehir ve kasabaların çevresinde, maden ocakları civarında meydana geliyordu.¹⁵¹

1101'de Çankırı-Kastamonu-Çorum yöresini ele geçirerek ilerleyen Haçlı ordusu, Amasya yakınlarında I. Kılıç Arslan ve Emir Gazi Gümüş Tekin'in orduları karşısında bozguna uğradılar.¹⁵² Bundan sonra Rumlar Sinop'a çekilirler ki, bu sıralarda Kastamonu'nun Danişmendliler'in eline geçmediği görülür. Yalnız muhakkak olan bir

¹⁴⁷ Refik Turan, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskânı", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s.1.

¹⁴⁸ Ahmet Kankal, **Türkmenin Kaidesi Kastamonu**, Ankara, 2004, s.1.

¹⁴⁹ Turan, a.g.m., s. 1.

¹⁵⁰ Akdağ, a.g.e., C.I, s. 188.

¹⁵¹ Kankal, a.g.e., s. 1.

¹⁵² Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

şey varsa, oda Kastamonu ve havalisinin Danişmend Ahmet Gazi'nin oğlu Gümüş Tekin devrinde gerçekleşmesidir.¹⁵³

Gümüş Tekin, 1106'da Kastamonu'ya Bizanslılardan geri almayı başardıysa da Bizanslılar 1126'da Kastamonu'yu yağmalayıp halkın tümünü tutsak ettiler. I. Mesut döneminde Selçuklularla Danişmendliler arasındaki çekişme sürdü. Gümüş Tekin'in oğlu döneminde Selçuklu ve Danişmend arasındaki mücadele bir tarafa bırakarak Kastamonu Bizans'ın saldırılarından korunmuştur. Sultan Mesut ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında paylaştırdı ve çıkan taht kavgalarında II. Kılıç Arslan Bizanslıların da desteğini alarak tahtı elde etmeği başardı. O da ülkeyi oğulları arasında böldü. Ve Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir yöresi Muineddin Mesut'a düştü. Bu sıralarda Bizans üzerine başarılı akınlar yapan ve Safranbolu'yu dört aylık bir kuşatmadan sonra Bizanslılardan alan Muineddin Bey topraklarının bir kısmını Süleyman şah'a bırakmak zorun kalmıştır. 1203'te ise Kastamonu'da Süleyman şah'ın eline geçti. Sinop ise I. İzzettin Keykavus tarafından alındı. Selçukluların bu parlak dönemi 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol istilasına değin sürdü.¹⁵⁴

Kastamonu bölgesinden başlamak üzere Antalya hattına kadar uzanan Batı Anadolu, Moğolların baskısı ile Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylak mahallerini kaybeden Türkmen boylarının göçlerine sahne olmuştu.¹⁵⁵ Böylesi bir durumda Kastamonu'da, Konya'nın bir uç beyi olarak faaliyet göstermiş olan Çobanoğulları'ndan Muzafferüddin Yavlak Arslan,¹⁵⁶ Kastamonu'yu alan Emir Kara Tekin'in soyundandır. Çoban Bey Muineddin Mesut'un beylik döneminde yörede yeni fetihlere girişen Hüsameddin Çoban Bey, I. İzzeddin Keykavus'la I. Alâeddin Keykubad arasındaki taht kavgasının sona erdirilmesinde de büyük rol oynadı.¹⁵⁷ I. Alâeddin Keykubad, Çoban Beyi deniz aşırı meşhur Suğdak seferine memur edince o donanma ile ordunun başında bulunmuş ve zafer kazanarak Kastamonu Beyliğine dönmüştü.¹⁵⁸

¹⁵³ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 5.

¹⁵⁴ Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

¹⁵⁵ Emecen, a.g.e., s. 39, 40.

¹⁵⁶ Emecen, a.g.e., s. 79.

¹⁵⁷ Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

¹⁵⁸ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 609.

Sinop ve çevresi de diğer Selçuklu Beyleri tarafından zapt edilmiştir. Bir müddet sonra Sinop ve Kastamonu Beyleri arasında şiddetli bir geçimsizlik baş göstermiş; bunun üzerine Moğollar tarafından bölgenin ikinci kez zaptına memur edilmiş, Yaman Candar kumandasındaki bir ordu Kastamonu'ya girerek Kastamonu Beyi Muzafferettin Yavlak Aslan'ın birliğini bozguna uğratmış ve başı da kesilmiştir.¹⁵⁹ Çoban bey'den sonra yerine geçen Hüsameddin Alp Yürek hakkında ise yeterli bilgi bulunmamaktadır. Selçuklular Moğollara bağımlı olunca Çobanoğulları da bu güce boyun eğmek zorunda kalmıştır. 1258'de Kastamonu yöresinin geliri Selçuklu Veziri Tuğrayı'ye bağlandı. Ama Tuğrayı İlhanlılara borçlanınca Kastamonu yöresinde vergi toplama işini İlhanlılar yerine getirdi.

İlhanlılar, Çobanoğulları ayaklanmasının bastırılmasında kendilerine yardım eden Şemseddin Yaman Candar'a Eflâni yöresinde toprak verdiler. Onun ölümünden sonra yerine geçen I. Süleyman Şah Paşa bir baskınla Kastamonu'yu ele geçirdi ve son Çobanoğulları Beyi Nusreddin Mahmut'u öldürttü.¹⁶⁰

Ereğli'den Sinop'a kadar Kastamonu "Paflagonya" sahillerinde Selçuklu ailesinin son prensi olan Gazi Çelebi'den sonra ve hatta onun hayatında, Çobanoğulları'ndan da sonra Kızıl Ahmetlü diye anılan Umur Bey ve İsfendiyar, eski kavimlerden Henet, Kukun, Mariandini'lerin memleketlerini zaptettiler.¹⁶¹ Böylece diğer bir ismiyle Candaroğulları hâkimiyeti başlamıştır. Konumuz olan Candaroğulları dönemi hakkında tafsilatlı bilgi ileride verilecektir.

Osmanlılar döneminde Fatih Sultan Mehmet, Mahmut Paşa ve Kızıl Ahmet'i Kastamonu tarafına göndererek muhasara emri vermiş, Candaroğlu İsmail Bey'de korkuya kapılarak Sinop kalesine sığınmıştır. Kaleyi muhasara altına alan Mahmut Paşa İsmail Bey'i davet etmiş ve Nasihate davet ederek " Saadetli Padişah bir günlük yoldadır. Sayısız asker ile karar eylemiştir. Bağlılığımızın haberinin kendisine ulaşmasını beklemektedir. Eski hukuku unutmamak, bahtiyarlığın işareti olamaz. Ve böyle ulu hanedana karşı koymak iyi alamet değildir. Makul ve münasip olan budur ki, kaleden çıkıp, yüz bin özürlerle Hüdavendigâr Hazretlerinin hakipayini istikbal edip, yüz sürüp bağlılık göstererek, sonra da hülâsa hizmetlerinde sabitkadem olasınız. Taki

¹⁵⁹ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 5.

¹⁶⁰ Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

¹⁶¹ Hammer, a.g.e., C. I, s. 59.

mukabelede umduğunuzdan ziyade riayetler oluna. Nice ihsanlara mazhar düşesiniz” demiştir. Sonrada Kastamonu ve Sinop ile Bakır Küresi ve sair İsfendiyar’a tabi yerler, tamamiyle Osmanlı Padişahının eline geçmiştir.¹⁶²

Kastamonu Osmanlı döneminde tam bir ticaret, endüstri ve kültür şehridir. Bu canlı halini uzun süre muhafaza etmeyi başarmıştır.¹⁶³ Ancak XVI. yüzyıl ortalarında başlayarak bozulan ekonomik denge beraberinde pek çok sorun getirdi. Yaşanan zahire kıtlığı 1568’de de düzelmeyince, Kastamonu kadısına gönderilen buyrukla halktan buğday satın alınması istendi. Zorbalarında tesiriyle uzun süre Kastamonu kıtlığının acısını çekti. Kıtlığın yanı sıra Anadolu’yu kasıp kavuran suhte ayaklanmalarının merkezlerinden birisi Kastamonu oldu. Celali isyanları, Kapıkulu askerlerinin halkı sömürmesi halkı iyice yıldırılmıştı. Ayaklanmalar, isyanlar, yağmalar sonucu Kastamonu halkı, can ve mal güvenliği kalmadığı gerekçesiyle başka yerlere göçtü. Ayaklanmaların önünü alamayan devlet, bu şehre sancakbeyi atamak zorunda kaldı.¹⁶⁴

XIX. Yüzyılda Kastamonu siyasal olaylar açısından durgun bir yöreydi.¹⁶⁵ Birinci Dünya Savaşı sona erip Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra Kastamonu ve çevresinde de asayiş bozulmuş, itimat azalmıştı. Köylü ve şehirli yorgun, yoksul ve bitkin olmakla beraber umutluydu. Hayvan hırsızları, yol kesmeler, eşkıyalar ve bozuk zihniyetli kimseler çoğalmıştı. Rumların, Ermenilerin yaygaraları ve saldırıları bitmek bilmiyordu.¹⁶⁶

En bunalımlı yıllar olan Milli mücadelede Kastamonu Şehri adeta yeniden ortaya çıktı. İnebolu, Kastamonu, Çankırı, Ankara yolu milli mücadelenin en güvenli yoluydu. Türk Kurtuluş savaşını yapan pek çok önde gelen kumandanın İstanbul’dan Anadolu’ya geçişi bu yolla olmuştur.¹⁶⁷ 28 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal’in Havza’dan çektiği telgraf Kastamonu’ya ulaşmış, İzmir’in işgali ise halka büyük ölçüde tesir etmiştir.¹⁶⁸ Savaşın devamını sağlayan mühimmatın büyük bir kısmı buradan sağlanmıştır. Buradan akan mühimmat Ankara adındaki yeni kalbin atışını sağlıyordu.

¹⁶² Solak-zade Mehmet Hemdemi Çelebi, **Solak-zade Tarihi**, (çev: Vahid Çabuk), C.I, Ankara, 1989, s. 301.

¹⁶³ Turan, a.g.m., s. 2.

¹⁶⁴ Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

¹⁶⁵ Komisyon, a.g.mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, s. 4585.

¹⁶⁶ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 8-9.

¹⁶⁷ Turan, a.g.m., s. 2.

¹⁶⁸ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 9.

¹⁶⁹ Bugün Kastamonu’da her yıl Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu evliyalarını anma haftası törenleri ile Atatürk’ün Kastamonu’ya gelişleri ve şapka İnkılâbı kutlama törenleri düzenlenmektedir.¹⁷⁰

Selçuklunun uç beylerbeyi, merkezi Çobanoğulları’nın payitahtı, Osmanlı’nın büyük eyalet birimi, Türk Kurtuluş savaşının kahraman şehri Kastamonu, içindeki tarihi abideleriyle, yemyeşil ormanıya, yaşatmaya çalıştığı el sanatlarıyla adeta ayakta kalmaya çalışan dermansız bir kültür devi şehridir.¹⁷¹

2. Kastamonu İli’nin Yerleşim Alanı

Kastamonu, Kızılırmak’ın başlıca kollarından Gökırmak’a kavuşmak üzere, Ilgaz Dağı’nın kuzey yamaçlarından inen Kastamonu suyu veya Karaçomak Deresi vadisi boyunca, deniz seviyesinden 790 m. yükseklikte tekne şeklindeki bir düzlükte kurulmuştur. Mahalleleri, bu düzlükten itibaren vadinin yamaçlarına doğru tırmanır. Harap olan kalesi de batıdaki yamaç üzerinde yükselmektedir.¹⁷² Şehrin doğusunda Sinop, batısında Karabük ve Bartın, Kuzeyi Karadeniz, güneyi Çankırı ve güneydoğusu Çorum ile çevrilidir. İlin yüzölçümü 13.108 km²’dir.¹⁷³ Kastamonu’nun sahip olduğu bu zengin tarihi ve kültürel miras kadar bir diğer zenginliği de harikulade tabiatıdır.¹⁷⁴

Osmanlı kayıtlarından ve günümüz iskan yerlerinin adlarından açıkça anlaşıldığı üzere Kastamonu havalisinde 6 Kayı, 2 Kara evli, 5 Doluga, 9 Avşar, 4 Çavuldur, 6 Çepni, 8 Eymur, 6 Yüreyir, 8 İğdir, 3 Buğdüz, 1 Kınık adıyla yerleşim alanı mevcuttur. Kısa zamanda ticaret ve kültür merkezi haline gelen Kastamonu kaynaklarda Türkmen Merkezi olarak adlandırılır.¹⁷⁵

3. Kastamonu İsminin Kaynağı

Kastamonu şehir olarak esas gelişimini XII. Yüzyıldan itibaren Bizans devrinde Komnenoslar zamanında tamamlayarak askeri hüviyetini kazanmıştır. Bizanslılarda kaleler Gat-rum yahut Gastro olarak tanımlanır.¹⁷⁶ Kastamonu adının etimolojik

¹⁶⁹ Turan, a.g.m., s. 2.

¹⁷⁰ Komisyon, **İşte Türkiye**, s. 88.

¹⁷¹ Turan, a.g.m., s. 2.

¹⁷² Kankal, a.g.e., s. 1.

¹⁷³ Komisyon, **İşte Türkiye**, s. 87.

¹⁷⁴ Komisyon, **İşte Türkiye**, s. 87.

¹⁷⁵ Turan, a.g.m., s. 1.

¹⁷⁶ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 1.

menşenin, büyük bir ihtimalle Castro Cammen'e dayanması da Kastamonu'da Bizans askeri birliğini barındıran bu kale isminden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.¹⁷⁷

Yaygın bir rivayete göre de Türkler tarafından Kastamonu kalesinin fethi sırasında, Bizans Tekfuru'nun güzel kızı Moni'nin yakışıklı Türk Kumandanına tutkusu, dadısı vasıtası ile bildirilip, bu bildiriye karşılık veren komutana kale kapısının anahtarlarının teslimi ile uzun müddet kaleye girmeye muvaffak olamayan Türk askerlerinin aniden kaleye girmesi ve durumu anlayan Bizans Tekfuru güzel kızı Moni'yi kale burcundan aşağıya atması üzerine Türkler tarafından söylenen "Kastın ne idi Moni"ye sözü önce askerler arasında daha sonra da Halk dilinde Kastamoni şeklini aldığı söylenir. Bugün Mani'nin aşağıya atıldığı yer "Kırk Kız" türbesi olarak bilinmekte ve halk tarafından saygı duyulmaktadır. Kırk kız denmesine sebep, herhalde "Tam Kırk parçaya ayrıldı" sözünün bir sonucu olsa gerektir.¹⁷⁸ Ancak Kastamonu'nun kuzey-batı Karadeniz'in tarihi ulaşım yollarının kesiştiği bir yol şebekesinin düğüm noktası olmaması, buranın vaktiyle etrafı surlarla çevrili bir uç kenti bulunduğu ihtimalini zayıflatır. Nitekim bugün kentte Bizans dönemine ait hiçbir anıt veya kalıntının tespit edilememesi de bu şekilde anlam kazanır.¹⁷⁹

Arap kaynaklarında Kastamuniye, Kastamuni demişlerdir.¹⁸⁰ Hitit devrinde kullanılan Tumana isminin de Kastamonu olduğu düşünülmektedir.¹⁸¹ Nitekim Arap coğrafyacılarının eserlerinde Tamuni ismi geçer. Batılıların eserlerinde ise Constannes, Casstimana Castemal, Castambul, Costamani ve Kastamboli şeklinde yer almıştır. Osmanlı eserlerinde de Kastamoni ismi yaygın olarak kullanıldıktan sonra Cumhuriyet döneminde Kastamonu olarak kabul edilmiştir.¹⁸²

4. Sinop'un Kuruluş Tarihi

Sinop'un tarihi M.Ö. 4500 yıllarına kadar dayanmaktadır.¹⁸³ Eski adı ile Sinope ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar, yörede ilk yerleşimlerin erken Kalkolitik

¹⁷⁷Z. Kenan Bilici, "13. Yüzyılda Kastamonu", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 82

¹⁷⁸ Komisyon, **Kastamonu İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 1.

¹⁷⁹ Bilici, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, s. 82.

¹⁸⁰ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 180.

¹⁸¹ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. V, s. 1615.

¹⁸² Kankal, a.g.e., s. 1.

¹⁸³ Komisyon, **İşte Türkiye**, s. 130.

Çağ'da Başladığını ve Eski Tunç Çağı'nda devam ettiğini göstermektedir.¹⁸⁴ M.Ö. 3000 yıllarında Karadeniz'in yerli kavimlerinden Kaşka (Gaşga)'lar tarafından kurulmuş şehir daha sonraları Asurlular'ın ticaret yaptığı bir Pazaryeri olmuştur. Anadolu'ya giren Hititler şehir için uzun mücadeleler yapmışlar fakat sonunda bir netice elde edememişlerdir.¹⁸⁵ Bazı kaynaklarda ise Sinop'un Hitit topraklarına dâhil olduğu hatta bu şehrin ilk kez Hititler tarafından kurulduğu ifade edilir. Hititler'den sonra M.Ö. VIII. Asırda Kimmer istilasına uğrayan çevre, Frigya ve sonra Lidya Krallığına dahil olmuştur.¹⁸⁶

Frigler Sinop'ta uzun zaman yaşamışlar ve şehrin doğal limanlarından faydalanarak ticaretin gelişmesini sağlamışlardır.¹⁸⁷ M.Ö. VIII. Yüzyılda Milet'ten gelen göçmenler Sinop'un ilk temellerini atmışlardır.¹⁸⁸ M.Ö. VII Yüzyılda Milet'ten gelen göçmenler Sinop'u tekrar kurdular. Şehri yeni baştan onararak mamur bir şekle getirdiler. Şehir az bir zaman sonra gelişerek zamanın en büyük ticaret şehirleri ile rekabete başladı. Bu tarihlerden sonra Sinop şöhretini dünyaya yayarak kendi adına para bastırdı. Halk tarafından idare edilen şehir değerli bilgin, hatip ve siyasetçiler yetiştirdi. Bunlardan İskender'e "Güneşime gölge etme" diye meşhur Diogenos (Diyojen) Sinopludur.¹⁸⁹

M.Ö. VI. Asırda Lidya ile Persler arasındaki mücadelede Persler başarılı olmuş ve Lidya Krallığı bütün Anadolu ile beraber Persler (İranlılar) İmparatorluğuna katılmıştır. Bu çağda Sinope şehri işlek bir İyon sitesi olarak zikredilmektedir.¹⁹⁰ M.Ö. 302 yılında Pant Kapadokyası ve Paflagonya'da dağınık bir halde bulunan prenslikleri bir araya getiren Mitridat Ktistes, Karadeniz kıyılarına yayılırken buradaki koloni şehirlerinin sempatilerini kaybetmemeye dikkat etmiştir. Az sonra devletin başına geçen II. Mitridat ise tutumunu değiştirmiş hile ve baskı yolunu tutmuş ve Sinop'u muhasara etmiş, fakat Sinop muhasarasından bir netice elde edememişti.

Babasının ölümü üzerine yerine geçen Farnak Sinop'u muhasara etmiş ve başarılı olunca önüne çıkan diğer şehirleri de muhasara etmeye başlamıştır. Fakat

¹⁸⁴ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. V, s. 2280.

¹⁸⁵ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 1.

¹⁸⁶ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 215.

¹⁸⁷ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 1.

¹⁸⁸ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. V, s. 2280.

¹⁸⁹ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹⁹⁰ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 215.

Romalıların tazyiki olunca önüne çıkan diğer şehirleri de muhasara etmeye başlamıştır. Fakat Romalıların tazyiki ile sulh yapmak mecburiyetinde kalmıştır. M.Ö. V. Yüzyıl sonlarında ise Sinop Anabasis'in konusu oldu. Vatanlarına dönmek üzere Karadeniz'de kurtuluş çareleri arayan Yunan ordusuna kapıları açmamış, gemi ve yiyecek temin ederek Yunanistan'a gitmelerini sağlamıştır.¹⁹¹

Anadolu'ya giren ve buradaki Pers idaresine son veren Büyük İskender M.Ö. 333 yılında Ankara dolaylarına gelince, Sinoplular ona bir heyet göndererek bağlılıklarını bildirmişler ve arazilerine girmesini rica etmişlerdi.¹⁹² Helenistik dönem, Sinop'un en parlak dönemidir. Kent surları onarılmış, mabet, tiyatro ile diğer kamu binaları inşa edilmiş ve kültüre önem verilmiştir. Tiyatro yazarı Diphilas burada yaşamıştır.¹⁹³ M.Ö. III. yüzyılın birinci yarısında bağımsızlıklarını ilan eden Paflagonyalılar, teşkilatlanarak birçok yeri tekrar zapt ettiler. Trabzon'dan Sinop'a kadar sahil şeridini hâkimiyeti altına aldıktan on sene sonra Krallık yıkıldı.¹⁹⁴ Büyük İskender Sinop ve civarını tekrar Makedonya Devleti'ne katmıştır.¹⁹⁵

M.Ö. 169 yılında devletin başına geçen Mitridat Flopator ise Sinop'u bayındır bir hale sokarak başkentini Amasya'dan Sinop'a getirdi. Sinop'un en yüksek çağları Mitridat Eypator zamanında olmuştur. Karadeniz'i o zamanın tabiri ile bir Pont gölü haline getirdi. Arkasından Sinop'a giren Romalılar şehri alarak yağmaladılar.¹⁹⁶ M.Ö. I. asırda Roma buraya da hâkim olmuştur. Romalıların Bitinya eyaleti, bu çevreyi de içine alıyordu.¹⁹⁷

Roma İmparatorluğu işgal ettiği bu toprakları yeniden tanzim etti. Pontus Krallığının bölünmesine sebep oldu. Sinop'un Roma idaresinde en fazla ilerlemesi, Cesar zamanında oldu. Bu tarihlerde artık Sinop bir Roma kolonisi olarak genişledi. Ve büyüdü. M.S. 110 yılında Sinop'a gelen Vali Pliny şehre büyük yardımlarda bulunarak halkın sıhhi meselelerini halletmek için 20 km. uzaklıktaki bir suyu şehre kemerlerle nakletti.¹⁹⁸ M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca bu topraklar da bütün Anadolu gibi Bizans

¹⁹¹ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 2.

¹⁹² Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 3.

¹⁹³ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. V, s. 2280.

¹⁹⁴ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, s. 3.

¹⁹⁵ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 215.

¹⁹⁶ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 3,4.

¹⁹⁷ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 215.

¹⁹⁸ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 4,5.

yani doğu Roma İmparatorluğunun olmuştur. İranlı Sasaniler'in ve Müslüman Arapların Anadolu akınları, bu bölgeye pek erişememiştir.¹⁹⁹ Artık eski yüksek seviyesini kaybeden şehir yavaş yavaş küçülmeğe ve önemini kaybetmeğe başladı. İmparator Justinyen zamanında Sinop'ta bazı imar faaliyetlerine başladıysa da İran savaşları bu gelişmeyi de durdurdu. IV. Haçlı seferi tarafından 1204 yılında İstanbul zapt edilip Bizans dağılınca Sinop Trabzon Devleti'nin elinde kaldı.²⁰⁰

Sinop'un Türklere açılması daha 1084 yılında Emir Kara Tekin tarafından gerçekleştirilmişti.²⁰¹ Süleyman şah'ın dayısı Danişmend oğlu Gümüş Tekin Ahmet Danişmendli Beyliği'ni kurmakla meşguldü. Süleyman şah'ın valisi ve mezarı hala Çankırı'da bulunan Kara Tekin Sinop, Kastamonu ve Çankırı'yı feth edip Selçuklu sınırlarına almayı başardı.²⁰²

İzzeddin Keykavus, ülkenin iç ve dış sorunlarını olumlu bir şekilde çözümledikten sonra özellikle Türkiye topraklarında yoğunlaşan uluslar arası ticaret yolları dolayısıyla, vaktiyle babası Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in uyguladığı siyaseti sürdürerek birtakım ekonomik etkinliklerde bulunmuştur. Akdeniz'de Türkiye ticaretini güven altına alıp işler hale getirdikten sonra uluslararası ticaret yoluyla ilgili bulunan Sinop limanında Selçuklu sınırları içine alınması gerekiyordu. İznik ve Trabzon Rum devletleri arasındaki bu bölge hâkimiyeti uğruna sürdürülen çekişmeler sebebiyle Sinop ve çevrelerinde güvenliğin bozulması ve dolayısıyla ticaret yolunun işlerliğini kaybetmesi üzerine Sinop hakkında geniş bilgi toplayan Sultan Sinop'a yöneldi.²⁰³

Savaş hazırlığı ile ordunun gidiş yolu gizli tutulduğundan düşman, Selçukluların yürüyüşünden haberdar değildi. Tekfur kale dışında avlanırken, akıncı koluna Tekfur'un yakalanması emri verildi. Tekfur'a Sinop'tan barışla çıktığı takdirde Samsun'da kalmasına müsaade edileceğini söyledi. Teklifi kabul edilen Sultan, kalenin anahtarını teslim aldı.²⁰⁴

Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı zaptı ve İzzeddin Keykavus'un Sinop'u ele geçirmesi ile hem Akdeniz'e hem de Karadeniz'e çıkmış olan Selçuklu

¹⁹⁹ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 215.

²⁰⁰ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 5.

²⁰¹ Yinanç, a.g.e., s. 191.

²⁰² Sevim, Merçil, a.g.e., s. 424

²⁰³ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 456.

²⁰⁴ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 5,6.

Devleti'nde refah kültür ve sanat hareketleri at başı gider olmuştur.²⁰⁵ Sultan fetihten sonra birkaç gün Sinop'ta kalarak şehrin yönetimi, imarı, kültür ve ticaret işlerinin düzene konulması hususunda birçok faydalı etkinliklerde bulunduktan sonra şehirden ayrıldı.²⁰⁶ Bu vesile ile Selçuklu Ümerası ve adamları Sinop'un eski kalelerini tamir ve berzaha bir iç kale yaptılar. Mevcut kiliseler yıkılmayarak camiye çevrildi. Ve medrese yapıldı.²⁰⁷

Trabzon Rumları, Sultan Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'daki askeri etkinliklerinden faydalanarak Sinop'a kadar saldırılarda bulundular. Selçuklular derhal harekete geçerek Sinop ve beraberinde Samsun ve Ünye'ye kadar olan kıyıları Rumlardan temizledi. Ancak Trabzon kuşatıldıysa da elverişsiz hava şartları sebebiyle muvaffak olunamadı.²⁰⁸

Türkiye'nin fethi tarihinde, köylerin çiftçi ve şehirlerin tüccar, esnaf halkından bir kısmını alarak yeni zapt olunan yerlere götürüp yerleştirmek, hep riayet edilen siyasi bir prensip olarak güdülmekteydi. Sinop 1214'de ikinci defa olarak zapt olunduğu zaman Anadolu'nun içlerinde çiftçi ve tüccar birçok insanların toplanarak oraya yollandıkları görülür. Bu şekilde mecburi göçmeye tabi tutulanların emlak ve arazileri ise kendilerinden devlet hesabına satın alınmaktaydı. Sinop'a sürülen çiftçiler ise, topraksız kimselerden olup bunların vaktiyle, Sinop Hıristiyanlar tarafından istila olduğunda aradan kaçanlar kaydolunarak bu gibilerin yollanmaları emir olunmuştur.²⁰⁹

Anadolu Türkiye Selçuklularının birlik ve düzeni sağlamasından sonra, Müslüman ve Hıristiyan toplumlar arasındaki dünya ticaret yollarının geçiş noktası üzerinde yer almış, ülke, iktisadi ve kültürel bakımından zenginleşmişti. Selçuklu Sultanlarının XIII. yüzyıl başlarında Antalya ve Sinop'u alması²¹⁰, Latinlerle ticaret anlaşmaları yaparak, düşük gümrük tarifesi uygulamaları, dış ticareti teşvik amacı güdüyordu. Kastamonu'da sağlanan kereste ise Sinop tersanesinde kullanılmaktaydı.²¹¹

²⁰⁵ Semiha Ayverdi, **Osmanlı Asırları**, C. I, İstanbul, 1977, s. 66.

²⁰⁶ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 456.

²⁰⁷ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 6.

²⁰⁸ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 463.

²⁰⁹ Akdağ, a.g.e., C.I, s. 382.

²¹⁰ Rasyonu, a.g.e., s. 194.

²¹¹ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 518,519.

Selçukluların Sinop'u almalarından 40 sene kadar sonra şehir, Trabzon Devleti tarafından tekrar istilaya uğradı. IV. Kılıç Arslan ile kardeşi II. İzzeddin Keykavus arasındaki iç savaşlar sırasında I. Manuel Selçuklu Sultanları'nın bu mücadelelerinden istifade ederek Sinop'u zapt etti.²¹² Sinop'un yeniden Selçuklu sınırlarına alınması konusunda, Sultan Kılıç Arslan ve Muineddin Pervane gerekli izni alarak 1266'da şehri kurtarmayı başardı. Süleyman Pervane, Sinop'un kendisine verilmesini Sultan Kılıç Arslan'dan istedi. Amacına ulaşan Süleyman Pervane Moğolların ve İlhanlıların desteğiyle Kılıç Arslan'ı öldürttü. Ancak aynı sona kendisi de maruz kaldı.²¹³ Ölümünden sonra Sinop'ta Pervane oğulları adı ile anılan Beylik kuruldu. Yarım asır yaşayan bu belik zamanında Sinop'ta Rumlar tarafından yıkılan Alâeddin Camii onarılmış ve bir medrese yapılmıştır. Beylik son Pervane oğullarından Gazi Çelebi'nin ölümü üzerine tamamen zayıflamıştır.²¹⁴ 1313'te Gazi Çelebi Trabzon Rumları ile hareketini teşvik ederek Kefe'ye hücum etmişti. Fakat 1318'te Sinop Türklerinin hemen bütün Trabzon şehirlerini yaktıklarını ve 1323'de de kendi şehirlerindeki Ceneviz kolonisini katliam ettikleri görülür. Bundan biraz sonra da Kastamonu Emiri Candaroğlu Süleyman Paşa Sinop'u fethetmiştir. Saruhan Türkleri Akdeniz'de ne ise Sinop Türkleri de Karadeniz'de o idi. 1361'de Kaleyi zapt etmelerine ramak kalmıştır.²¹⁵

İleride tafsilatlı olarak izah edilecek Candaroğulları döneminde, Sinop ve beraberinde Amasya ve Tokat bölgelerine doğru yayılan Mevleviler, özellikle uç bölgesinin gelişmeye açık imkânlarını iyi görerek Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'de özellikle bey aileleri üzerinde etkileri oldular.²¹⁶ İbn Batuta Sinop bölgesini ziyaretinde oldukça katı Hanefî mezhebi mensuplarına rastlamıştır. "Sinop'a geldiğimiz vakit, halk bizim iki elimizi yana indirerek namaz kılmakta olduğumuzu görmüştü. Bunlar Hanefî mezhebinde buldukları için maliki mezhebini ve onun namaz kaidelerini bilmiyorlardı. Hâlbuki bu mezhepte elleri iki yana salmak tercih

²¹² Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 6.

²¹³ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 480.

²¹⁴ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 7.

²¹⁵ Herbert Adams Gibbons, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, çev. Ragıp Hulusi Özden, Ankara, 1998, s. 252.

²¹⁶ Emecen, a.g.e., s. 66.

olunmaktadır...” der. Gezinin devamında İbn Batuta Şiilerin yemeği tercih etmedikleri tavşan etini kestirip pişirterek ahaliyle birlikte yemiş ve töhmetten kurtulmuştur.²¹⁷

Osmanlı Devleti kuruluşu döneminde Sinop Candaroğlularının elinde bulunuyordu. Yıldırım Bayezid döneminde beylik daha sonra yeniden bağımsız olmak üzere ilk olarak Osmanlı’ya bağlılığını bildirmiştir. Oruç Bey tarihi’nde bu bağlılık “Oradan kalktı Taraklı Borlu’ya vardı. O tarafı dahi fethetti. Oradan Kastamonu’ya vardı. İsfendiyaroğlu kaçtı. Sinop’a gitti. Sonra elçi gönderdi. Barış yaptı” şeklinde izah edilir.²¹⁸

Daha önceden Solak-zade Tarihi’nden izah ettiğimiz Kastamonu’yu fethini Sinop’la birlikte Münecimbaşı şöyle ifade eder “Sultan, Kastamonu ve Sinop diyarını İsfendiyaroğlu İsmail Bey’in elinden almaya karar verdi. Buna İsmail Bey’in kardeşi Kızıl Ahmet Bey sebep oldu. Kızıl Ahmet Bey devlet-i Aliyyeye iltica eylemiş ve Veziriazam Mahmut Paşa’nın dostluğunu kazanmıştı. Kendisine Bolu eyaleti has olarak verilmişti. Daima Mahmut Paşa’yı biraderinin mülkünü elinden alması için tahrik ediyordu. Mahmut Paşa da Şehriyar Hazretleri bu işe razı olup büyük bir donanma hazırlatarak Karadeniz’den Sinop’a gönderip donanmanın ihtiyaçlarını karşılamasını bildirdiler. İsmail Bey’e de orduya katılması için haber gönderdiler. İsmail Bey kendisi gelmeyip oğlu Hüseyin Bey’i gönderdi. Bu memleketini elinden almak için bir sebep sayıldı ve bütün memleketi eman ile alındı. Kendisine rızası ile İnegöl, Yenişehir ve Yarhisar vilayetleri has olarak verildi.”²¹⁹ Sinop’un işgali Karadeniz’in cenup sahilinde Osmanlılara mükemmel bir liman vermiştir.²²⁰

Osmanlı çağında Sinop Trabzon’un yanında ikinci dereceye düşmüştür. XVII. Asırda Rum (Sivas) beylerbeyliğinin (eyaletini) 8 sancağından (vilayetinden) biri olan Canik (Samsun)e kaza olarak bağlanmıştı.²²¹ Bir liman ve kale şehri olarak kullanılan Sinop kalelerini koruyan birliklerin de çekilmesi üzerine şehir küçüldü. Tersaneler eski önemini koruyamaz hale geldi. 1853 Osmanlı Rus muharebesi sırasında ise şehir top atışına tutularak yakıldı. Zaten küçülmeye başlayan şehir bu tarihten sonra iyice

²¹⁷ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, (çev: İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul, 1971, s. 64.

²¹⁸ Oruç Bey, **Oruç Bey Tarihi**, (çev: Nihal Atsız), s. 56.

²¹⁹ Münecimbaşı Ahmet Dede, **Münecimbaşı Tarihi**, C. II, (çev: İsmail Erünsal), s. 323.

²²⁰ Gibbons, a.g.e., s. 159.

²²¹ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 214.

küçülerek kale içine çekildi.²²² Tanzimat'tan sonra Kastamonu vilayeti (eyaleti) kurulunca, bu eyaletin 4 sancağından birine merkez olmuştur. 3 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara vilayet=il denince, Sinop'ta bir vilayet olmuştur.²²³

Kurtuluş savaşında ise Atatürk 18 Mayıs 1919'da Samsun'dan önce Sinop'a uğramıştır. Ayrıca İngiliz Yüzbaşı, İngiliz subay ve askerleri olduğu halde Sinop'a gelerek Mutasarrıfın evini kuşatmışlar ve hükümet konağına bir İngiliz bayrağı asmışlardır. Bu durumu duyan Sinop halkı toplanmış ve İngiliz heyeti bayrağı indirmek zorunda kalmıştır. Yine Atatürk tarafından harf inkılâbının birinci dersini 15 Eylül 1928'de Sinop'ta vermiştir.²²⁴

5. Sinop ilinin yerleşim Alanı ve İsminin Menşei

Karadeniz bölgesinin ortasında, bölgenin Orta ve Batı bölümleri arasında geçiş alanı olan il topraklarında Küre Dağlarının hafif bir yay çizerek doğuya doğru alçalan orta yükseklikteki doğu kesimi uzanır. Dağların kuzey yamacı vadilerle yayılmış sırtlar halinde Karadeniz'e doğru giderek alçalır.²²⁵ Şehrin doğusunda Samsun, kuzeyinde Karadeniz, batısında Kastamonu, güneyinde Çorum illeri bulunmaktadır.²²⁶ Türkiye'nin en kuzeyindeki kenti olan Sinop tarihi çekirdeğini Boztepe yarımadasını karaya bağlayan kısmın en dar ve en alçak yerinde iç kaleyi ve eski tersaneyi kuşatan surların bulunduğu alandaki mahalleler oluşturur.²²⁷

Üç yanı denizlerle çevrili, bol yağış alan, zengin bitki örtüsüne sahip olan Sinop, kaleleriyle, camileriyle, haman ve çeşmeleriyle, geleneksel konutlarıyla dikkat çeken bir ildir.²²⁸

Antik çağda eski adı Sinope olan şehir daha sonra Sinab ve en son olarak Sinop adı ile kabul edilmiştir.²²⁹

²²² Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 7,8.

²²³ Komisyon, **Vilayetlerimizin Tarihi**, s. 214.

²²⁴ Komisyon, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 8.

²²⁵ Komisyon, "Sinop" mad., **Büyük Larousse**, C. XX, İstanbul, s. 10573 .

²²⁶ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. V, s. 2280.

²²⁷ Komisyon, a.g.mad., **Büyük Larousse**, C. XX, İstanbul, s. 10574.

²²⁸ Komisyon, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. V, s. 2280.

²²⁹ Komisyon, a.g. mad., **Büyük Larousse**, C. XX, İstanbul, s. 10574.

Esasen Sinop isminin menşei de Asur tanrılarında Ay tanrısı Şin'den gelir denmekteydi. Kelimeyi; Sin, Sinova, Sinavur, Sinip, Sen-ha-pi sözlerinden çıkarırlar mevcuttur.²³⁰

B. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ

1.Candaroğulları'nın Menşei

XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu devleti parçalanırken Kastamonu Sinop ve Çevresinde kurulan Türk beyliğidir.²³¹ Aynı yüzyılda Anadolu'da oluşmaya başlayan siyasi heyetler arasında Hamit ve Eşrefoğulları ve nihayet Paflagonya'daki Candaroğulları da ilave edilirse bu devrin en mühim siyasi teşekkülleri tamamlanmış olur.²³²

Candaroğulları hanedanına kırk sekiz yıl hüküm sürmüş olan sekizinci Hükümdarın adına izafeten "İsfendiyaroğulları" veya son hükümdar Kızıl Ahmet Paşa sebebiyle "Kızıl Ahmetliler" de denmiştir.²³³ Beyliğin başlangıç ismi olan Candaroğulları isminin menşei bu beyliği kuran Şemseddin Yaman Candar'ın adına izafe edilmesine dayanır.²³⁴

Candar kelimesi ise Farsça can (Silah) ve dar (tutan) kelimelerinden oluşan candar terimine Ortaçağda kurulan Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklu, Harzemşahlar, Eyyubiler ve Memluklar gibi İslam devletlerinin saray teşkilatında rastlanmaktadır. candar geniş yetkileri olan önemli bir görevlidir.²³⁵ Silah taşıyıcı ve muhafız anlamına gelir. Mısır kölemenleri ile kuzey Afrika'sında Merini'de candarlar sarayda ve saraydan çıkışında Sultan'ı korurlardı.²³⁶

Büyük Selçuklularda diğer saray görevlileri gibi candarlar da çeşitli milletlere mensup Gulamlar arasında seçilen hassa askerleri olup hükümdarın ve sarayın güvenliğini sağlamaktan sorumluydu.

²³⁰ Hasan Tarkan, **Sinop Coğrafyası**, İzmir, 1941, s. 35-36.

²³¹ Komisyon, **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, İstanbul, 1992, s. 550.

²³² Köprülü, a.g.e., s. 37.

²³³ Mehmet Açıkgözoğlu, **İslam Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1977, s. 184.

²³⁴ Talat Mümtaz Yaman, **Kastamonu Tarihi**, C. I, Kastamonu, 1935, s.96

²³⁵ Aydın Taneri, "Candar" mad., **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, s.145.

²³⁶ Yaman, a.g.e., C. I., s. 96.

Anadolu Selçuklularında da candar denilen ve süvarilerden oluşan bir muhafız birliği vardı. II. Alâeddin Keykubad tahta çıktığında 120 candardan oluşan muhafız birliğine sahipti.²³⁷ Candarlar, tevkif edilecekleri tevkif, işkence olunacaklara işkence ederler, idam hükümlerini sultanın emri ile yerine getirirlerdi. Buralarda candarlar nöbete taksim olunmuştu. Her nöbetin başında bir reis bulunurdu. Ümeradan olan bu zatın maiyetinde beş Memluk kaymakamı vardı. Bazı müellifler candarların saray Perdedarlarından ve süvari bedevilerden seçtiklerini yazarlar.²³⁸ Candarlık vasfından dolayı Şemseddin Yaman'ın Selçuklu sarayına mensup ümeradan biri olduğu anlaşılmaktadır.²³⁹ Claude Cahen ise Kastamonu şehrinden bahsederken Kastamonu'nun batısındaki Aflani'de yerleşen bir Candar'dan bahseder.²⁴⁰

Beyliğin kurucusu Şemseddin Yaman Candar'ın bağlı bulunduğu ailenin menşei hakkında kaynaklarda açık kayıt yoktur.²⁴¹ Ancak bu aile Osmanoğulları gibi Oğuzların Kayı boyundandır. Bu sebeple ve coğrafi yakınlık siyasi ve ailevi münasebetleri pek kesif olmuştur.²⁴² Zuhuri Danışman'da Candaroğulları'nın Oğuzların Kayı boyundan olduğunu söyler.²⁴³

Ailenin Oğuzların Alayurd'lu kabilesine mensup boyundan olduğunu da kaydedilmektedir. XVI yüzyılda Kastamonu bölgesinde bu kabileye mensup bir oymağın varlığına ulaşılmıştır. Hatta Alayund'lu boyunun, bu bölgenin iskânına iştirak ettiği de yer adlarına dayanarak söylenebilir.²⁴⁴

Pecevi tarihinde Kızıl Ahmet Bey'in torunu Şemsi Paşa'dan bahs olunarak onun Kızıl Ahmetliler'in öcünü almak için Osmanoğulları ile ilişkileri ve soylarının Halit İbn-i Velid'e dayandığı anlatılmış ve bu konuda bir de şiire yer verilmiştir.²⁴⁵

XVI. asırda Anadolu'yu dolaşan Arap seyyahı Mekki'de İstanbul ziyaretinden bahsederken Rumeli Beylerbeyi Şam naibi Ahmet Paşa'nın kardeşi Mustafa Paşa ile görüştüğünü Emirahur başı olan bir kardeşi daha olduğunu ve onların İsfendiyar

²³⁷ Taneri, a.g.m., **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, S. 145.

²³⁸ Yaman, a.g.e., C. I., s. 96.

²³⁹ İdris Bostan, **İslam Tarihi**, 1994, s. 308, 309.

²⁴⁰ Cahen, a.g.e., s. 303.

²⁴¹ Yaşar Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Çobanoğlu Beyliği, Candaroğlu Beyliği Masalikü'l Ebsar'a göre Anadolu Beylikleri**, Ankara 1991, s.54.

²⁴² Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C.II., İstanbul, 1977, s.38.

²⁴³ Danışman, a.g.e., C.I., s.222.

²⁴⁴ Yücel, a.g.e. s.54.

²⁴⁵ Pecevi İbrahim Efendi, **Pecevi Tarihi**, (çev. Bekir Baykal), C.II, Ankara, 1992, s.8,9.

oğullarından olduğunu söylemiş bunların atalarının da merhum Sultan Osman zamanındaki Tavaif-i Mülük'ten olduklarını, nesillerinin ise Halid b. Velid nesline dayandığını söyler.²⁴⁶ Halid b. Velid evladından olduğu hakkındaki iddianın ne derece hakikate uygun olduğu belli değildir.²⁴⁷

Moğol döneminde Kastamonu, aralarında Selçuklu Devletinden arta kalanları paylaştıran Türkmen olmayan güçlere geçtiği görüşüne karşın Claude Cahen Keykubat'ın bu özel yörede bir Türkmen ailesine ayrıcalık tanıyarak buraya özerk bir güç olarak yerleşmesine izin verdiğini, düşünmenin daha çekici geldiğini söyler.²⁴⁸ Büyük bir ihtimalle bu ailenin menşei, Selçuklu devrinde Ankara-Kastamonu bölgesine yerleştirilen Türkmenler arasında aramak yerinde olur. Bunun aksini düşünmek ise Tarihi bir yanlgı yerine geçer.²⁴⁹ Böyle bir iddia doğru olsa bile aradan geçen zamanda Emir Şemseddin'in ait olduğu ailenin Türkmenleşmiş olduğuna kanaat getirilebilir.²⁵⁰

2. Candaroğulları'nın Yayıldığı Coğrafi Alan

Candaroğulları Kastamonu başşehir olmak üzere en geniş şekliyle ve bugünkü haliyle Sinop, Samsun, Çankırı, Zonguldak vilayetlerinin tamamı ile Çorum vilayetinin Kızılırmak'ın batısında kalan parçasına yayılmış hatta Bolu içlerine kadar girmiştir.²⁵¹

Fakat Filyos'un batısında kalan Zonguldak topraklarında hâkimiyeti az sürmüştür. Osmanlılar, mütemadiyen sıkıştırılarak beyliğin sınırlarını daraltmışlardır.²⁵² En geniş şekliyle hemen 50.000 km² yi buluyordu, fakat bu genişliği kısa müddet muhafaza edebildi.²⁵³ 1330'a doğru beylik nüfusunun 490.000 olduğu, bunun 70.000 'ini Sinop dalının teşkil ettiği söylenebilir.

Kuzeyi Karadeniz olan devlet, güney ve doğuda Eretna Devleti ile çevrilidir. Kuzeydoğuda Sinop Beyliği varken, sonradan bu beylik ilhak edildi. Doğu'da Tacüddin oğulları yer alıyordu. Bu arada Amasra ve Samsun'un Hıristiyan kesimi, Cenevizliler elindeydi. Batı'da Osmanlılar, beyliği gittikçe sardılar, İlk zamanlar batıda Bolu'daki

²⁴⁶ Yücel, a.g.e. s.54.

²⁴⁷ Mehmet Behçet, **Kastamonu Eski Eserleri**, Kastamonu, 1998, s.19.

²⁴⁸ Cahen, a.g.e., s.55.

²⁴⁹ Yücel, a.g.e. s.54.

²⁵⁰ Behçet, a.g.e., s.19.

²⁵¹ Açıkgözoğlu, a.g.e., s.184.

²⁵² Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, Ankara, 1969, s.80.

²⁵³ Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C.II, s.38.

Umur Bey Beyliği bulunuyordu. Hatta batıda Candaroğulları'nın Bizans ile sınırı vardı. Güneyde Ahi Cumhuriyeti yer alıyor ve Karaman topraklarıyla devam ediyordu²⁵⁴. Eratna ve Kadı Bürhaneddin Devletleri sona erince²⁵⁵, 1398'de Candaroğulları, Beyliği doğudan ve çepeçevre Osmanlılarca sarıldı.²⁵⁶

1322'de Sinop Candaroğulları'na geçmiş ve o sırada veliaht olan İbrahim Paşa, Sinop'a bey olmuştur. 1326'ya doğru Safranbolu alınmıştır. 1419'da Samsun, Bafra ve çevresi doğrudan doğruya Osmanlılara geçmiştir.²⁵⁷ Dilleri Türkçe, mezhepleri Sünni Hanefidir.²⁵⁸

C. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU

Anadolu Selçuki hükümdarı olup Moğollara karşı cephe aldığından dolayı Rum İmparatorluğuna kaçarak sonradan Altınordu Hanı tarafından kurtarılan II. İzeddin Keykavus Kırım'da saray şehrinde öldü²⁵⁹.

Keykavus'un ölümü üzerine oğulları Mesut, Kılıç Arslan ve Feramurz, Kırım'dan ayrılıp Anadolu'ya geldiler. Amaçları, babalarının tahtını ele geçirmektir. Fakat bu hususta Selçuklu şehzadeleri arasında fikir birliği bulunmuyordu. Bunlardan Mesut, Moğol İlhanlı hâkimiyeti yolunu tercih etmekteydi²⁶⁰. Nitekim Kılıç Arslan önce hüsnü kabul gördüyse de sonra kardeşi Sultan Mesut'la geçinemeyip kadını ve çocukları ile birlikte Ereğli'ye ve oradan İstanbul'a kaçtı. Ailesini İstanbul'da bıraktıktan sonra, o aralık Nymph (Nif) de bulunan imparator Andranikos'un yanına gitti. Fakat Bizanslıların İlhanlılara karşı yardımda bulunamayacağını öğrendi²⁶¹. Kılıç Arslan ve Feramurz kardeşler kalabalık Türkmen kütlelerinin yaşadığı Batı uçlarına gittiler. Fakat onlar burada kendilerini destekleyecek kuvvet bulamadılar²⁶². Kılıç Arslan Sinop'a ve oradan Kastamonu ve Kayseri'ye gelmişse de Sultan Mesut tarafından hapsedirilmiş ve Karamanoğlu'nun tazyikiyle Konya'da oturtulmuştu. Kılıç Arslan bir sene sonra tekrar saltanat mücadelesine atıldı²⁶³. Bu defa merkezi Kastamonu olan Çobanoğulları

²⁵⁴ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II,s.80.

²⁵⁵ Mehmet Neşri, **Neşri Tarihi**, C.I, (çev: Mehmet Altay Köymen), Ankara, 1983, s.152,153.

²⁵⁶ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II,s.80.

²⁵⁷ Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C.II, s.38.

²⁵⁸ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, s.64.

²⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I., Ankara, 1982, s.81.

²⁶⁰ Koca, a.g.m, s.732, 733.

²⁶¹ Togan, a.g.e., s. 325.

²⁶² Koca, a.g.m., s. 733.

²⁶³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s. 81.

Beyliği'ne geçtiler. Bu sırada Çobanoğulları Beyliği'nin başında bulunan Yavlak Arslan Selçuklu şehzadelerine aradıkları desteği verdi²⁶⁴.

1291 yılında Kılıç Arslan böylece Kastamonu havalisindeki Türkmenlerin başında olarak kardeşi Selçuk Sultanı II. Mesut'a karşı Şiddetli bir mücadeleye atılmıştı. Öte yandan Anadolu'yu tamamen hâkimiyeti altında tutmak isteyen Moğol İlhanlı hükümdarı Geyhatu vasıtalı olarak bu mücadeleye müdahale etti²⁶⁵ ve Selçuklu şehzadelerinin cezalandırma işini Sultan II. Mesut ile kendi komutanlarına havale etti²⁶⁶. Anıt, Geray, Göktay isimindeki noyanların kumandasında bir Moğol askeri birliği gönderdi. Mesut maiyetinde vezirlerinden Mücirüddin Emirşah ve Necmüddin'in kuvvetleri ile kendi askerleri olduğu halde Kastamonu ucuna doğru yürüyüşe geçti²⁶⁷. Sultan II. Mesut ve Moğol komutanları Kastamonu istikametinde harekete geçtiler. Her zaman olduğu gibi Selçuklu ordusu önden gidiyor, Moğol destek kuvvetleri de arkadan geliyordu. Sultan II. Mesut ordusu ile Ilgaz dağlarının ormanla kaplı dağ geçitlerinin birinden geçerken Selçuklu şehzadeleri ve Yavlak Arslan tarafından kurulmuş olan pusuya düşürüldü²⁶⁸.

1292'de kardeşi Kılıç Arslan ile savaşa giren Moğol bağımlısı Anadolu Selçukluları'ndan Sultan Mesut, Moğol askerlerinin de desteği ile kardeşi üzerine yürüdüğü halde yenildi. Tutsak düştü²⁶⁹.

Selçuklu ordusu kılıçtan geçirildi. Fakat bu defa, Selçuklu şehzadeleri ve Yavlak Arslan arkadan gelen Moğol destek kuvvetlerinin baskısına uğradı. Sultan II. Mesut ve Selçuklu devlet adamları kurtarıldı. Neye uğradığını anlamayan Türkmen kuvvetleri ölüme, kana ve ateşe boğuldu. Moğol ordusu aman tanımıyordu. Yavlak Arslan ve Kılıç Arslan, sonuna kadar kahramanca dövüşmelerine rağmen, hem savaşı hem de hayatlarını kaybettiler. Feramurz ise kaçarak Bizans'a sığındı²⁷⁰. Togan'ın eserinde ise Kılıç Arslan, Muzafferüddin Yavlak Arslan'a karşı taarruzda görülür. Bizans'a geçtiği ve gereken yardımı göremediği halde Kılıç Arslan bir daha Paflagonya'ya gitmiş ve muharebeyi kazanarak Emir Muzafferüddin Yavlak Arslan'ı esir alarak öldürmüştür.

²⁶⁴ Koca, a.g.m., s.733.

²⁶⁵ Yücel, a.g.e., s. 53.

²⁶⁶ Koca, a.g.m., s. 733.

²⁶⁷ Togan, a.g.e , s. 326.

²⁶⁸ Koca, a.g.m., s. 733.

²⁶⁹ Umar, a.g.e., s. 147.

²⁷⁰ Koca, a.g.m., s. 733.

Fakat son harbi kaybetmiştir. Bu son harpte Melik Kılıç Arslan Muzaferüddin'in oğlu Emir Mahmut tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Bu muvaffakiyet bu aralık hanlık tahtına geçmiş olan Geyhatu'nun aynı zamanda onun himayesinde bulunan Sultan II. Mesut'un başarısıdır²⁷¹.

Şemsüddin Yaman Candar, işte bu savaşta Sultan II. Mesut'u ve Selçuklu devlet adamlarını kurtarmaya gelen destek kuvvetlerinden birinin içinde bulunuyordu. O, özellikle, çarpışma sırasında gösterdiği üstün gayretle savaşın Moğollar tarafından kazanılmasında başlıca rol oynamıştır²⁷². Bu hizmetine mükâfat olarak Muzaferüddin Yavlak'ın beyliğinin batı tarafı yani Eflâni mıntıkası Şemseddin Yaman Candar'a²⁷³ ve Kastamonu'da Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmut Bey'e iktâ olarak verilmiştir. Böylece Eflâni'de Şemseddin Yaman Candar ile birlikte Candaroğulları Beyliği'nin temeli atılmıştır.(1292)²⁷⁴

1. Şemsüddin Yaman Candar 1291-?

Candaroğulları ailesinin atası ve isim babası Taşköprü'deki 1328-29 tarihli Muzaffereddin medresesi kitabesi²⁷⁵ ile İsfendiyar oğulları'ndan İsmail Bey'in Hülviyyat adlı kitabının giriş bölümündeki nesep cetvelinden anlaşıldığı üzere Şemseddin Candar'dır.

Emir Şemseddin Candar'ın bir de Temr-Timur-Demir lakabı vardır. Hulviyyat adlı kitapta Şemseddin b.Yemen Candar olarak işaret edildiğine bakılırsa, Temr'in Yemen olması lazım geldiği ve bununda Şemseddin'in babası olduğu neticesine varılır²⁷⁶. Togan'da eserinde Emir Şemseddin Yemen şeklinde almıştır²⁷⁷.

İsmi Şemsüddin Demir Yaman Candar Bey b. Alp (Melik) Arslan Yaman Candar Mehmet Bey olarak geçer²⁷⁸. Uzunçarşılı'da Candaroğulları nesebini belirlerken Alp Arslan'ın ismini vermiştir (Şekil-2)²⁷⁹. Rivayete göre, Kastamonu vilayetinde o zaman 366 sipahinin tımarı vardı. Emir Şemseddin Yaman Candar'da onlardan birisi

²⁷¹ Togan, a.g.e., s. 326.

²⁷² Koca, a.g.m., s. 733.

²⁷³ Bostan, a.g.e., s. 308.

²⁷⁴ Koca, a.g.m., s. 733.

²⁷⁵ Yücel, a.g.e., s. 55.

²⁷⁶ Behçet, a.g.e., s. 19, 20.

²⁷⁷ Togan, a.g.e., s. 327.

²⁷⁸ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II,s. 80.

²⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1988, s. 147.

sıfatı ile Aflugan (Paflagonya=Eflâni) taraflarında oturdu. Bunlar Türkmenlerden Alayuntlu oymağına dayanmışlarsa da kendilerinin bu kabileden oldukları belli değildir. Bizanslarca emirin adı Emir Yemen demek olduğu gibi Gazan Han'ın seferlerinde Cocek, Acu (Acay) oğlu Togrulca (Togrul) isminde Moğol beyleri ile birlikte her biri kendi tümeni ile iştirak eden Yemen'in bu zat olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁰.

Yemen ismi daha sonraki kaynaklara Yaman diye geçmiştir. Şemseddin Yaman Candar, İlhan Geyhatu tarafından Kastamonu ve havalisi valiliğine tayin edildiği zaman İlhanilerle Selçukiler Anadolu ihtilalleri ile meşgul bulunuyorlardı. Şemseddin Yaman Candar, her tarafta kudret ve kuvvetini gösterdiği halde Kastamonu'yu elinde bulunduran Çobanlar sülalesinden Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmut Bey'e gücünü yitirmemiştir. Bu yüzden hükümdarlığı yalnız Eflâni ve havalisine münhasır kalmıştır²⁸¹.

Yaman gerçekte Selçuklular'ın değil, İlhanlılar'ın Kastamonu valisidir²⁸². Nitekim kaynaklarda kendisine malikâne olarak verilmiş olan Eflâni İlhanlı tımarlarının merkezidir²⁸³. Şemseddin Yaman Candar'ın almış olduğu valiliği, ne zamana kadar devam ettirdiği ve hangi yılda ölmüş olduğu hakkında elimizde bir tarih vesikası mevcut bulunmamaktadır²⁸⁴. Oğlu Süleyman Paşa'ya ait 1328–29 tarihli medrese kitabesine göre de bu tarihten önce ölmüştür²⁸⁵.

Şemseddin Yaman Candar akıllı, adaletli, cesur, müteessir bir şahsiyetti. Bizzat ve müstakilen beldelere hâkim oldu. Kendisi fesat erbabını izole ederdi. Küffar ve müşriklerle mücadele etmişti. Ölünceye kadar da böyle devam etmişti²⁸⁶.

2. I. Süleyman Paşa 1309(?)–1340(?)

Kaynakların verdikleri bilgilerden Candaroğulları beyliğinin kurucusu ve büyük atası olan fakat yaşadığı müddet içinde hâkimiyeti Eflâni ve çevresini aşamayan²⁸⁷ Şemseddin Yaman Candar'ın ölümünden sonra 1328–29 tarihli Taşköprü'deki

²⁸⁰ Togan, a.g.e., s. 327.

²⁸¹ Yaman, a.g.e., C. I., s. 96, 97.

²⁸² Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 81.

²⁸³ Yücel, a.g.e., s. 56.

²⁸⁴ Yaman, a.g.e., C. I., s.97.

²⁸⁵ Yücel, a.g.e., s. 57.

²⁸⁶ Yaman, a.g.e s. 97.

²⁸⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 97.

Müzaffereddin medresesi kitabesine ve tarihsiz bir gümüş sikkeye göre oğlu Süleyman Paşa Eflâni'de beyliğin başına geçmiştir²⁸⁸.

Kaynakta Şüca'üddin (Bedrüddin) Gazi Süleyman Paşa I. b. Şemsiddin olarak ismi geçer. Tarih olarak ise 1300 yılı kaydedilmiştir.²⁸⁹ Bu zat bazen de Şücaeddin Süleyman Padişah şeklinde yazılıdır. Şimdiye kadar ele geçen bütün eserlerde Şemsettin Yaman Candar'ın oğlu Şücaeddin Süleyman diye geçmiştir. Ancak Taşköprü'de Müzaffereddin medresesi üzerinde 1328 tarihini içeren kitabede Şücaeddin Süleyman b. Bedrettin el-Candar diye yazılmış olduğuna bakılırsa Şemsettin'in oğlu olması lazım gelir. Bu anıt kitabenin açıklığı karşısında yine adı geçenin oğlu olduğunu iddia etmek fikri de doğru olmaz. Belki bu zat Şemsettin Candar'ın kardeşi oğlu olabilir²⁹⁰.

Süleyman Paşa'nın Kastamonu valiliği eline alması tarihi malum değildir. Bir kısım müellifler yukarıda bahsedildiği üzerine Süleyman Paşa'nın 1300'de bir kısım müelliflerde 1309'de yönetime başlamış olduğunu yazmaktadır. Fakat 1309 senesi muharreminde namına Mahmut bin Mesut bin Şirazi tarafından İhyai Ulûm'dan bir hitap yazılmasına göre söz konusu seneden evvel iktidar mevkiine gelmiş olduğu anlaşılmaktadır²⁹¹. Adı Kutbüddin Şirazi olarak da geçen İhya-i Ulûm'un yazarı, eserini Farsça yazmış ve Süleyman Paşa adına telif etmiştir. Mevlana torunu Ulu Arif Çelebi Konya'dan gelip onu iki defa Kastamonu'da ziyaret ettiği gibi İbn Bututa'da 1332 kışında misafiri olmuştur²⁹².

Şemseddin Yaman Candar'ın ölümü üzerine eski Kastamonu hâkimi Müzaffereddin Yavlak Arslan'ın oğlu Hüsameddin Mahmut Bey, derhal harekete geçerek Kastamonu'yu ele geçirdi. Süleyman Paşa Eflâni'ye çekilmek zorunda kaldı²⁹³. Ancak 16 Temmuz 1309'dan önce Kastamonu'ya bir baskın yapmış, Mahmut Bey'i tutsak alıp öldürdükten sonra şehri kendisine başkent yapmıştır²⁹⁴. Süleyman Paşa'nın 1339 yılına kadar beyliğin başında bulunduğu, 1335 yılına kadar İlhanlı hükümdarına tabi olarak yaşadığı, bu yılda Ebu Said Bahadır'un ölümünden sonra bağımsızlığını ilan

²⁸⁸ Yücel, a.g.e., s. 57.

²⁸⁹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 80.

²⁹⁰ Behçet, a.g.e., s. 20.

²⁹¹ Yaman a.g.e., s. 98.

²⁹² Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 81.

²⁹³ Kamuran Gürün, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1984, s. 475.

²⁹⁴ Sevim, Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, s. 253.

ederek kendi namına sikke bastırmak sureti ile mahirane bir siyaset takip ettiği görülür²⁹⁵.

Anadolu'da İlhanlılar'ın nüfuzu sarsılmaya başladığı sırada Süleyman Paşa, tedbirli hareket ederek İlhanlılar'ın veziri ve beylerbeyi Emir Çoban Anadolu'ya geldiği zaman, onu karşılayarak sadakatini arz etti ve bu halden istifade ile dahili durumunu kuvvetlendirerek hududunu genişlemeye muvaffak oldu²⁹⁶.

Böylece Kuzey Anadolu'da güçlenen Süleyman Paşa, Pevaneoğullar'ından Gazi Çelebi zamanında Sinop'u da hâkimiyeti altına almış, onun ölüm tarihi olan 1322'den sonra burasını ilhak ederek yönetimini büyük oğlu Gıyaseddin İbrahim Bey'e vermiştir²⁹⁷. Yine Süleyman Paşa zamanında Taraklı Borlu denilen Safranbolu'da²⁹⁸ elde edildiğinden buranın idaresi de Süleyman Paşa'nın ortanca oğlu Ali Bey'e taksim edilmiştir²⁹⁹.

Süleyman Paşa'nın Sinop ve Safranbolu'ya hangi tarihte aldığı malum değilse de, Gazi Çelebi'nin Sinop'taki kabri 1322 tarihli olduğuna göre Sinop'un zaptı herhalde bu tarihten sonradır. Fakat Safranbolu'nun hangi tarihte alındığı kati olarak belli değildir. Yalnız İbrahim Bey büyük oğlu Ali Bey'de ikinci oğlu olduğuna göre ikinci oğluna verdiği Safranbolu'nun herhalde Sinop'un fethinden sonra zapt edilmiş olduğu ihtimalini doğurur³⁰⁰. Süleyman Paşa'nın bu iki oğlundan başka Cevat Bey ve Çoban Bey diye iki oğlu daha vardır³⁰¹.

Görüldüğü üzere Süleyman Paşa Candaroğlu Beyi sıfatı ile Kastamonu'da otururken hâkimiyeti altına aldığı yerleri eski Türk devlet anlayış ve ananelerine göre hanedan efradı arasında taksim etmiş ve memleketini iki kısma ayırarak oğullarından her birini oraya bey tayin etmiştir.

Mevlana'nın torunu Arif Çelebi'nin Süleyman Paşa'yı ziyareti daha önce zikredilmişti. Uç beylerine yapılan bu ziyaretin gayesi, yaptıkları gazalar neticesi nüfuzları artan bey ailelerini Rafizî şeyhlerin tesirinden kurtararak Mevlana ailesine

²⁹⁵ Köprülü, a.g.e., s. 37, 38.

²⁹⁶ Sevim, Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, s. 253.

²⁹⁷ Komisyon, **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, C.IV, s. 660.

²⁹⁸ Hadidi, **Tevarih-i Ali Osman (1299–1523)**, (çev. Necdet Öztürk), İstanbul, 1991, s. 121.

²⁹⁹ Gürün, s. 475.

³⁰⁰ Yücel, a.g.e., s. 59.

³⁰¹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 81.

kazandırmaktı³⁰². Mevlevilerin uçtaki fetih hareketleri ile ilgilendikleri, bey sülalesi, üst tabaka ve şehirli kesimde taraftar bulup tutunduklarına göre bunların yönlendirici nitelikleri üzerinde durulması gereken bir konudur³⁰³.

Süleyman Paşa devrinde beyliğin dış siyasetini tayin eden esas etkenler batıda Osmanlılar ile münasebetiydi. Bilhassa batıya bakılırsa Osmanlıların kuzeye ve batıya seferleri Süleyman Paşa'nın Anadolu'da çok ihtiyatlı bir siyaset takip etmek zaruretini duyurmuş onu Batı ve Orta Anadolu'ya fütuhattan alıkoymuştur. Nitekim çağdaşı olan Osmanlı Padişahı Orhan Bey'le aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar ve harpler olmuştur³⁰⁴.

Öte yandan Osman Bey'in 1291 Mudurnu tarafına yaptığı seferin Rükneddin Kılıç Arslan isyanına karşı olan hareketler sebebiyle yapılmış olduğu, Çoban ve Candaroğulları arasında bulunan Osman Bey'in de onlarla beraber bulunduğu söylenebilir³⁰⁵. İlerleyen zamanlarda ise Osmanlı'nın Rumeli seferlerine Candarlılar'ın da yardımcı kuvvet gönderdiği görülür³⁰⁶.

Bizans ile olan münasebetlere gelince İzmit'i Tatarlar'ın müdafaa etmek amacı ile 1299'da Bursa yanındaki Yenişehir'de yaptıkları savaşta bir Tatar beyi İzmit valisi sıfatı ile uç beylerinden "Suliman Paksis" yani Süleyman Bey diye yazılan bir beyi ve arkadaşlarını Bizans tarafına meylettirmek vazifesiyle tanzif etmişti. Bu da Candar Yaman Bey'in oğlu Süleyman Bey olsa gerektir. Osman Bey'in Tatarları Yenişehir civarında mağlup ettiğine dair olan rivayetler bu bey ile vaki olan savaşa ait olması gerektir. Buna karşın Süleyman Paşa birçok Bizans kalesini muhasara etmiştir³⁰⁷.

Sinop'un alınmasından sonra da Karadeniz ticaretini ellerinde bulunduran Cenevizlilerle temas olmuş, Trabzon'a gitmekte olan on adet Ceneviz gemisine Sinop limanında taarruz edilerek zapt edilmiştir³⁰⁸.

Kuzeybatı Anadolu'yu 1331-32 yılı kışında³⁰⁹ dolaşan İbn Batuta seyahatini şöyle anlatır: "Borlu'ya (Safranbolu) gittik. Tepe üzerinde kurulmuş bir şehir

³⁰² Yücel, a.g.e., s. 59.

³⁰³ Emecen, a.g.e., s. 136.

³⁰⁴ Yücel, a.g.e., s. 61.

³⁰⁵ Togan, a.g.e., s. 328.

³⁰⁶ Akdağ, a.g.e., s. 99.

³⁰⁷ Togan, a.g.e., s. 332,335

³⁰⁸ Yücel, a.g.e., s. 62.

eteklerinde hendek var. Tam zirvede sarp bir kale mevcut. Orada bir medresede konakladık. Bizimle beraber gelen hacı, medresenin müderris ve talebelerini tanıyor, onların yanında derslere katılıyordu. Talebelerle olan sıkı dostluğundan Hanifi olduğu belliydi.

Şehir amiri Ali Bey bizi huzura çağırdı. Bu adam cömert ve iyiliksever Kastamonu hükümdarı Süleyman Padişahın oğludur³¹⁰. “Diye bahseder. Süleyman Paşa’ya yaptığı ziyareti ise şöyle anlatır: “İyiliksever sultan, Süleyman Padişah’tır o. Yetmişini aşmış pir-i fani bir adam! Yüzü aydın, sakalı uzun, heybetli mi, heybetli bir sima. Zamanını bilginlerle geçiren, her daim erdemlilerle dost olan biri. Huzuruna girdiğimizde beni başucuna oturttu. Hal hatır sordu. Seyahatime ve Kâbe, Şam, Mısır ülkelerine dair sualler yöneltti. Tek tek cevapladım, gerektiği şekilde. Böylece onun ikamet ettiği yere yakın bir evde konaklamam için emir verdi. Aynı gün yaman mı yaman bir doru kısrakla giysi hediye etti; harcırah ve yulaf göndermeyi ihmal etmedi. Ayrıca Kastamonu’ya yarım gün uzaklıktaki bir kasabanın buğday ve arpa hasadının tamamen bana hibe edilmesi hususunda da emir buyurdu! Ne yazık ki, burada fiyatlar pek düştü; müşteri bulamadım ve ürünü bize arkadaşlık eden bir hacıya bıraktım!”³¹¹

İbn Batuta Sinop şehrini ziyaretini ise “Ahi, Nizameddin’in tekkesinden ayrıldıktan sonra Sanub (Sinop)’a yöneldik. Burası gayet kalabalık ve büyük bir şehir; güzellik ve sağlamlık bir arada. Doğu yönü hariç, çepeçevre denizle kuşatılmış! Doğuda bulunan tek kapısından da hükümdarın izniyle girilebilir. O esnada Şehrin beyi daha önce andığımız Süleyman Paşa’nın oğlu İbrahim Bey’dir. Bizim için gereken izin çıkarılınca şehre girdik; Ahi İzzeddin Çelebi’nin deniz kapısı civarında bulunan dergâhında konakladık.

Bizim orada, Sebte’nin Mina’sı gibi burada da denize doğru bel vermiş bir dağa çıkıldığında eteklerindeki bağlar, bahçeler ve gürül gürül akan sular görülür. Bu yüksek mekânda yetişen meyvelerin çoğu üzüm ve incirdir. Ama sarp olduğu için çıkmak kolay değil oraya.”³¹²

³⁰⁹ Yücel, a.g.e., s. 63.

³¹⁰ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, (çev: A. Sait Aykut), C. I, İstanbul, 2000, s.438.

³¹¹ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 440.

³¹² İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 442.

Süleyman Paşa'nın ölümü belli değilse de 1339 yılında hüküm sürdüğü anlaşılır³¹³. Ölümünün 1341'den önce olduğu muhakkaktır. Çünkü yerine geçen oğlu İbrahim Bey 1341 tarihli kitabede hükümdar olarak görülmektedir³¹⁴. Kastamonu Mevlevi hanesinde mezarı olduğu nakledilmektedir³¹⁵.

D. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN GELİŞMESİ

1. I. İbrahim Bey 1341-?

Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra Sinop Valisi olan büyük oğlu İbrahim, beyliğin başına geçmiştir³¹⁶. İbrahim Bey'in 1341 tarihli kitabesi³¹⁷ ile 1344–48 yılında tertip ettirdiği ve Şeyh Mahmut ve evladına terk ve vakf ettirdiği Dualı Seyyid zaviyesine ait vakfiyeden³¹⁸ Gıyaseddin unvanını kullandığı anlaşılmaktadır³¹⁹. İsmi Tecüddin (Gıyasüddin) İbrahim Şah Paşa I. Bin Süleyman diye geçmektedir³²⁰.

İbrahim Bey'in beyliği hakkındaki diğer bir bilgi de Sinop'ta kendi tarafından yaptırılan İbrahim Bey (Aktekke) camisinin³²¹ kitabesidir.³²²

Süleyman Paşa'nın Sinop'u ilhakından bir süre sonra beylik taht mücadeleleri sebebiyle beyliğin ikiye ayrıldığı söylenir³²³. Babasının kardeşi Cevat'ı³²⁴ veliaht göstermesi sebebiyle isyan etmiş ve Kastamonu'ya hâkim olmuştur³²⁵.

İbrahim Bey'in beyliği dönemine ait en önemli olay 1341'de 12 Parça Candar filosu Sinop'ta Ceneviz-Venedik filosunu iki defa ağır şekilde yenip gemilerini zapt etmiştir³²⁶. Ağır zayıat vererek güçlkle kurtulabilen Ceneviz amirali Simon de Quarto canını Kırım sahillerine zor atmış ve oradan temin ettiği yeni kuvvetlerle tekrar beyliğin

³¹³ Yaman, a.g.e., C. I., s. 102.

³¹⁴ Yücel, a.g.e., s. 65.

³¹⁵ Behçet, a.g.e., s. 22.

³¹⁶ Merçil, a.g.m., s. 300.

³¹⁷ Yücel, a.g.e., s. 66.

³¹⁸ Müjgan Cumbur, "Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler**, Kastamonu, 1998, s. 10.

³¹⁹ Yücel, a.g.e., s. 66.

³²⁰ c, s. 80.

³²¹ Ahmet Gökoğlu, **Paflogonya Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeoloji**, Kastamonu, 1952, s. 197.

³²² Yücel, a.g.e., s. 66.

³²³ Merçil, Kafesoğlu, Yıldız, a.g.e., s.184.

³²⁴ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 340.

³²⁵ Merçil, a.g.m., s. 340.

³²⁶ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 81.

donanmasına karşı çıkmışsa da ancak birçok teknesini batırmaktan başka bir şey yapamamıştır³²⁷.

İbrahim Paşa'nın Mısır hükümdarı ile münasebetle bulunmuş ve Mısır'a elçiler göndermiştir. İki taraftan muharebeler eksik olmamış ve hatta Melik Nasır'ın himayesi altına girmiştir³²⁸.

İbrahim Bey'in ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1345'te³²⁹ olup bu tarihte beyliğinin son bulduğu söylene de kesin değildir. Akranları gibi çok yaşamış olsa gerekir. Ne ölüm tarihine ne de mezarının bulunduğu yere dair bilgi yoktur. Ancak Kastamonu Mevlevi hanesinde rastlanan iki sahibi bilinmeyen mezardan birisinin İbn-i Rifa'ya ait olduğuna ve diğerinin ondan tarih itibarıyla çok eski olması lazım geldiğine ve taşında "İbrahim ahirete gitmek ister" şeklinde bir yazı olduğuna işaret edilir. Bir mezar taşının İbrahim Paşa'ya ait olması mümkündür. Özellikle Süleyman Paşa'nın mezarının Mevlevihane'de olması da bu hükmü kuvvetlendirmektedir³³⁰.

2. Yakup Bey ?-?

İbrahim Bey'den sonra iktidar mevkiine Yakup Bey'in geçtiği hakkında elde bulunan kaynaklar açık bir bilgi vermemektedir³³¹. Hatta Uzunçarşılı İbrahim Bey'in yerine Adil Bey'in geçtiğini yazar³³².

Candaroglu İsmail Bey'in fıkha dair telif ettiği Hulviyyat adlı eserin mukaddimesinde nesebi silsilesini şöyle tespit etmektedir. "Ebül Hasan İsmail b. İbrahim b. İsfendiyar b. Bayezid b. Adil b. Emir Yakup b. Şemseddin Yaman Candar" Bu silsilede hassaten Yakup için emir denilmektedir³³³. Ayrıca Candaroglu Adil Bey'in oğlu Emir Mahmut Bey'in 1374 tarihli vakfiyesinde kaydı vardır. Bunlar, Yakup Bey'in beyliği hakkında mevcut deliller olarak kabul edilebilirse de hükümler bey olduğu hakkında kati bir hüküm verilmesine pek elverişli değildir³³⁴.

³²⁷ Yücel, a.g.e., s. 66.

³²⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 108.

³²⁹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 80.

³³⁰ Behçet, a.g.e., s. 22.

³³¹ Yücel, a.g.e., s. 67.

³³² Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 125.

³³³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 109.

³³⁴ Yücel, a.g.e., s. 67.

İsmi Yakup Bey b. Şemseddin olarak geçmekte ve tarih olarak beyliği 1345 olarak verilmiştir³³⁵. Yakup Bey herhalde İbn Batuta'nın bahsettiği ve o zaman kendisine Efendi³³⁶ namı verilen zat olsa gerektir³³⁷.

Mehmet Behçet ise Yakup isminin, İbn Batuta'nın Cevat namıyla bahsettiği kişi olduğunu söyler.³³⁸ Yaman ise bahsedilen vesikalarda ve vakfiyede Yakup Bey'in emirliğine dalalet eder tabirler olduğunu söyler. Bu vesikalardan Yakup Bey'in Kastamonu Emiri olduğu anlaşılmaktadır. Yalnız kendisinin Kastamonu emirliğine ne zaman geldiği ve ne kadar müddetle emirlikte bulunduğu malum değildir. Hatta ölüm tarihi ile kabrinin de nerede olduğu şimdiye kadar tespit edilmemiştir. Her halde kendisi Kastamonu emirliğini kısa bir müddet işgal etmiştir. Kastamonu'da Yakup Bey'e ait bugün bir eser de yoktur³³⁹.

3. Adil Bey 1345-(?)-1361(?)

Yakup Bey'den sonra, Kastamonu emirliğini oğlu Adil Bey işgal etmiştir³⁴⁰. İsmi Adil Bey b. Yakup olarak geçer. Öztuna ayrıca tarihi 1345–1357 olarak düşmüştür. Zevcesi Eudoxia Kammena Trabzon İmparatoru II. Alexiou'un kızıdır. Oğulları Bayezid Bey ile Emir Cemaleddin Mahmut Bey'dir³⁴¹.

Adil Bey'in 1345 senesinden sonra emirliğe geçtiği rivayet edilmekte olmasına rağmen, kaç sene hüküm sürdüğü malum değildir³⁴². Batı arşiv ve kaynaklarına dayanan klasik tetkiklerde Sinop'ta görülen bir Ceneviz bayrağına dayanarak, ilk Ceneviz kolonisinin teşkiline bu bey zamanında izin verilmiş olduğu neticesine varılmaktadır. Bu meclisin Sinop'taki St. Marie kilisesinde yaptıkları toplantılardan birine ait ele geçen zabıta Sinop beyine verilecek hediyein seçimi hususuna dair kaynaklar bulunmaktadır. Yine bu zabıtlardaki bilgiye göre takdim edilecek hediyein bey nezdinden başka bir vazifeye gönderilen Guglielmo de Scarpanto adlı bir elçi tarafından götürüldüğü anlaşılmaktadır. Bunlar Adil Bey zamanında da Karadeniz'de büyük bir kuvvet olan Candaroğulları Beyliği ile Venediklilerin mümkün olduğu kadar

³³⁵ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 80.

³³⁶ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyhatnamesi**, s. 440.

³³⁷ Yaman, a.g.e., C. I., s. 109.

³³⁸ Behçet, a.g.e., s. 22.

³³⁹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 109,110.

³⁴⁰ Yaman, a.g.e., C. I, s. 110.

³⁴¹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 80,81.

³⁴² Yaman, a.g.e., C. I, s. 110.

ihtilafa düşmekten kaçınarak ilişkilerin bozulmaması yolundaki gayretlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Adil Bey zamanında Anadolu beyliklerinin hala Moğol teşkilatına dahil olduklarına dair delillerde mevcuttur³⁴³.

Adil Bey'in ölüm tarihi de kati olarak belli değildir³⁴⁴. Kastamonu merkezine yürüyerek iki saat uzaklıkta Kuzkaya nahiyesinde Adil Bey Türbesi adıyla bilinen Terzi Köy'deki türbede bulunduğu tarihi haberler arasındadır³⁴⁵. Ancak bu köyde bugün Adil Bey'in olduğu kati olarak iddia olunabilecek bir kabre tesadüf olunmamıştır. Nitekim Karasu deresi vadisinde olan bu köyde, eski bir cami vardır. Hatta cami yanında bir de türbe bulunmaktadır. Fakat ne camide ne de türbede küçük bir kitabe dahi yoktur. Ancak Kastamonu evkaf sicilinde 1890 tarihli Adil Bey köyündeki cami ve Adil Bey Türbesi vakfının bir teamül ilamı mevcut bulunmaktadır. O halde, bu caminin herhalde Adil Bey'in camisi olduğu ve yanındaki kitabe ve yazısız türbede de Adil Bey'in yatmakta olduğu anlaşılmaktadır³⁴⁶. Adil bey'in ismi gibi adil biri olduğundan bahsedilir³⁴⁷.

Kastamonu'da bugün Adil Bey'e ait eserler yoktur. Yalnız emirliği zamanında yapılmış eserler vardır³⁴⁸.

4. Kötürüm Bayezid 1361–1385

Adil Bey'in 1362 yılından daha önce gerçekleşen ölümünden sonra yerine Kötürüm Bayezid lakabı ile tanınan Celaleddin Bayezid geçmiştir³⁴⁹. Kendisinden evvelki Candar beylerine nazaran zamanı olayları oldukça bilinmekte sert ve haşin bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple beyliği dönemi ortaya çıkan iç ve dış sorunlar dolayısıyla huzursuzluk ve çatışmalar içinde geçmiş ve beylik toprakları ikiye ayrılmıştır³⁵⁰. Bazı kaynaklarda Adil Bey'in damadı olduğu bazılarında oğlu olduğu yazılır.³⁵¹

³⁴³ Yücel, a.g.e., s. 68.

³⁴⁴ Yaman, a.g.e., C. I, s. 110.

³⁴⁵ Behçet, a.g.e., s. 23.

³⁴⁶ Yaman, a.g.e., C. I, s. 110,111.

³⁴⁷ Behçet, a.g.e., s. 23.

³⁴⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 111.

³⁴⁹ Gürün, a.g.e., s. 475.

³⁵⁰ Sevim, Yücel, **Türkiye Tarihi**, C. I, s. 200, 201.

³⁵¹ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 125.

Damad Kötürüm Celalüddin Bayezid Veli Bey b. Adil olarak ismi geçmektedir. Tarih olarak ise bir rivayete göre de 1357 ile 1385 yılları arası verilmiştir³⁵². Candaroğlu Kötürüm Bayezid'in 1374 tarihli kitabe ile adına kestirdiği gümüş sikkelerden Celaleddin unvanı kullandığı anlaşılmaktadır³⁵³. Maktel-i Hüseyin adlı manzum eser Celaleddin Bayezid namına yazılmıştır. 3313 beyittir.

Kastamonu şehri içinde bunı
 Devr-i Adil Padişahiydi zaman
 Kahraman-ü- Pehlivan hem şir-i dil
 Vasfa sığmaz adl-ü insaf-ı kerem
 Evvelin Şevvalde bünyad eyledim
 Yedi yüz altmış üçüneydi tamam
 Dükeli beytin hesabın ideyüm³⁵⁴

1361'de Candar donanması, Kefe (Kırım) seferini, Cenevizliler'e karşı yapmıştır.³⁵⁵ Bu tarihlerde Karadeniz'de barışın devamlılığının önemini anlayarak sulhçu bir politika takip eden Cenevizliler, Kefe'deki istihkâmlarını kuvvetlendirmeye çalıştıkları bir sırada 1362'de Sinop donanmasının buraya yaptığı ani bir çıkarma neticesi denizden ve karadan hücumlara maruz kalarak ağır zayıat vermişlerdi. Aynı donmanın Karadeniz'de Venediklilere karşı da faaliyette bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Venedikliler, Sinop Donanmasının bu tecavüzlerine son vermek amacı ile Candaroğulları'na karşı Bizans ve Cenevizlilerin dahil olacağı siyasi bir ittifak için hazırlıklarda bulunmuşlardır³⁵⁶.

Yirmi seneye yakın bir zaman Kastamonu emirliğinde bulunan Bayezid hayatının mühim bir kısmını gerek Osmanlılara ve gerekse diğer Anadolu Beyleri ile mücadele ile geçirmiştir. O zaman Osmanlı hükümetinin başında III. Murat bulunmaktaydı³⁵⁷.

³⁵² Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 80.

³⁵³ Yücel, a.g.e., s. 69.

³⁵⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 125.

³⁵⁵ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 82.

³⁵⁶ Yücel, a.g.e., s. 70.

³⁵⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 115.

Bayezid saltanatının ilk zamanlarında çağdaşı olan Osmanlı Padişahı I. Murat'la münasebetleri çok dostça olmuştu. 1374–75 tarihli Kötürüm Bayezid tarafından I. Murat'a yazılmış mektup ve bu mektuba Osmanlı padişahı tarafından verilmiş cevaptaki samimi ifadeler bu husus için dikkati çeker³⁵⁸.

Osmanlı ile Candaroğulları arasındaki bir başka münasebette I. Murat'ın oğulları Yıldırım Bayezid ve Yakup Çelebi'lerin sünnet düğününe Candaroğulları beyini de davet etmiştir. Tüm beyler nadide hediyelerle elçiler gönderdikleri görülür³⁵⁹.

I. Murat'ın oğlu Bayezid'in 1381 tarihinde Germiyanolu'nun kızı Sultan Hatun ile düğünlerine beyleri ve hatta Candaroğlu'nu da davet etmiştir³⁶⁰.

Kötürüm Bayezid Osmanlı Devleti'nin giderek genişlemesi üzerine endişe duymaya başlamış, böyle olmakla beraber başlangıçta Osmanlı kuvvetlerini tahrik etmemek için azami surette ihtiyatlı bir barış politikasına taraftar görünerek Osmanlı padişahı III. Murat'a itaatini de arz etmiştir.³⁶¹ Önlem amacı ile komşu beyliklerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı. Bunlardan biri olan Amasya Emiri Ahmet Bey'le Kadı Burhaneddin arasında olan bu savaşta oğlu İsfendiyar'ı büyük bir orduyla yardıma göndermiştir³⁶². Amasya emiri Ahmed Bey ayna zamanda da Kötürüm Bayezid'in damadı idi³⁶³.

Kadı Burhaneddin'in Bayezid ile savaşıp onu yenmesinden sonra Murat Bey Kastamonu vilayetine saldırdı. Ondan önce Süleyman Paşa, kardeşi İskender'i ülkede fitne ve fesat çıkardığı için katletmişti. Babasının ise İskender'e karşı aşırı sevgisi vardı. Onun üzerine Süleyman Paşa'nın kızını, oğlunu, Bayezid'in kendi kızı olan kız kardeşini İskender'in kanının karşılığı olarak öldürmüştü. O yüzden Süleyman Paşa babasına başkaldırmış ve Osmanoğlu'na sığınmıştı.

Osmanoğlu ona yardım edip öcünü almak için harekete geçti. Onun derdine derman olmak ve geçmişte gördüğü acıları telafi etmek için büyük bir çaba harcadı.

³⁵⁸ Yücel, a.g.e., s. 70.

³⁵⁹ Oruç Bey, a.g.e., s. 44.

³⁶⁰ Neşri, a.g.e., C.I, s. 100, 101.

³⁶¹ Yücel, a.g.e., s. 71.

³⁶² Esterabadi, a.g.e., s. 277.

³⁶³ Esterabadi, a.g.e., s. 250.

Kastamonu'ya asker çekip o ülkeyi ele geçirdi. O sırada Bayezid yenilip Sinop'a kaçtı³⁶⁴.

Osmanoğlu tarafından esir alınan Süleyman Paşa kaçarak Kastamonu'ya gelmiş ancak babası Bayezid karşı koyunca yeniden Osmanoğlu'na sığındı. Babasının ölümü üzerine ise Kastamonu savaşı ve engelsiz Süleyman Paşa'nın önüne açıldı³⁶⁵.

Osmanoğulları'nın "Sultan" denen imparatorluk prensesleri ile evlenenlere damat unvanı verilirdi. Bu Unvanı alan Bayezid'de I. Murat'ın ağabeyi Süleyman Paşa'nın büyük kızı Efazed Hatun'la evlenmiştir³⁶⁶.

Neticede Kötürüm Bayezid devrinde Candaroğulları beyliğinde hâsıl olan bu ikilik ve bundan sonraki mukadderatı Osmanlıların iradesine tabi olmak durumuna getirmiştir.³⁶⁷

Bazı kaynaklarda Kötürüm Bayezid Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in muasırı gibi gösterilse de³⁶⁸ ekseri kaynaklar böyle değildir³⁶⁹. Kötürüm Bayezid'in 1385 tarihli mezar kitabesi bu yanlışlığı düzeltmeye yeterli içeriğe sahiptir. Mücadeleler içinde geçen beyliği sırasında çeşitli eserler meydana getirmiştir.³⁷⁰ Devrinde kendi adına basılmış paralar vardır³⁷¹.

5. II. Süleyman Paşa 1385–1392

Damat Süleyman Paşa II. b. Bayezid³⁷² Osmanlıların'ın himayesinde yeniden Kastamonu Beyi oldu³⁷³. O da babası gibi Osmanoğulları ile akraba olmuş ve babasının eşi Efazed Hatunun kız kardeşi olan Sultan'la evlenmiştir³⁷⁴.

Süleyman paşa gayet faal bir politikacı olup memleketini tehlikelerden korumak için her türlü çareye başvurmuş, komşularıyla kurmaya teşebbüs ettiği münasebetlerde

³⁶⁴ Esterabadi, a.g.e., s. 357, 358.

³⁶⁵ Esterabadi, a.g.e., s. 358.

³⁶⁶ Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, s. 39.

³⁶⁷ Yücel, a.g.e., s. 74.

³⁶⁸ Neşri, a.g.e., C.I, s. 151.

³⁶⁹ Aşık Paşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, (çev: Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 2003, s. 136.

³⁷⁰ Yücel, a.g.e., s. 75.

³⁷¹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 122,123.

³⁷² Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 80.

³⁷³ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. VIII, s. 555.

³⁷⁴ Öztuna, **Büyük İslam Tarihi**, C. II, s. 39.

daima kendi menfaatini göz önünde tutmuştur. Bu politikası gereği ilk zamanlar Osmanlılarla dost geçinmiştir³⁷⁵.

I. Murat'ın Karamanoğlu seferine ve I. Kosova muharebesine diğer Anadolu Beylikleri ile beraber Candaroğlu da yardımcı kuvvet göndermişti³⁷⁶.

Yıldırım Bayezid 1389 tarihinde Kosova'da babasının ölümü üzerine yerine geçer geçmez kardeşi Yakup'u katledince³⁷⁷ Yakup Bey'in taraftarları ayaklanmıştı. Öte yandan Karamanoğlu üzerine yürüyen Yıldırım'a karşı³⁷⁸ Anadolu Beyleri Karamanoğlu başta olmak üzere Sivas'ta Kadı Burhaneddin, Saruhan, Germiyan, Menteşe ve hatta Hamit ili Beylikleri bu ittifaka dahil oldular³⁷⁹.

Burada dikkat çeken nokta ise Osmanlı İle iyi ilişkiler kurma yolunda olan Candaroğlu Süleyman paşa Osmanlı'ya karşı olan bir ittifakta yer almıştır. Bu müttefikin sebebi ise şehzade Yakup'un ölümü bahanesidir³⁸⁰.

Yıldırım Bayezid ise Karamanoğlu etrafında meydana gelen ittifaka karşı Sırp kuvvetleri ve Bizans İmparatoru'nun oğlu Manuel'in kuvvetleri yanına aldı.³⁸¹ Düşmanların her yanda kendini sardığını, ülkesini çember içine aldığını, topraklarının bir kısmının elinden çıktığını gören Osmanoğlu, Süleyman Paşa'ya bir elçi göndererek yardım ve destek istedi ve onu yanına çağırdı. Süleyman Paşa onun teklifini kabul etti ve kalabalık bir ordu ve büyük bir güçle ona katıldı³⁸². Taarruza geçen Bayezid Akşehir, Aksaray, Larende ve nice Karaman topraklarını ele geçirdi³⁸³.

Bu seferden sonra ise Candaroğlu'nun Osmanlı ile ittifakı söz konusudur. Ancak Süleyman Paşa Anadolu siyasi birliğini kurma konusunda Yıldırım Bayezid'in kararlı olduğunu da anladı³⁸⁴.

Süleyman Paşa Bayezid'in idareciliğinin ve dostluğunun ayarı olmadığını iyiliğin hakkını gereği gibi yerine getiremediğini anlamıştı³⁸⁵.

³⁷⁵ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. VIII, s. 555.

³⁷⁶ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't Tevarih**, C. I,(çev: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1992, s. 160.

³⁷⁷ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 125.

³⁷⁸ F.Giese, a.g.e., s. 30.

³⁷⁹ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., C.I, s. 167.

³⁸⁰ Yücel, a.g.e., s. 76.

³⁸¹ Halil İnalçık, "Bayezid I. mad.", **İslam Ansiklopedisi**, C. IV, s. 230, 231.

³⁸² Esterabadi, a.g.e., s. 359.

³⁸³ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., C. I, s. 203.

³⁸⁴ Yücel, a.g.e., s. 80.

Bunları düşünerek Kadı Burhaneddin'in desteğini almak, onun devletinin gölgesini, sığınacak ve emniyette olunacak bir yer yapmak istedi. Kadı Burhaneddin isteğini kabul ederek Simne kalesinin hududunda görüşmeye karar verdi³⁸⁶.

Yıldırım Bayezid kendi aleyhine kurulmuş ittifakın öncüsü Karamanoğlu'nun üzerine yürüdü ve Konya'yı kuşattı. Karamanoğlu ise Kadı Burhaneddin'den yardım ve destek istedi. O da Süleyman Paşa ile birleşerek Karamanoğlu'nun imdadına yetişmeyi uygun gördü³⁸⁷.

Süleyman Paşa Ankara ve Çankırı vilayetine saldırıp, o bölgenin ve toprakların yakılıp yıkılmasını istediye de Kadı Burhaneddin bu fikri doğru bulmadı ve anlaşp Kırşehir'e doğru hareket ettiler³⁸⁸.

Tüm hazırlıklara karşı Karamanoğlu, Osmanoğlu ile anlaşp. Beyşehir kalesini ona vererek Konya ve çevresinin kendisine bırakılması ve bir daha oraya saldırmaması konusunda ondan söz aldı³⁸⁹.

Yıldırım Bayezid Candaroğlu'nun kendisine karşı yaptığı bu ittifak üzere Kastamonu'yu alma konusundaki kararlılığı artınca Süleyman Paşa Kadı Burhaneddin'den yeniden yardım istedi. Kadı Burhaneddin Bayezid'e bir elçi göndererek "Eski dostumuz ve samimi arkadaşımız olan, bizde iyilik ve hakları bulunan Süleyman Paşa'nın ülkesine yürüyecekmışsiniz. Onun atalarından kalmış olan bu topraklarına göz dikmiş olmanız, dostluğa ve insanlığa sığmaz. Onu rahat bırakırsanız, bizi size saldırmak zahmetinden de kurtarmış olursunuz" diye haber verdi ve Amasya'ya doğru harekete geçti³⁹⁰.

Osmanoğlu Kastamonu üzerine giriştiği seferden vazgeçti. Böylece Süleyman Paşa Düşmanın korkusundan emniyette oldu³⁹¹.

Süleyman Paşa bazen Amasya Emiri ile dostluk ve kardeşlik ilişkileri kuruyor, anlaşp birlikte hareket ediyor, o zamanda Kadı Burhaneddin'e ihanet etmiş oluşurdu. Kadı Burhaneddin'in diğer hasımları, Taşanlılar'ı Bafrahlılar'ı çağırıyor, onlarla anlaşp

³⁸⁵ Esterabadi, a.g.e., s. 359.

³⁸⁶ Esterabadi, a.g.e., s. 359.

³⁸⁷ Esterabadi, a.g.e., s. 361.

³⁸⁸ Esterabadi, a.g.e., s. 361.

³⁸⁹ Esterabadi, a.g.e., s. 362.

³⁹⁰ Esterabadi, a.g.e., s. 364.

³⁹¹ Esterabadi, a.g.e., s. 364.

birlikte hareket ediyorlardı. Kadı Burhaneddin'e yemin etmiş olmasına rağmen bazen yine onun hasımları ile görüşmekten geri durmuyordu³⁹².

Osmanoğlu Bayezid yeniden Kastamonu üzerine gelmeye karar verince Süleyman Paşa yeniden Kadı Burhaneddin'e sığındı. Kadı Burhaneddin Süleyman Paşa'nın tabiatının bozukluğunu ve yapısının kötülüğünü kararsız ve vefasız oluşunu kâfi ölçüde anladiysa da onun isteğini kabul edip dileğini yerine getirdi³⁹³.

Veziri Çelebi Mehmet'e bu konuda görev vermiş de Çelebi Mehmet Taşanoğlu, Bafra Valisi ve emir Ahmet ile mektuplaşarak onların Süleyman Paşa'ya itaatini isteyerek Kadı Burhaneddin'e ihanet etti³⁹⁴.

Görüldüğü gibi Candaroğlu Beyliği sık sık tehlikeler atlatıyordu. Tehlike hala da devam ediyordu. Yıldırım Bayezid Bursa'dan çıkıp doğru Taraklı Borlu'ya yani Safranbolu'ya vardı ve orayı fethetti³⁹⁵. Hadidi, bu fetih olayını şiirle şöyle ifade eder.

Çeri cem itdi emr idüp şitaban

Yürür İsfendiyar'a Yıldırım Han

Taraklı Barlı'ya irişdügi dem

Heman feth itdi vü zabt itdi muhkem³⁹⁶

Oradan Kastamonu'ya vardı. Süleyman Paşa'nın kardeşi İsfendiyar Sinop'a kaçtı³⁹⁷. Kadı Burhaneddin'e ihanetine rağmen Süleyman Paşa tekrar haber gönderip, yardım istemiş ve Kadı Burhaneddin asker ve at toplamak, dostlarından yardım istemek için hiç vakit geçirmeden etrafa fermanlar göndermişti. Çadırını şehrin dışına kurarak Tavra otlagını karargâh yapmıştı. Askerinin sayısını çoğaltıp gücünü artırmakla meşgulken³⁹⁸ bir haberci gelip Osmanoğlu'nun Kastamonu'ya girdiğini, savaş sırasında Süleyman Paşa'yı öldürdüğünü o şehri ve vilayeti ülkesine kattığını haber verdi³⁹⁹.

Yıldırım Bayezid tarafından öldürülen Süleyman Paşa'nın mezarı hakkında herhangi bir kayıt olmamasına karşın Kastamonu Mevlevi hanesinde türbesi olduğu

³⁹² Esterabadi, a.g.e., s. 365.

³⁹³ Esterabadi, a.g.e., s. 368.

³⁹⁴ Esterabadi, a.g.e., s. 369.

³⁹⁵ Aşık Paşaoğlu, a.g.e., s. 77.

³⁹⁶ Hadidi, a.g.e., s. 121.

³⁹⁷ F. Giese, a.g.e., s. 37.

³⁹⁸ Esterabadi, a.g.e., s. 370.

³⁹⁹ Danişmend, a.g.e., C.I-II, s. 87.

söylenir. Bir kızı dedesi tarafından öldürülmüştür. Diğer kızı I. Sultan Murat ile evlenmiştir. Oğlu da 1383'te dedesi tarafından öldürülmüştür⁴⁰⁰.

6. İsfendiyar Bey 1392–1439

Sultanzade Ebu'l Feth İftiharüddin (Mübarüziddin) İsfendiyar Çelebi Bey b. Bayezid olarak adı geçmektedir. Rumeli Fatih Süleyman Paşa'nın kızından doğmakla Sultanzade yani aynı zamanda Osmanlı Prensi'dir. Yaman Candar Bey'in torununun torunudur. Artık Candaroğulları yetmiş yıl ömre ve kırk dokuz yıl saltanata nail olan İsfendiyar Bey'in sulbünden yürümüş, Candaroğulları adı yerine İsfendiyaroğulları denmeye başlanmıştır⁴⁰¹.

Onun oğlu II. İbrahim Bey adına telif edilen Cevahirü'l Esdaf adlı tefsirin mukaddimesinden Ebul Feth⁴⁰² künyesinin yanı sıra Çelebi⁴⁰³ unvanıyla anılan İsfendiyar Bey Kastamonu topraklarını ele geçiren Osmanlı ordusunun Sinop'u tehdit etmesi üzerine Bayezid'e bir elçi gönderdi. Osmanlı tabiliğini tanıyacağını ve Sinop'un kendisine bırakılmasını isteyen İsfendiyar Bey babası ve kardeşinin isyanlarından kendisinin mesul tutulmamasını istedi. Onun bu isteği Yıldırım Bayezid tarafından kabul edildi ve iki taraf arasında Kıvrım yolu sınır tayin edildi⁴⁰⁴.

Bayezid'in bu teklifi kabul etmesinin sebebinin Kadı Burhaneddin üzerine yapacağı sefer olsa gerektir⁴⁰⁵. Nitekim iki taraf savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Osmanoğlu Bayezid öyle kalabalıktı ki zafer işareti sayılan bayrakların dalgalanmasından havada boş yer kalmamış, binek hayvanlarının ayaklarından çıkan toz güneşin yüzünü örtmüştü. Kadı Burhaneddin ise ordusunun sayısı az olmasına rağmen kararlılığını muhafaza ederek tereddüt etmeden rakibinin üzerine yürüdü⁴⁰⁶ ve başarı, mutluluk yıldızı Kadı Burhaneddin'in ordusundan taraf doğdu. Osmanlılar yorgun ve bitkin bir halde kaçıp dağılmaya başladılar⁴⁰⁷.

İsfendiyar Bey, Kadı Burhaneddin'in bu başarısı üzerine safını değiştirdi ve ona kıymetli ve nefis hediyeler gönderdi. Ancak Amasya Emiri tarafından yolda her şeyine

⁴⁰⁰ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C.II., s. 82.

⁴⁰¹ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C.II., s. 82.

⁴⁰² Yücel, a.g.e., s. 84.

⁴⁰³ Esterabadi, a.g.e., s. 380.

⁴⁰⁴ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴⁰⁵ Esterabadi, a.g.e., s. 372.

⁴⁰⁶ Esterabadi, a.g.e., s. 373.

⁴⁰⁷ Esterabadi, a.g.e., s. 374.

el konuldu. Ve Osmanoğlu'na göndermek üzere hapsetti⁴⁰⁸. Kadı Burhaneddin harekete geçerek Amasya'yı aldı ve İsfendiyar Bey'i kurtardı.

O sırada Bayezid Kastamonu'ya yürümüş olmasına rağmen İsfendiyar Bey'in Kadı Burhaneddin'e sığınmış olması sebebiyle bir şey yapamadı⁴⁰⁹.

Eflâk'ın Osmanlı tabiiliği altına alınması ile sonuçlanan seferden sonra Bayezid tekrar Kastamonu'ya gelerek İsfendiyar Beyi Sinop'ta muhasara etti ise de şehri alamadı. Ancak İsfendiyar Bey'in kendisine tabi olması ve ülkesinden bir kısmını vermesi kaydıyla anlaşma yapıldı⁴¹⁰.

Yıldırım tarafından toprakları elinden alınan beyler Timur'a iltica ettiler ve bunlar arasında İsfendiyar Bey'de vardı⁴¹¹. Nizameddin Şami İsfendiyar Bey'in Timur'a ilticasını şöyle anlatır: “Yıldırım'ın kavim ve kabilesinden İsfendiyar isminde bir adam Sinop'tan emir Timur'a geldi. Ve bin tane at beraberinde getirerek Emir'e peşkeş etti. Emir Timur bu adam hakkında merhamet gösterdi. Kendisine taç, kemer, hil'at ve altın bağışlayarak akran ve emsali arasında lütfü inayetine mazhariyetle kendini yükseltti”⁴¹².

Timur kendine gelip sığınan beylerin hallerini bilmek için Bayezid'e elçi gönderdi ise de Bayezid ne elçiye ne de elçinin getirdiği armağanlara bakmadı. Timur'a çıkıp yürüdü. İsfendiyar Bey Timur'u Erzincan'da karşıladı ve sonra sessizce Kastamonu'ya geldi⁴¹³.

Yıldırım Bayezid'in Timur'la 1402'de yaptığı Ankara Savaşı'nda Timur'a mağlup ve esir olması üzerine İsfendiyar Bey Osmanlı tabiiyetinden kurtulmuştur. Timur'un Batı'ya doğru ilerlediği haberini alan İsfendiyar Bey deniz yoluyla Menteşe'de Timur'la görüştü ve pek çok hediye vererek bağlılığını bildirdi⁴¹⁴.

Timur Sinop emiri İsfendiyar Bey'e teknil kendi ülkesine ilave olarak da Kastamonu, Çankırı, Kalecik'i ve Tosya'yı verdiğine⁴¹⁵ dair bilgiler vardır⁴¹⁶.

⁴⁰⁸ Cevdet Yakupoğlu, **İsfendiyar Bey ve Zamanı**, Yüksek Lisans Tezi (Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enst.), Ankara, 1999, s. 44.

⁴⁰⁹ Esterabadi, a.g.e., s. 382.

⁴¹⁰ Yücel, a.g.e., s. 86.

⁴¹¹ Neşri, a.g.e., C. I, s. 164.

⁴¹² Nizameddin Şami, **Zafername**, (çev: Necati Lugal), Ankara, 1987, s. 315.

⁴¹³ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 141, 143.

⁴¹⁴ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴¹⁵ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 129.

⁴¹⁶ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., s. 298.

İsfendiyar Bey'de Timur'un yüksek hâkimiyetini tanıyarak kestirdiği paralarında Timur'un ismini zikretmiş ve vergi vermiştir⁴¹⁷.

Tarihi kaynaklar ayrıca İnebolu'nun da Candaroğulları beyliğine bağlı ve müstahkem kalesi olan bir Türk şehri olduğunu burada İsfendiyar Bey'in birçok emlaki bulunduğunu yazar⁴¹⁸.

Timur'un Anadolu'yu terk ederek Semerkand'a dönmesinden sonra Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında çıkan taht mücadelelerinde İsfendiyar Bey, ihtiyatlı bir siyaset takip etmiş, kendisine zarar gelmeyecek şekilde şehzadeler arasında taraf tutmuştur⁴¹⁹.

Ankara savaşı'ndan sonra Amasya'ya kaçmak isteyen Mehmet Çelebi'nin önünü kız kardeşinin oğlu Yahya Bey ile keserek düşmanlığını gösterdiyse de bir netice alamadı⁴²⁰. İkinci kez İsa Çelebi'nin İsfendiyar Bey'e sığınması ve yardım dilemesi üzerine İsfendiyar Bey hazırlıklara başladı. Yapılan savaş sonunda ise İsfendiyar'ın ordusu yenildi. İsfendiyar ve İsa Beyler Kastamonu'ya zor kaçtı. İsfendiyar'ın askerlerinden hadsiz kimsenin başları kesildi⁴²¹. İsfendiyar Bey Çelebi Mehmet'in Ankara savaşında kayb olduğu söylenen ve Bizanslıların teşvikiyle hareket eden kardeşi Mustafa Çelebi'ye de yardım etmiş, Mustafa Çelebi Candaroğlu İsfendiyar Bey ile anlaşmış ve Sinop'tan gemi ile Eflak tarafına geçmesine yardım etmiştir⁴²².

Mehmet Çelebi Anadolu'da varlığını iyice ortaya koyunca ve bilhassa İsa Çelebi ile olan mücadelelerinde başarısını kanıtlayınca İsfendiyar Bey'le yakınlaşmaya başladılar⁴²³. Kardeşi Rumeli hâkimi Süleyman Çelebi'nin Anadolu'ya geçmesi üzerine Mehmet Çelebi endişelenerek onu yeniden Anadolu'ya göndermek için çareler aradı.⁴²⁴ Süleyman Çelebi'nin Bursa'yı alması üzerine diğer kardeşi Musa Çelebi Karaman'a sığınmıştır⁴²⁵.

⁴¹⁷ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴¹⁸ Yücel, a.g.e., s. 89.

⁴¹⁹ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴²⁰ Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., s. 300, 301.

⁴²¹ Neşri, a.g.e., C. II, s. 21, 22, 23.

⁴²² Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Ankara, 1945, s. 134.

⁴²³ Yücel, a.g.e., s. 90.

⁴²⁴ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴²⁵ Oruç Bey, a.g.e., s. 65.

Musa Çelebi, büyük kardeşi Mehmet Çelebi'nin İsfendiyar Bey ve Eflak Beyi Mirça ile yaptığı anlaşma gereğince Süleyman Çelebi'yi Rumeli'ye geçmeğe mecbur etmek maksadı ile Eflak'a gönderdi.⁴²⁶

Anadolu'daki karışıklığı fırsat bilerek işgallere başlayan Karamanoğlu Mehmet Çelebi ile Musa Çelebi arasındaki mücadelede Musa Çelebi'nin öldüğünü⁴²⁷ öğrenince geri döndü. Mehmet Çelebi de harekete geçerek Karamanoğlu üzerine asker gönderdi. İsfendiyar Bey'de oğlu Kasım Bey'i gönderdi⁴²⁸. Şeyh Bedrettin olayında, ona destek vermesi⁴²⁹ aralarını açtıysa da Mehmet Çelebi'nin Eflak Beyi'ne karşı yeniden yardım istemesi üzerine İsfendiyar Beyoğlu Kasım'ı gönderdi⁴³⁰.

Kasım babasının Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı çok sevdiği oğlu Hızır Bey'e terk etmek düşüncesinde olduğunu anlayınca Eflak seferinden sonra Kastamonu'ya geri dönmedi. Kasım'ın Kastamonu, Bakır Küresi, Kalecik ve Çankırı'nın kendisine verilmesi isteğini uygun bulan Çelebi Mehmet, İsfendiyar Bey'den bu bölgelerin terkinini istedi. Bu durum iki devlet arasındaki münasebetlerin iyiden iyiye bozulmasına sebep olmuştur⁴³¹.

İsfendiyar Bey vaiz Mehmet adlı birini Padişah'ın vezirine göndererek “kerem edip bağışta bulununuz. Benim dirliğim Kastamonu'yla Bakır Küresinden ibarettir. Şimdi Çankırı'yı ve Tosya'yı bütün köyleriyle birlikte verdim. Lütfedip kabul buyursunlar. Yalnız ben onları Kasım'a değil Padişah'a veriyorum, dedi. Padişah kabul edip tekrar Kasım'a verdi. Kasım ölünceye kadar babasına varmadı. Ömrünün sonuna dek Osman sülalesinin yüce eşliğinden ayrılmadı⁴³². Bugün tarihi kayıtlarda Kasım Bey'e ait bir berat bulunmaktadır(Şekil-3).

İsfendiyar Bey Osmanlı Devlet başkanı adına hutbe okutmak ve para bastırmak suretiyle Osmanlı tabiiğini kabul etmiştir⁴³³.

Böylece Candaroğulları Beyliği biri yarı bağımsız, diğeri Osmanlı hâkimiyetinde olmak üzere şeklen ikiye bölündü⁴³⁴. Amasya hududunda çıkan karışıklıklardan

⁴²⁶ Dukas, **Bizans Tarihi**, (çev: V.Z. Mirmiroğlu), İstanbul, 1956, s.53.

⁴²⁷ Oruç Bey, a.g.e., s. 70, 71.

⁴²⁸ Neşri, a.g.e., C. II, s. 99.

⁴²⁹ Mustafa Nuri Paşa, **Netayicu'l Vukuat**, C.I-II, (çev: Neşet Çağatay), Ankara, 1987, s.31.

⁴³⁰ Oruç Bey, a.g.e., s. 73.

⁴³¹ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. VIII, s. 556.

⁴³² Aşık Paşazade, a.g.e., s. 155.

⁴³³ Yücel, a.g.e., s. 92.

faydalanan İsfendiyar Bey Canik bölgesinde bazı toprakları ülkesine kattı ve Samsun'u işgal ederek oğlu Bafra Emiri Hızır Bey'e verdi⁴³⁵. Samsun'u geri alan Çelebi Mehmet, Hızır Bey'e Osmanlı hizmetine girmesini teklif ettiyse de Hızır Bey kabul etmeyerek babasının yanına döndü⁴³⁶.

İsfendiyar Bey Mustafa Çelebi'nin de Eflâk'a geçmesine yardım etmiştir⁴³⁷. Çelebi Mehmet'ten sonra tahta çıkan II. Murat zamanında bütün Anadolu Beyleri topraklarını geri almak için harekete geçti. İsfendiyar Bey Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı oğlu Kasım'ın elinden aldı⁴³⁸.

Anadolu Beylerinin aracılığı ile II. Murat tarafından affedilen İsfendiyar Bey Düzmece Mustafa'ya ismi karıştığı gibi Padişah'a karşı Düzmece Mustafa'yı desteklemeye başladı⁴³⁹. Bütün bu suçlarının üstüne bir de Taraklı Yenice (Taraklı Borlu-Safranbolu)'yi kuşattığını duyunca Padişah Kastamonu'yu ve Küre'yi Osmanlı ülkesine kattıktan sonra Sinop kalesine sığınıp affedilmesini ve kızını Padişah'a vereceğini söyleyerek yalvaran İsfendiyar Bey affedildi⁴⁴⁰.

İsfendiyar Bey oğlu İbrahim'in kızı olan torunu Halime Hatun'u II. Murat'a nikâhlamak suretiyle barış yaparak II. Murat'a tabi olmayı, her sene Padişah'ın seferlerine asker göndermeyi ve Bakır Küresi hâsılatından mühim bir kısmını vermeyi kabul etti. Sınırlar Kastamonu ve Bakır Küresi İsfendiyar Bey'e iade edildi⁴⁴¹.

Bolu muharebesinde bir kulağını kaybeden İsfendiyar Bey II. Murat'ın kız kardeşi Selçuk Sultan'ı oğlu II. İbrahim Bey'e aldı ve II. İbrahim Osmanoğulları'na damat olan üçüncü İsfendiyar prensi sıfatını kazandı. Kasım Bey'de Osmanoğulları'na damat olan dördüncü prenstir. Çelebi Sultan'ın kızı Sultan Hatun'la evlenmiştir⁴⁴².

İsfendiyar Bey bu siyasetinde muvaffak olmuştur. İki hanedan arasında izdivaç yolu ile birleşmeler neticesi sulhu sağlam esaslara bağlamak sayesinde İsfendiyar Bey, memleketinde yeniden düzeni kurabilmiş, bundan sonraki zamanını barış içerisinde

⁴³⁴ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴³⁵ Neşri, a.g.e., C. II, s. 156.

⁴³⁶ Yücel, a.g.e., s. 94.

⁴³⁷ Dukas, a.g.e., s. 71.

⁴³⁸ Yücel, Sevim, **Türkiye Tarihi 1300-1566**, C. II, Ankara, 1990, s. 98.

⁴³⁹ Dukas, a.g.e., s. 71.

⁴⁴⁰ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., C.I-II, s.35, 36.

⁴⁴¹ Yücel, Sevim, **Türkiye Tarihi 1300-1566**, C. II, s. 99.

⁴⁴² Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 97.

geçirmiştir. Osmanlı'ya tabiiyeti gereği de 1438'de II. Murat'ın Macaristan'a yaptığı sefere yardımcı kuvvetler göndermiştir.⁴⁴³

Buna rağmen zaman zaman Osmanlı aleyhine hareket etmiştir. Timur'un oğlu Şahruh'un üçüncü defa Anadolu'ya yürüyeceği haberi üzerine İsfendiyar Bey onunla münasebete geçmiştir.⁴⁴⁴

Karamanoğlu Mehmet, İsfendiyar Bey, Hamit ili Beyi Hüseyin, İzmir oğlu Cüneyd'in oğlu Hamza, Dulkadir Bey'i Süleyman, Bizans İmparatoru, Trabzon ve Gürcü Melikleri'nin hepsinin Şahruh'a bağlılıklarını sunmaya hazır oldukları rivayetleri de vardır. II. Murat ile Candaroğulları'na karşı barışçı bir tavır takınmış ve beyliğe bir müddet daha yaşama imkânı sağlamıştır⁴⁴⁵.

İsfendiyar Bey'in 1439 yılı Ramazanının 22. günü ölmüş olduğu, Sinop'taki türbede bulunan mezar taşında yazılıdır⁴⁴⁶. Hükümdarlığı sırasında adına basılmış bakır ve gümüş para bulunmaktadır⁴⁴⁷. Sinop'ta Alâeddin Cami içinde⁴⁴⁸ İsfendiyar Bey türbesinde gömülüdür⁴⁴⁹.

Onun zamanında Candaroğulları Beyliği'nin iktisadi ve ticari hayatı önemli ölçüde gelişmiş Sinop Limanı vasıtasıyla Venedik ve Cenevizlilerle pek çok ticaret yapılmıştır. Ayrıca Kastamonu'da bulunan ve ihraç edilen bakır madeni de beyliğin önemli gelir kaynaklarından⁴⁵⁰.

Ayrıca Kastamonu Anadolu'daki ilmi faaliyet merkezlerinden biri olmuş, birçok değerli ulema buraya gelerek Beylik adına eserler telif etmişlerdir⁴⁵¹.

7. II. İbrahim Bey 1439–1443

Damat Tecüddin İbrahim Bey II. b. İsfendiyar⁴⁵² babasının vefatı üzerine sağlığında veliaht tayin edilmiş oğulları arasından hükümdar oldu. Çünkü İsfendiyar Bey ölümünden evvel aile arasındaki hükümdarlık ihtilafını önlemek için diğer

⁴⁴³ Oruç Bey, a.g.e., s.87.

⁴⁴⁴ Yücel, a.g.e., s.97.

⁴⁴⁵ Yücel, a.g.e., s. 97.

⁴⁴⁶ Behçet, a.g.e., s. 25.

⁴⁴⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 146, 147, 148.

⁴⁴⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 133.

⁴⁴⁹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 83.

⁴⁵⁰ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴⁵¹ Yücel, a.g.e., s. 99.

⁴⁵² Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 80.

oğullarına mülkünden birer parça ikta vererek kardeşlerinin ulubey olarak yeni aile reisi tayin ettiği İbrahim Bey'e itaat etmelerini vasiyet etmesinden dolayı bu beyin kısa hükümdarlığı zamanı sükûnetle geçmiştir⁴⁵³.

II. Sultan Murat'ın kayınpederi⁴⁵⁴ ve eniştesi⁴⁵⁵ olan II. İbrahim Bey'in zamanı küçük bir hadise ve gürültü olmadan geçmiş ve İbrahim Bey dört sene emirlik yapmıştır⁴⁵⁶. 1443 Mayıs'ı sonunda⁴⁵⁷ Sinop'ta ölmüştür. Mezarı, Sinop'ta babasının gömülü bulunduğu türbedir.⁴⁵⁸

E. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN YIKILIŞI

1. İsmail Bey 1443–1461

Damat Kemaluddin Ebu'l Hüsen İsmail Bey b. İbrahim II.⁴⁵⁹ babasının yerine hükümdar oldu⁴⁶⁰. İsfendiyar oğulları'ndan Osmanoğulları'nın altıncı damattır. Yüksek karakterli büyük bir şahsiyettir. Fatih'in eniştesidir. Daha önceden belirtildiği üzere II. Murat'ın kızlarından ve Fatih'in ablası Hatice Sultan ile evlenmiştir⁴⁶¹.

Saltanatının ilk yıllarında kardeşi Kızıl Ahmet'le mücadele etmek zorunda kalmıştır⁴⁶². Osmanlılara sığınan Kızıl Ahmet'in yardım dileği reddedilerek sadece Bolu sancağı verildi⁴⁶³. Osmanlılarla eski dostluğu bozacak hiçbir şey yapmadı⁴⁶⁴.

Ancak Fatih tahta çıktıktan sonra Müslüman ve Hristiyan hükümdarlara, Kastamonu hâkimi İsmail Bey'e, Karamanoğlu ve diğer komşu hükümdarlara kendi hizmetkârları gibi davranmış, Fatih'in Manisa'da bulunan İshak Paşa tarafından uyarılması üzerine tavrını değiştirmiştir⁴⁶⁵. Fatih'in Sitti Hatun ile izdivacına İsmail

⁴⁵³ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 135.

⁴⁵⁴ Behçet, a.g.e., s. 25.

⁴⁵⁵ Yücel, a.g.e., s. 99.

⁴⁵⁶ Yaman, a.g.e., C. I, s. 148.

⁴⁵⁷ Merçil, a.g.e., s.291.

⁴⁵⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 148.

⁴⁵⁹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 80.

⁴⁶⁰ Merçil, a.g.e., s.291.

⁴⁶¹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 84.

⁴⁶² Merçil, a.g.e., s. 291.

⁴⁶³ Yücel, a.g.e., s. 101.

⁴⁶⁴ Merçil, a.g.e., s. 291.

⁴⁶⁵ Yücel, a.g.e., s. 102.

Bey’de katılmış, Fatih’in İsfendiyar Bey’in II. İbrahim’in kızından doğmuş olan üvey kardeşi küçük Ahmet’i öldürmesine rağmen yine de dostluğunu bozmamıştır⁴⁶⁶.

1453 tarihinde İstanbul’un fethine Kastamonu birlikleri bizzat katılmıştır⁴⁶⁷. İsmail Bey birliğin başında İstanbul’un fethinde bizzat bulunmuş, maddi ve manevi zaferi ve tecellileri müşahede etmiştir. Fatih’in karşı koymalarına karşı “Biz Sultan Fatih’in ordularına iki cihetle karşı koyamayız. Birincisi o, İstanbul’un fethinin müjdelendiği ulu hakandır. İkincisi onun askeri İslam askeridir. Onlara kılıç çekemeyiz.” demiştir⁴⁶⁸.

Dukas, İstanbul muhasarasından bahsederken İsfendiyaroğlu Kaya Bey’den bahseder. Dukas’ın eserinin çevirmeni ise Kaya isminin İsfendiyar Bey’in oğlu Kasım Bey’in lakabı olmak ihtimalinden bahseder⁴⁶⁹. Kaya Bey’in Çankırı Sancakbeyi Candaroğlu Kasım Bey’in oğlu olduğu tesbit edilmiştir⁴⁷⁰.

İsmail Bey, Fatih tarafından şehri sulhen teslim etmesi için Bizans İmparatoruna elçi olarak gönderilmiştir⁴⁷¹. Bazı kaynaklar İsmail’in oğlu Kasım’ın gittiğini yazar⁴⁷².

Fatih beylikler sistemine son vererek ilhak prensibini siyasetinin esası kabul etmişti. Candaroğulları’nın da Osmanlı devletine karşı zaman zaman güttükleri hasmane siyasetten sarfinazar, sahip oldukları toprakların taşıdığı coğrafi önem bu bölge ile ilgilenmesi için yeterli bir sebeptir⁴⁷³. Candaroğlu da her an Osmanlı istilasından korkmuş ve bu istilayı önlemek için kendine müttefik aramış, Trabzon Rum İmparatorluğu ile de temasa geçmişti⁴⁷⁴.

Sinop Limanının askeri ve iktisadi önemi Tebriz-Tokat-Bursa İpek yolunu daimi surette tehdit etmesi ve son zamanlarda Trabzon Rumları ile münasebete girişmesi Candaroğulları’nın tehlikeli duruşu için yeterliydi⁴⁷⁵.

⁴⁶⁶ Yücel, a.g.e., s. 103.

⁴⁶⁷ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 84.

⁴⁶⁸ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar”, **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğleri**, Kastamonu, 1988, s. 47.

⁴⁶⁹ Dukas, a.g.e., s. 148, 149.

⁴⁷⁰ Yaşar Yücel, “Candaroğulları Beyliği”, **Belleten**, C. XXXIV, s. 135, Temmuz 1970, s.378.

⁴⁷¹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 84.

⁴⁷² www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁴⁷³ Yücel, a.g.m., s. 379.

⁴⁷⁴ Yücel, a.g.e., s. 107.

⁴⁷⁵ Yücel, a.g.e., s. 109.

Fatih bir gün hünkâr Mahmut Paşa'ya "Mahmut birkaç niyetim var. Umarım ki Hak Teala ben zayıf güç vererek, onu nasip etsin. Önce, biri Kastamonu, Sinop ve Koyulhisar'dan oluşan İsfendiyar vilayeti, benim huzurumu kaçırıyor. Hâsılı bunlar benim amacımdır. Gece ve gündüz hayalimden gitmez," demişti⁴⁷⁶.

Fatih, 1459 yılında Amasra üzerine harekete geçince İsmail Bey korkarak Sinop'a indi ve Amasra'ya inen Hünkâr'a iyi hediyeler gönderdi. Seferin kendinden uzak olduğunu anlayarak bağlılığını hediyeler eşliğinde bildirdi⁴⁷⁷.

Amasra seferinden sonra Fatih, Candaroğulları beyliği'ne son vermek için hazırlıklara girişti. Hazırlıkların Trabzon üzerine olduğunu inandırmak için de Candaroğlu İsmail Bey'e gönderdiği mektubu Tursun Bey şöyle nakleder: "Hükm-i kaza-muzi gönderildi ki, bi-niyeti'llah Tırabzon gazasına niyyet ittüm. Gemilerüm Sinob'a vardığı gibi Limun virasin, ve akçalar ile ne hacetleri varsa kayırasun" dedi. Ve kendü, padişah-ı muzaffer asker-i zafer-rehber ile Anadolu yakasına geçüp berden menzil be-menzil yöridi⁴⁷⁸.

Bursa'dan gönderilen ikinci mektupta da⁴⁷⁹ Hasan Çelebi'nin Ankara'ya gönderilmesi istenmekteydi⁴⁸⁰. Padişah'ın böyle yapmasındaki amacının İsmail Bey'in bütün sahip olduğu varlığını dağıtmak olduğu söylenebilir⁴⁸¹.

Fatih bu mektuplardan sonra İstanbul'da hazırlamış olduğu Osmanlı donanmasını Sinop'a gönderdi.

Şeh emr itdi heman Mahmud Paşa'ya

Damatdı yüz para gemi müheyya

Gemi göndermedin yazıldı name

Cevahir dökdi söz yerine hama

Senden sonra bu olmuşdı mefhum

Ki İsmail karındaş ola malum

⁴⁷⁶ Neşri, a.g.e., C. II, s.156, 157.

⁴⁷⁷ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 233.

⁴⁷⁸ Tursun Bey, **Tarih-i Ebu'l Feth**, (çev.: A. Mertol Tulum), İstanbul, 1977, s. 105.

⁴⁷⁹ Yücel, a.g.m., s. 385.

⁴⁸⁰ Tursun Bey, a.g.e., s. 106.

⁴⁸¹ Giese, a.g.e., s. 114, 115.

Tırabuzan'a gönderdük gemiler
 Gazayicün yarag u ademiler
 Hasan Beg'i buyurdu şah-ı azam
 Dutup habs eylediler anda ol dem
 O mülki feth ide bir hileyile
 Dimişler erlik on, tokuzı hile⁴⁸²

İsmail Bey şiirde de geçtiği üzere Ankara'ya varır varmaz tutuklanmıştı⁴⁸³. Osmanlı himayesini kabul etmiş olan Bolu Sancak Beyi ve İsmail Bey'in kardeşi kızıl Ahmet'te ordugâhta bulunuyordu. Fatih, Kızıl Ahmet Bey'e Kastamonu şehrinin beratını vererek onu Mahmud Paşa ile birlikte Kastamonu'ya gönderdi. Kızıl Ahmet daima Mahmut Paşa'yı kardeşinin mülkünü elinden alması için tahrik ediyordu. Kastamonu ve Sinop diyarı İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in elinden almaya karar vermişti⁴⁸⁴.

İsmail Bey oğlunun hapsedildiğini ve Kızıl Ahmet'in Kastamonu üzerine yürüdüğü haberini alınca burayı terk ederek Sinop'a çekildi⁴⁸⁵. Bunun üzerine Osmanlı Padişahı Kastamonu'ya gelerek ordugâhını kurdu⁴⁸⁶. Mahmut Paşa'yı Sinop üzerine gönderildiği sırada Osmanlı donanması da şehrin limanına gelmiş ve Sinop karadan ve denizden muhasara altına alınmıştı⁴⁸⁷.

Mahmut Bey sulhun Sinop'u almak için İsmail Bey'e mektupla nasihatle bulunarak kaleyi barışla teslim ettiği takdirde istediği yerde yurtluk verileceğini söyledi⁴⁸⁸. Ayrıca padişah'tan berat da getirmişti⁴⁸⁹.

İsmail Bey çare bulamayarak kaleden ayrıldı ve Mahmut Paşa'nın yanına vardı. Fetih 1461'in Mayıs'ından sonraya rastlar. Fatih Sinop'a gelince⁴⁹⁰ İsmail Bey huzura

⁴⁸² Hadidi, a.g.e., s. 253, 254, 255.

⁴⁸³ Tursun Bey, a.g.e., s. 106.

⁴⁸⁴ Münecimbaşı, a.g.e., s. 323.

⁴⁸⁵ Neşri, a.g.e., C. II, s. 158.

⁴⁸⁶ Tursun Bey, a.g.e., s. 106.

⁴⁸⁷ Tursun Bey, a.g.e., s. 106.

⁴⁸⁸ Tursun Bey, a.g.e., s. 107.

⁴⁸⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., C. I, s. 45.

⁴⁹⁰ Neşri, a.g.e., C. II, s. 159.

çıktı. Padişah İsmail Bey'i izzet-i ikram ile karşıladı⁴⁹¹. İsmail Bey'e Bolu Sancağı, Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar verildi⁴⁹². Fatih Koyulhisar vilayetine varınca Karamanoğlu İsmail Bey'e "Hey Tanrı kulu Yenişehir'e varma, dön; yine Kastamonu vilayetine git. Şimdi Osmanlı'nın gayet fırsatıdır. Ben sana yardımcı olayım" dediyse de İsmail Bey bunun gibi işleri nice kez yaptın, ne başardın? Şimdi yine ne başaracaksın?, diyerek teklifini reddetti⁴⁹³.

Mora Sancağı verilen kardeşi Kızıl Ahmet'in⁴⁹⁴ Uzun Hasan'a İlticası üzerine İsmail Bey'in Anadolu'da kalması uygun görülerek Filibe'de dirlik verildi⁴⁹⁵. Hatta Filibe'de Markova köyü Fatih tarafından, haraç, ispençe ve mahsulâtıyla temlik edilmiş olduğu hususunda bir kayıt da bulunmaktadır⁴⁹⁶.

Osmanlı Devleti beylikleri ilhak siyasetinde, Anadolu beyliklerinden herhangi birisinde mevcut olan hanedan mensupları arasındaki ihtilafta kendi siyasetine uygun olanı desteklemiş ve o şahsın beyliğin başına geçmesini temin etmiş daha sonra da uygun bir zamanda bu beyliği ilhak etmiştir⁴⁹⁷.

Candaroğlu Beyliği'ni sulh ile ele geçiren ve bu beyliğin beyi İsmail Beyi Yenişehir ve İnegöl taraflarına gönderen Fatih, Candaroğulları Beyliğini hemen ilhak etmemiş ve İsmail Bey'in kardeşi olup, Osmanlılara sığınarak Bolu Sancakbeyliği yapan Kızıl Ahmet Bey'e vermiştir. Kısa süre sonra ise Mora Beyliği'ne atamıştır. Anadolu'daki siyasi dengeleri de dikkate alarak Candaroğlu Beyliği'ni ilhak etmiştir⁴⁹⁸.

İsmail Bey hayatının geri kalan kısmını Filibe'de geçirdi ve altmış iki yaşında vefat etti⁴⁹⁹. Kendisi Filibe'de Bey mercii yakınında⁵⁰⁰ kendi yaptırmış olduğu Bey Mescide "İbn Kasım" adı ile anılan mescidin yanındaki türbesine gömüldü⁵⁰¹.

Candaroğulları Beyliği'nin başına, bu haneden içinde meydana getirdiği hayır müesseseleri ile ilim ve fazilet bakımından en değerlisiydi⁵⁰².

⁴⁹¹ Tursun Bey, a.g.e., s. 108.

⁴⁹² Aşık Paşazade, a.g.e., s. 237, 238.

⁴⁹³ Neşri, a.g.e., C. II, s. 159, 160.

⁴⁹⁴ Hasan Basri Karadeniz, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı", **Türkler**, C. IX, Ankara, 2002, s. 486.

⁴⁹⁵ Hoca Saadetin Efendi, a.g.e., C. I, s. 56.

⁴⁹⁶ Yücel, a.g.m., s. 390.

⁴⁹⁷ Karadeniz, a.g.m., s. 486.

⁴⁹⁸ Karadeniz, a.g.m., s. 486.

⁴⁹⁹ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁵⁰⁰ Behçet, a.g.e., s. 26.

⁵⁰¹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 152.

Çok âlim, fazıl, halim, selim ve sakin bir zat olan İsmail Bey'e hürmet ve sevgisini, aradan beş yüz senelik bir zaman geçmiş olmasına rağmen muhitin bütün halk ve münevverleri hala taşımaktadır⁵⁰³.

İlim ve irfan sahibi, örnek ahlaklı ve faziletli, imarcı bir idarecide bulunması gerekli bütün iyi vasıfları nefsinde toplamış biri olarak yaşamış ve tarihte müspet izler bırakmıştır⁵⁰⁴.

İsmail Bey, zamanında en küçük bir gürültüden dahi çekinmiş ve sükûn içinde geçen hayatını, Kastamonu'nun imarına, ilim ve fennin yükselmesi ve ilerlemesi yolundaki hizmetlere hasr ve tahsis etmiştir. Bu sebeptendir ki İsmail Bey'in devrinde Kastamonu, devrinin en ileri ilim şehri olmuş ve hatta bu şöhreti, hükümdarın ölümünden sonra bile yıllarca sürüp gitmiştir⁵⁰⁵.

2. Cemaleddin Kızıl Ahmet 1461-?

Cemalüddin Kızıl Ahmet Paşa b. İbrahim II⁵⁰⁶, kardeşi İsmail Bey'in yerine 1461 yılında Osmanlı himayesinde Candaroğulları Beyliği'nin başına geçirildi⁵⁰⁷.

Fatih Kastamonu'ya zaptından sonra Candaroğulları sülalesinin Kastamonu emaretleri sona ermemiştir. Fatih Kastamonu'yu işgal edip Trabzon'u da almaya gittiği zaman yanına, İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmet Bey'i de almıştı⁵⁰⁸. Kastamonu Beyliği'ne getirdiği Kızıl Ahmet'i Trabzon dönüşü Rumeli'de Mora Sancağı'nı verdi⁵⁰⁹. Padişah böylece siyasi bir taktik uygulamış ve Candaroğulları'nın bir süre daha şeklen de olsa beylik olarak yaşamasına izin vermiştir⁵¹⁰.

Kızıl Ahmet isyan ederek Mora Sancakbeyliği'ne gitmedi⁵¹¹. Karamanoğlu'nun ilgisine rağmen⁵¹² Anadolu'da kalmayı tehlikeli bularak Uzun Hasan'a sığındı⁵¹³. Kızıl Ahmet Bey Akkoyunlu sarayında iyi karşıladı ve Bend-i Mahi (Van Gölü civarı)

⁵⁰² www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁵⁰³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 152.

⁵⁰⁴ Abdulkadiroğlu, a.g.m., s. 48.

⁵⁰⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 152.

⁵⁰⁶ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 80.

⁵⁰⁷ Yücel, a.g.m., s. 392.

⁵⁰⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 169.

⁵⁰⁹ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 241.

⁵¹⁰ Karadeniz, a.g.m., s. 486.

⁵¹¹ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 242.

⁵¹² Neşri, a.g.e., C. II, s. 163.

⁵¹³ Neşri, a.g.e., C. II, s. 163.

yakınlarında bir ikta verildi⁵¹⁴. Bundan sonra Fatih-Uzun Hasan mücadelesinin gelişmesinde mühim rol oynayan siyasi hadiselerde Kızıl Ahmet Bey, Uzun Hasan'ın yanında yer almıştır⁵¹⁵. Uzun Hasan Karaman üzerine yürüyerek İshak Bey'e Osmanlı'ya karşı yardım ettiğinde yanında Kızıl Ahmet'te vardı⁵¹⁶.

Uzun Hasan'ın Memlûklular'ın Divriği ve Darende naiblerine yazdığı mektuplardan Cemaleddin'i İshak Bey'in yanında bıraktığı anlaşılıyor. Bu mektupta geçen Cemalettin Kızı Ahmet Bey'dir. Bu kayıttan Cemalettin'in isim değil unvan olduğu görülür⁵¹⁷. Aşık Paşazade'de Kızıl Ahmet'in İshak Bey'in yanında kaldığını söyler⁵¹⁸.

Fatih Karaman üzerine sefer hazırlığı yaparak harekete geçmiş ve İshak Bey'i mağlup ederek Karaman ilini idaresi altına almaya muvaffak olmuştur⁵¹⁹. Bu sebepten olacak ki Kızıl Ahmet Bey Karaman'dan ayrılarak Uzun Hasan'a sığınmıştır⁵²⁰.

Uzun Hasan Osmanlı'ya karşı yeniden harekete geçerek Kızıl Ahmet'in başında bulunduğu kuvvetleri Tokat üzerine baskın ve yağma etmeye göndermiştir⁵²¹. Candaroğlu Kızıl Ahmet Bey'in Uzun Hasan'la müşterek teşebbüsüyle Osmanlı'ya yaptıkları son girişim Otlukbeli Savaşı olmuştur⁵²².

Bu savaştan sonra Kızıl Ahmet Bey'in hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Otlukbeli Savaşı yenilgisinden sonra Uzun Hasan'ın kendisine verdiği Bend-i Mahi yakınlarındaki iktaya geri dönmüştür. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra taht mücadelelerinde Kızıl Ahmet kardeşi Halil tarafından Diyar-ı Bekr valisi tayin edilen Yakup Bey tarafını tutmuş ve Yakup Bey'in yanında kumandaları arasında yer alarak başarıya ulaşmıştır⁵²³. Fatih'in ölümünden sonra II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve affedilerek Osmanlı yurdunda rahat ve huzur içinde yaşayarak ölmüştür⁵²⁴.

⁵¹⁴ Yücel, a.g.m., s. 393.

⁵¹⁵ Yücel, a.g.e., s. 118.

⁵¹⁶ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 250.

⁵¹⁷ Yücel, a.g.e., s. 119.

⁵¹⁸ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 250.

⁵¹⁹ Aşık Paşazade, a.g.e., s. 250.

⁵²⁰ Yücel, a.g.m., s. 398.

⁵²¹ Yücel, a.g.e., s. 121.

⁵²² Yücel, a.g.e., s. 122.

⁵²³ Yücel, a.g.m., s. 398.

⁵²⁴ Behçet, a.g.e., s. 26.

Ölüm tarihi belli değildir⁵²⁵. Kızıl Ahmet Bey'in Beyliği çok kısa sürmüş ve sadece şeklen hükümdar derecesinde Candaroğlu tahtında oturmuştur. Gerçek anlamda ise Candaroğulları Beyliği tarihi İsmail Bey'in iktidarından uzaklaştırılması ile noktalanmıştır. Beyliğin ömrü 1291'den 1461'e kadar 170 yıl sürmüştür⁵²⁶. Kızıl Ahmet'in oğulları Musa Paşa ve Mirza Mehmet Paşa Osmanlı vezirleri arasında bulunmuştur⁵²⁷. Mirza Mehmet Paşa Osmanlı hizmetinde beylerbeyliğine yükselmiş 1530'da ölmüştür. II. Sultan Bayezid'in kızlarından biri ile evlenmiştir. Bu suretle damat olan altıncı İsfendiyoğlu'dur. Hanedan bu prensten yürümüştür. Kardeşi Musa Paşa'da Beylerbeyliği'ne yükselmiştir. 1544 tarihinde Gürcistan'da şehit olmuştur⁵²⁸.

Damat Mirza Mehmet Paşa'nın çocukları Ahmet Paşa, Vezir Musahip Şemsi Ahmet Paşa ve Vezir Kara Mustafa Paşa'dır. Hanedan, Şemsi Paşa'dan yürümüştür⁵²⁹. Doğanca Ahmet Paşa Kanuni devrinde Rumeli Beylerbeyliği (yani merkezi Sofya olan büyük eyaletin umumi valisi),⁵³⁰ II. Selim'in ve III. Murat'ın musahibi oldu. Ramazan oğlu Piri Mehmet Paşa'nın kızı Banu Hanım ile evlenmiştir. Türbesi Üsküdar'da Doğanlılar cami arkasındaki hamamın yanındadır⁵³¹.

Kara Mustafa Paşa, Beylerbeylik rütbesini de geçip en yüksek rütbe olan vezirliği (mareşal rütbesi) almış, 1568 sonlarında veya 1569 başlarında Hac esnasında Mekke'de Arafat dağında ölmüştür. 1555'te Rumeli Beylerbeyliği, 1561 eylülünde 5. vezir olmuştur⁵³².

Vezir Musahib Şemsi Ahmet Paşa 1551'de Şam Beylerbeyliği, 1555'de Anadolu (merkezi Kütahya) Beylerbeyi, 1560'de Rumeli Beylerbeyliği 1567'de ve 1575'de III. Murat'ın sermusahibi olmuştur⁵³³. Üsküdar'daki Şemsi Ahmet Paşa Türbesi'nde gömülüdür. Aynı yıl Mimar Sinan'a yaptırdığı kendi adını taşıyan semtte cami ve medresesi vardır. Cami deniz üzerinde gibi duran son derece zarif bir eser olup Türk mimarisinin şaheserlerindedir. Paşa şairdi ve mahlası şemsi idi⁵³⁴.

⁵²⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 169.

⁵²⁶ Gürün, a.g.e., s. 476.

⁵²⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 169.

⁵²⁸ Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. II, s. 43.

⁵²⁹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C. II, s. 85.

⁵³⁰ Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. II, s. 43.

⁵³¹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II, s. 85.

⁵³² Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. II, s. 43.

⁵³³ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 85.

⁵³⁴ Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. II, s. 43.

Şemsi Ahmet Paşa'nın Oğulları'ndan Mahmut Paşa Şehr-i Zor (Kerkük) Beylerbeyliği, Kırbrı Beylerbeyliği, Bolu ve Kastamonu Sancakbeyliği, Nahçıvan Beylerbeyliği yapmış ve bu sıfatla Tebriz Meydan muharebesinde şehit düşmüştür. Oğlu Yahşi Paşa'dan nesli devam etmiştir. Şemsi Paşa'nın diğer oğlu 1665'e doğru 90 yaşlarında ölen Vezir Mehmet Emin Paşa'dır⁵³⁵.

Candaroğulları'ndan sonra Kastamonu'ya vali olarak gelen şehzade Fatih'in on yaşındaki oğlu Şehzade Cem olmuştur⁵³⁶.

Görüldüğü gibi Candaroğulları Beyliği'ne son verilmesinin ardından Candarlı ailesi Osmanlı hizmetine girmiş ve önemli görevlere getirilecek kadar Osmanlı hanedanının güvenini kazanmayı başarmıştır.

F. İBN BATUTA VE EL-ÖMERİ'NİN CANDAROĞULLARI HAKKINDA NAKLETTİKLERİ

İbn Batuta Candaroğlu memleketini 1331 yılında ziyaret etmiştir. “Ertesi gün Kastamonu'ya yöneldik. Bu şehir Anadolu'nun en güzel, en büyük beldelerindedir. Yaşamak için her kolaylık var. Eşya fiyatları çok ucuz. Kulağı ağır işittiği için Atruş diye adlandırılan bir şeyhin zaviyesine indik. Garip bir olaya şahit oldum. Talebelerden biri bazen havaya, bazen de yere parmağıyla bir şeyler yazıyordu, üstad ise buna cevap veriyordu. Hatta bu şekilde ona hikâyeler anlatıyor, öteki de her şeyi anlıyordu. Bu şehirde kırk gün kaldık. İki dirhem vererek iri bir koyun satın alabiliyor, yine iki dirhemle bize yetebilecek kadar ekmek bulabiliyorduk. Bu yiyecek bize tam gün kâfi geliyordu. Kafilemiz on iki kişiden müteşekkildi. İki dirhemle bal alsak hepimiz doyuyorduk. Bir dirhemlik kestane ile ceviz aldık mı hepimiz yesek de artıyordu. Kış mevsiminin en soğuk günlerini geçirdiğimiz halde bir yük odun tek dirheme satın alınabiliyordu. Bugüne kadar dolaştığım bunca ülke arasında bu şehir kadar ucuzunu görmedim.”⁵³⁷

“Ahi Nizameddin'in tekkesinden ayrıldıktan sonra Sanub'a (Sinop) yöneldik. Burası gayet kalabalık ve büyük bir şehir, güzellik ve sağlamlık bir arada, doğu yönü hariç, çepeçevre denizle kuşatılmış. Doğuda bulunan tek kapısından da hükümdarın

⁵³⁵ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 85.

⁵³⁶ Mehmet Önder, “Sultan Cem'in Kastamonu Valiliği ve Şair Ayni'nin Kastamonu Ağıdı”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirisi**, Kastamonu, 2001, s. 9.

⁵³⁷ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 436.

izniyle girilebilir. O esnada şehrin beyi daha önce andığımız Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bey'di⁵³⁸.

“Şehre (Sinop) gelişimizin dördüncü günü İbrahim Bek'in annesi vefat etti. Onun cenaze törenine bende katıldım. İbrahim Bek cenazeyi başı açık ve yayan takip ediyordu. Öteki kumandanlar ve Memluk erleri (kapıkulları) ise hem başlarını açmışlar hem de kaftanlarını ters giymişlerdi. Yargıç ve hatipler ile hocalar ise elbiselerini ters giymişler fakat başlarını açmamışlardı. Sarık yerine siyah yünden yapılmış bir bez dolamışlardı kafalarına. Bu yörede yas kırk gün sürüyor; her gün sofralar kuruluyor, ziyafetler veriliyor. Bu defada öyle olmuştur.”⁵³⁹

El-Ömeri ise Kastamonu ziyaretini şöyle anlatır; “Burası Süleyman Paşa'nın memleketidir. Fakat şimdi oğlu İbrahim Şah'ın elindedir. Bu İbrahim Şah babasının sağlığında Sinop sahibi idi. Sonra kendisiyle babası arasında, burada bizce zikredilmesine lüzum görülmeyen bir takım işler zuhretti.

Sinop şehri Doğancık İli ile ona komşu olan yerin kuzeyindedir ve Cengiz Han ailesi İli'ne sınır olan Bolu İli'nin güneyindedir. Burası önceden de işaret ettiğim vecihle doğuda bulunan on iki memlekette birincisidir. Bu memleket Karadeniz sahilindedir. Sinop'tan denize açılmak isteyenler, Suğdak'a gelirler, çünkü buraya en yakın şehirdir.

Bu ilin hükümet merkezi Kastamonu'dur. Sahibinin kırk şehri ve o kadar da kalesi vardır. Askeri ise yirmi beş bin atlıdan ibarettir. Buranın atları cinsleri itibariyle olsun son derece kıymetlidir. Burada gayet iyi katırlar, doğanlar ve şahinler var. Kendi türleri içinde güzellikleri emsalsizdir. Bu güzel yaratıklar buradan alınır başka yerde satılır. Gerçekten bunların güzelliğine kimse bir şey diyemez. Deveye gelince buralarda deve hiç bulunmaz. Orada yaşayan bir Arap'ın bu hususta şansı yoktur, bundan mahrumdur. Çünkü buralar devenin yaşayacağı yer değildir. Sarp kayalık dik yalçın dağlardır. İnsan bu dağlarda gezerken bir kıla bile tutunmak ister.”⁵⁴⁰

“Buranın halkı Beyleri'ne karşı saygı ve hürmetleri vardır. Devlet işlerine çok sıkı sarılırlar. Büyüklerine itaat gösterirler. Bunların paraları, halis gümüşten olup yarım

⁵³⁸ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 442.

⁵³⁹ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 444.

⁵⁴⁰ Yücel, a.g.e., s. 196, 197.

dirhemdir. Rıtları on altı Mısır Rıtlı kadardır. Ölçekleri ise mudur, o da Mısır ölçeği olan İrdeb gibidir. Fiyatları ise Germiyan İli'ndeki fiyatlar gibidir⁵⁴¹.

⁵⁴¹ Yücel, a.g.e., s. 197.

İKİNCİ BÖLÜM

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİ'NDE TEŞKİLATLANMA KÜLTÜR VE MEDENİYET

A. DEVLET TEŞKİLATI

Anadolu Beylikleri'nin ilk örgütlenmeleri aşiret topluluğuna dayanır. Anadolu Selçuklular zamanında sınırlarda yerleştirilen Türkmen aşiretleri, savaş zamanlarında aşiret reislerinin komutası altında savaşa giderler ve savaştan sonra da hükümdar tarafından aşiret beyine ikta edilmiş olan yerlerine dönerlerdi⁵⁴². Candaroğlu Beyliği'nin kurucusu Şemseddin Yaman Candar'a Selçuklu hizmetinde yaptıklarına karşılık Kastamonu yakınlarındaki Eflâni ikta olarak verilmiştir⁵⁴³.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinin zayıflamasıyla belli bir askeri güce de sahip bulunan geniş ikta sahibi beyler bağımsız hareket etmeye başlamış⁵⁴⁴ ve merkez şehirlerinde Selçuklu Sultanlarını taklit ederek memuriyet ve vazifeler, saray ve teşrifat usulleri ihdas etmeye koyulmuşlardı⁵⁴⁵. Bu beylikler arasında Selçukluların yıkılması ile kurulan en önemli aşiretlerden biri de Kastamonu'da Candarlı Beyliği olmuştur⁵⁴⁶.

Beylik bir ailenin malı addedilmekteydi. Ailenin en yaşlısına "Ulu Bey" denirdi⁵⁴⁷. Ulu Bey, kendisine merkez edindiği şehirde oturur, diğer evlat ve kardeşleri ise idarelerine verilen vilayetlerde hükümet işlerini idare ederlerdi⁵⁴⁸. Ulu Bey'i reis tanımak suretiyle memleketin aile arasında taksimi Candarlı Beyliği'nde görülmektedir⁵⁴⁹.

Hükümdarların resmi unvanı hakkında kati bir klişeye rastlanmamaktadır. Kitabelerle hükümdarlar namına yazılmış eserlerde gelişi güzel lakap ve tabirler kullanılmıştır. Memluk Devleti'yle muharebe edenlerin o devletçe lakap ve dereceleri tespit edilmiş olup Karaman, Candar, Saruhan, Aydın oğulları hakkında bazı Memluk

⁵⁴² Komisyon, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarih Ansiklopedisi*, C. VI, s. 679.

⁵⁴³ Bostan, a.g.e., s. 308.

⁵⁴⁴ Refik Turan, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat", *Türkler*, C. VII, s. 165.

⁵⁴⁵ Nuri Yavuz, *Anadolu Beylikler Dönemi Siyasi Tarih ve Kültür*, Ankara, 2003, s. 87.

⁵⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1970, s. 132.

⁵⁴⁷ Turan, a.g.m., *Türkler*, C. VII, s. 165.

⁵⁴⁸ Yavuz, a.g.e., s. 88.

⁵⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 133.

emirleri için kullanılan küçük tabirlerden Elmeclisüssülali ve daha büyükleri hakkında Meclisisami tabirleri kullanılmıştır. Candaroğulları'nın ayrıca Meliki Muazzam Sücauddevletü Veddin ve Sultanülberrivelbahr lakap ve derecelerini kullandıkları görülür⁵⁵⁰.

Herhangi bir başka hükümete tabi değil ise Ulu Bey kendi adına para bastırırdı⁵⁵¹. Nitekim Candaroğlu Süleyman Paşa İlhanlı hâkimiyetini tanıdığı sıra İlhanlı hükümdarı adına, Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra kendi adına para bastırmıştır⁵⁵².

Şehirlerde resmi yönetim birimleri olarak umumiyetle kale, saray ve mahkeme binası bulunurdu⁵⁵³.

Resmi yönetim birimi olarak kale, şehrin ve şehirde yaşayanların güvenliğinin sağlanması ile bulunduğu bölgenin korunması amacına hizmet ettiği gibi, hazinenin saklandığı ve mahkûmların tutuklu bulunduğu bir hapisane vazifesini icra ederdi⁵⁵⁴. Candaroğulları döneminde, Anadolu'nun ön tarih çağına ait Kastamonu iç kalesi yenilenerek ve genişletilerek askerlik mimarlığı karakterine sokulmuştur⁵⁵⁵.

Anadolu Beyleri'nin de kendilerine göre saray teşkilatları vardı⁵⁵⁶. Sarayda Hacib, Mirahur, Ceşnigir, Candar, Şaraptar, İnak; Rikaptar, Musahip denilen görevliler bulunmaktaydı⁵⁵⁷. İbn Batuta Candarlı sarayından ve usulünden bahseder. İbn Batuta Süleyman Padişah'ın sarayında kendisini karşıladığını, yakın bir yerde ikamet etmesi için emir verdiğini, adet üzere ikindiden sonra umumi meclisin kurulduğunu, vaktinde sofraların hazırlanarak kapıların açıldığını, köylü, şehirli ve yabancı kim varsa çağrıldığını, Cuma günleri Padişah'ın saraydan uzakça bir mescitte cumayı kıldığını, Hükümdar, devletin ileri gelenleri, kadı, fıkıh bilginleri ve kumandanların alt katta, kardeşi, onun hademeleri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler orta katta, hükümdarın oğlu ve veliahdı, köleleri, hizmetçileri ve ahalinin üst katta namaz kıldığını, saraydaki törende Padişah'ın kardeşi ve oğlunun huzura beraber çıkarak önce

⁵⁵⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 134, 135.

⁵⁵¹ Turan, a.g.m., **Türkler**, C.VII, s. 165.

⁵⁵² Bostan, a.g.e., s. 309.

⁵⁵³ Kankal, a.g.e., s. 41.

⁵⁵⁴ Kankal, a.g.e., s. 41.

⁵⁵⁵ Mahmut Akok, "Kastamonu Şehri İçkalesi", **Bellekten**, C. IX, S. 35, Temmuz 1945, s. 402.

⁵⁵⁶ Uzunçarşılı, **Anadolu Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 136.

⁵⁵⁷ Turan, a.g.m., **Türkler**, C. VII, s. 165.

kardeşinin sonra oğlunun elini öptüğünü, kardeşinin daha sonra makamına oturduğunu, ikindiden sonra ise ertesi Cuma'ya kadar huzura girmediyini anlatmıştır⁵⁵⁸.

Anadolu Beylikleri'nin merkez teşkilatının başında devlet işlerini tertip ve tanzim için bir divan teşkilatı bulunmaktaydı⁵⁵⁹. İbn Batuta Kastamonu ziyareti sırasında özel bir divanın sabahleyin erkenden kurulduğunu söyler⁵⁶⁰. Vezir divan işlerine bakmakla mükellef en yüksek bir memur olduğundan, beyliklerde vezirin varlığı divanın mevcudiyeti için kâfi bir delildir⁵⁶¹.

B. ASKERİ TEŞKİLAT

Anadolu Beylikleri'ndeki askerlik usul ve kaidesi tamamıyla Selçukilerden alınmıştır. Tımar sistemi Anadolu Beylikleri'nde de yürürlükteydi. Ulu Bey'in maiyetinde daimi olarak hassa kuvvetlerinden teşekkül eden yaya ve atlı sınıflar vardı⁵⁶². Candaroğulları'nın yalnız yirmi beş bin süvarisi vardı⁵⁶³. Bu kara ordusu Osmanlı Devleti'nin yanında Rumeli ve Anadolu'da seferlere katılıyordu⁵⁶⁴. Ayrıca uç beyliği olması ve Bizans hududunda bulunması sebebiyle zaman zaman Bizans üzerine akınlar yapıldığı gibi Fatih'in İstanbul kuşatmasına iştirak etmiştir⁵⁶⁵.

Anadolu Beylikleri'nden Candaroğulları sahile sahip olduğundan mühim donanmaları vardı⁵⁶⁶. Donanmanın miktarı hakkında kesin bir bilgi mevcut değilse de, daha Selçuklular zamanında Sinop'ta donanma bulunduğu ve Çobanoğulları Beyliği ve Kurucusu Hüsameddin Çoban'ın buradan donanma ile Kırım'a sefer yaptığı bilinmektedir⁵⁶⁷. Sinop'ta Pervane oğlu Gazi Çelebi'nin güçlü bir donanması vardı⁵⁶⁸. Candaroğulları donanması da 1361'de Cenevizliler idaresindeki Kefe'yi ele geçirmek üzere teşebbüslerde bulunmuştu⁵⁶⁹.

⁵⁵⁸ İbn Batuta, a.g.e., s. 440, 441.

⁵⁵⁹ Turan, a.g.m., **Türkler**, C. VII, s. 165.

⁵⁶⁰ İbn Batuta, a.g.e., s. 440.

⁵⁶¹ Uzunçarşılı, **Anadolu Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 138.

⁵⁶² Yavuz, a.g.e., s. 90.

⁵⁶³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 143.

⁵⁶⁴ Bostan, a.g.e., s. 320.

⁵⁶⁵ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 84.

⁵⁶⁶ www.eflani.com/candaroglu.htm

⁵⁶⁷ Bostan, a.g.e., s. 320.

⁵⁶⁸ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s. 560.

⁵⁶⁹ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 82.

Candaroğlu İsmail Bey'in Sinop Limanında yaptırmış olduğu 900 ton hacmindeki bir gemisi Osmanlılara örnek olmuştur⁵⁷⁰. Bu gemi daha sonra Fatih tarafından İstanbul'a gönderildi⁵⁷¹. Candaroğulları Beyliği donanmalarını Sinop'taki kendi tersanelerinde inşa ettirmişlerdir⁵⁷².

Orduda harp silahı olarak ok, yay, kılıç hançer, zırh, sürgü, çomak, balta, nacak (küçük balta) ve muhasarada kale içine taş vs. ağır şeyle atmak için mancınık ve bunun küçüğu olan arrade ve kale duvarlarını delmeye yarayan matkab (miskab) başlıca silahlardı⁵⁷³.

C.SOSYAL HAYAT

1. Şehir Hayatı:

Candaroğulları döneminin toplum hayatını ve Türk kültür yapısını incelemek için, köy ve şehir diye nitelenen yerleşme birimlerini öncelikle ele almak gerekir. Türkmenler bir yandan şehirlere yerleştirilirken Gayri Müslim halkın terk ettiği yerlere ilaveten yeni köyler kurmak suretiyle kendilerine yurt açmışlardır⁵⁷⁴. Bu arada da yerleşik hayata geçmişlerdir. Fakat harpler ve anarşi bu kitleleri hırpalamış, savunmada güçlük çeken köylü ahalinin çoğu şehirlere ya da oralar yakın yerlere kaçırmıştır. Anadolu'dan yalnız göçebe Türkler gelmiştir. Orta Asya'da çok eski zamanlardan beri köy hayatına ve şehir hayatına geçmiş kitleler mevcuttu. Şehirliler Anadolu'daki eski şehirlerin yeni yerleşikleri olarak cemiyete katılıyorlardı⁵⁷⁵.

Kastamonu, Sinop, Çankırı, Taşköprü, Boyabat, Koçhisar, Çerkeş, Araç, Tosya, Küre, Daday, Devrekâni, Kurşunlu, Kargı ve Kalecik gibi kazalar Türklerin adı geçen havalide yerleştikleri önemli kentlerdi⁵⁷⁶. Beyliğin XIV. yüzyılın birinci yarısı içinde 40 şehri ve bir o kadarda kalesi bulunuyordu⁵⁷⁷.

Bizanslılardan zapt edilen eski şehirlerden birçoğu ilk fetih zamanlarından başlayarak iskân edilmiş yavaş yavaş köy ekonomisinden şehir ekonomisine geçmişti.

⁵⁷⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 146.

⁵⁷¹ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁵⁷² Koca, a.g.m., s. 738.

⁵⁷³ Turan, a.g.m., **Türkler**, C.VII, s. 166.

⁵⁷⁴ Cevdet Yakupoğlu, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da İçtimai ve İktisadi Hayat", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 56.

⁵⁷⁵ Yücel, a.g.e., s. 130.

⁵⁷⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s. 56.

⁵⁷⁷ Koca, a.g.m., s. 738.

Ancak klasik İslam Şehir tipi silüetinin Anadolu'ya egemen olması Türk sultan ve beylerinin girişimleriyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Candaroğlu ülkesinde şehir halkın önemli bir kısmını, devlet hizmetinde bulunan veya devlet gelirleriyle geçinen kimseler teşkil ederdi. Başkentte, merkezi idarenin mensupları oldukça kalabalık bir sınıf teşkil ettikleri gibi, büyük idare merkezlerinde de mahalli idareye mensup olanlar epeyce kalabalık bir zümre vücuda getirirlerdi. Devlet hazinesinden, önemli tahsisatları olan bu kimseler, büyük arazilere ve diğer zenginlik kaynaklarına sahiptirler⁵⁷⁸.

Memurlardan ve askerlerden başka, din âlimleri, müderrisler, vaizler, şeyhler, seyyidler ve benzeri görevliler, devletten para alırlardı. Şehir halkının en yoğun kitlesini, sanayi erbabı oluşturuyordu⁵⁷⁹. Şehir ticaret sermayesinin yoğunlaştığı bir merkez olduğundan şehirde görülen bir başka tabaka da sayıca çok olmakla birlikte, tacir zümresiydi.

Büyük ticaretle uğraşan kimselerin zenginlikleri, devlete vergilerin toplanmasında ve çeşitli ihtiyaçlarının temininde, gördükleri itibarın yanında, söz sahibi oldukları ve şehrin ileri gelenleri arasında yer aldıkları görülür⁵⁸⁰.

Şehirler bol gelirleri bulunan vakıflara dayalı dinsel ve sosyal yapılarla şehirlerin süslenmesiyle klasik İslam şehir tipi oluşur. Örneğin bir imaret, medrese ve mescitten oluşan bir külliye'nin yeni bir yerleşme alanının merkezi olacağı açıktır⁵⁸¹.

O dönem insanının yerleşme hususunda göz önünde bulundurduğu ölçüler muhakkak bir avlunun bulunması durumu doğrultusunda evler dağınık bir görüntü arz etmekteydi. Şehirli'lerin aynı zamanda bahçeleri de bulunmaktaydı. Kaleden Karaçomak Deresi'ne doğru uzanan kuzeydoğu ve güneybatı kesiminde bir boşluk alan kalmamış olmalı ki İsfendiyar Bey, şehrin büyüme alanını Karaçomak Deresi'nin doğu kısmına kaydırmak amacıyla buradan zaviye, cami ve hamam inşa ettirmiştir⁵⁸².

⁵⁷⁸ Yücel, a.g.e., s. 138, 139.

⁵⁷⁹ Yücel, a.g.e., s. 139.

⁵⁸⁰ Yücel, a.g.e., s. 141.

⁵⁸¹ Yücel, a.g.e., s. 138.

⁵⁸² Ahmet Kankal, "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde, İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 93.

2. Köy Hayatı

Orta Asya'dan gelen köylüler derhal köy kurmaya ve tarımsal üretime başlıyorlardı. XIII. ve XV. yüzyıllar Anadolu'sunda köyün toplumsal bünyesi tarım ile ya da hayvancılıkla uğraşan ve yaşayışları birbirinden farklı bulunmayan çiftçi ailelerinden oluşuyordu⁵⁸³. Bir cami etrafında toplanan köyü, dini görevi itibariyle imam temsil ediyordu⁵⁸⁴.

Candaroğlu kentlerinin yanı sıra 1500'e yakın köy, Türkmenlerle meskûn halde bulunuyordu. Artık bu yüzyıllarda bölgenin etnik yapısı Türkler lehine ezici bir üstünlüğe dönüşmüştü⁵⁸⁵. Kurulan köylere gelince;

Kastamonu'da Esen Gazi, Debbağ İshak, Oğlancık-Sitti, Karasu, Saru-Kavak, Bil-ovacığı, Çal, Bulacık, Kavacık, Gelin-viranı, İsmailer, Bayundurcuk, Hoca Hacip ve As köyleridir.

Sinop'ta Ahmet Bey, Bıçakçılar, Değirmenci, Demürçi, Oraklu, Dane-pirinç, Saru-Boğa, Sazlı köyleridir.

Çankırı'da Eymircik köyü kurulmuştur.

Taşköprü'de Tay Boga, Tadurga, Tutaş, Oruç Beylü, Samanlu-viran, Akçakavak, Çat, Balatlar, Kuşçular köyleridir.

Boyabad'da Çoban Bey, Kaymaz, Adil Avlagucuk ve Doğan, Bayundurcuk köyleridir.

Koçhisar'da Bazar Kayı'sı köyüdür.

Çerkeş'te Şeyh Doğan, Basmul köyleridir.

Araç'ta Okçular, Kavacık, Oğuna köyleridir.

Tosya'da Ahlatçık, Kayı, Çifter, Gökçe, Öz, Çatak, Aspiros, Ağca-Kavak köyleridir.

Küre'de Şeyh Çoban, Anbarcı, Kuşçular, Ahi Mihal, Sazan, Depecik, Ağulu, Bozca-Armut, Elma-deresi köyleridir.

⁵⁸³ Yakupoğlu, a.g.m., s. 57.

⁵⁸⁴ Yücel, a.g.e., s. 131.

⁵⁸⁵ Yakupoğlu, a.g.m., s. 56.

Daday'da Eymir Bey, Bakırluca, Mumcı, Sofçular, Tarakçılar, Budak, Başyalak, Aslan-taş köyleridir.

Kurşunlu'da Kurt Gazi köyüdür.

Kalecik'te Ak-Viran köyüdür.

Devrekâni'de Mürseller, Bakırcı-sini, Kasaplar, Öyük, Gönyük-viran köyleridir.

Haşalay'da Emir Yusuf, Bezzaz, Düzen köyleridir.

Göl'de Saru Ömer, Doğancı, Şihabüddin, Sarkın, Koğalveç köyleridir.

Milan'da İl Aldı köyüdür⁵⁸⁶.

D.TOPRAK TEŞKİLATI

Anadolu Beylikleri'nde arazi ile köylü tabakasının idaresine dair mevcut hiçbir defter yoktur⁵⁸⁷. Bu yüzden o devre ait bazı ışık tutan kayıtları taşımaları dolayısıyla Osmanlı tahsis defteri büyük önem taşımaktadır⁵⁸⁸. Sözü edilen belgelerde, çeşitli köy, çiftlik ve mezraların Osmanlı öncesi zamanlardaki durumları çoğunlukla o yerlerin defterin düzenlendiği zamandaki sahipleri ya da tasarruf edenleri tarafından ibraz edilen delillerle açıklanmıştır⁵⁸⁹.

Selçuklularda toprak olduğu gibi tasarruf edilmiş, büyük bir kısmı ikta olarak Türk emir ve askerlerine verilmiş, diğer kısmı vakıf ve mülk olarak belli amaçlarla kullanılmıştır⁵⁹⁰. Ülkenin bütün toprakları hükümdarın olduğu için bir toprağın bu üç kısımdan biri olarak tasarruf edebilmesi için mutlaka hükümdarın berati gerekiyordu. Reaya, üretimde bulunmak, toprağı boş bırakmamak, yerini terk etmemek koşulları ile toprağı istediği gibi kullanabilirdi. Ancak toprağı karşı bazı vergiler vermekle yükümlüydü⁵⁹¹.

Bu toprak yönetim ve tasarruf usulünün Candaroğulları beyliğinde aynen geçerli olduğunu Osmanlı tahrir defterlerinden, bunların vakıf ve mülk olarak verdikleri

⁵⁸⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s. 56-63.

⁵⁸⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 239.

⁵⁸⁸ Yavuz, a.g.e., s. 111.

⁵⁸⁹ Yücel, a.g.e., s. 131.

⁵⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 147.

⁵⁹¹ Yücel, a.g.e., s. 131.

yerlerden ve berat ve mektuplardan anlaşılmaktadır⁵⁹². Örneğin 456 numaralı Kastamonu Livası Evkaf defterindeki şu kayıt oldukça ilginçtir: “Araç’ta karyei Tavşanlı. Yunus yerinden ve Mehmet yerinden ve Sindik ve Davut yerinden sabıka sahibi mülk olan Hüseyin Bey, iftiharü’l fukaha Müslihüddin veledde Musa Fakih’e vakfı olana idüb eline şer’i mektub virmiş, badehu İsmail Bey dahi mukarrer kılub eline mukarrer name virmiş. Ol zamandan beru ilayevmine haza vakfiyet üzre tasarruf ide gelmiş.”⁵⁹³ Candaroğlu Süleyman Paşa, İsmail Bey ve Kasım Bey’in bu tür mukarrer namelerinin bulunduğunu belirten vakıf kayıtları örneklerini çoğaltmak mümkündür⁵⁹⁴. Osmanlı tahrir defterinden alınmış bir diğer örnek ise “ Karyei Bab Şeyh, namı diğer Alaman tabii Kalecik. Merhum Kasım Bey ayende ve revendeye bina idüb Seydi Paşa veledi Murad Seydi’yi şeyh nasb idüb bunlar üzerine mektub virmiş ki, öşrin ayende ve revendeye sarf ederler.”⁵⁹⁵

Hükümdarlar, hükümdar ailesine mensup kişiler ve devletin ileri gelenleri türlü türlü vakıflar tesis etmişlerdi. Anadolu Beylikleri döneminde vakıf müesseseleri yeni bir kuvvet kazanmıştı. Vakıflar yolu ile cami, mektep, zaviye, imaret, çeşme gibi kamu hizmetler yapılır, şehirlerin gelişimi sağlanırdı⁵⁹⁶.

Örneğin; 1303 tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre Şarva adlı bir şeyh kendi mülkü olan Kastamonu bölgesinden Hisarcık ve Değirmen çayı adlı mevkileri, Kuzyaka nahiyesinden Kızılcaviran denilen yeri, Akçaviran’dan Seydeklik adlı yeri, Kastamonu’dan Göl adlı mahalle, Karasu’daki Türkeş’e adlı çiftliği Kastamonu zaviyesine vakfetmiştir⁵⁹⁷. Elde edilen vakıf gelirlerinin bir kısmı zaviyeye gelip giden ve orada ikamet eden fukara ve miskinlere sarf edilmesini şart koşmaktadır. Gelirleri, imaretin görevlilerinin maaşı ve imarete günde iki kez pişirilecek yemek için harcanmaktadır⁵⁹⁸.

1333 tarihli vakfiye de Ali Candar’a aittir. Kastamonu vilayetinin Azdavay kazasına tabi Turnalı karyesinin sınırları içindeki otuz iki çiftliğini vakfetmiştir⁵⁹⁹.

⁵⁹² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 239.

⁵⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 167, 168.

⁵⁹⁴ Yücel, a.g.e., s. 132.

⁵⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 169.

⁵⁹⁶ Yücel, a.g.e., s. 132, 133.

⁵⁹⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 102.

⁵⁹⁸ Yavuz, a.g.e., s. 102.

⁵⁹⁹ Yücel, a.g.e., s. 134.

1372 tarihli vakfiye, Candaroğlu Süleyman Paşa'nın Devrekâni kazasındaki Emre Saltuk Zaviyesi'ne vakfettiği yerlerle ilgilidir. Şeyh Emre karyesindeki mezarının tamamını, Göynükviran karyesindeki mezara ve yaylağı; Ağlı Hasanlı, Ortaca, Seydiler köylerindeki yerlerin gelirlerini zaviyeye uğrayan misafir ve yolcuların masraflarını vakfetmiştir⁶⁰⁰.

İsfendiyar Bey kendi adına inşa ettirmiş olduğu caminin yanına bir zaviye yaptırmış, Abdullah, Hızır ve Seydi Mahmut tasarrufunda bulunan araziler ile bir bahçeyi ve hamamı zaviyeye vakfetmiştir. İsfendiyar Bey Zaviyesi'ne vakfedilen köyler ise; Hoca Hacip, Sazlı, Bulacık, Kavacık, Karasu, Gelin-Viranlı İsmailer, Boyundurcuk, Karasu, Saru-Kavak, Elma-deresi'dir⁶⁰¹.

İsmail Bey'in 1461 tarihli vakfiyesi de, aynı imaret için Küre Şehrinde hamam, Kastamonu merkezinde vakfin yaptırdığı hamamın etrafındaki dükkânlar, Kastamonu'da Kırımlı Çiftliği, Kastamonu'da Subaşı çiftliği, Kastamonu merkezinde Hatun bahçesi, Kastamonu'nun batısında Keşiş Arzı denilen çiftlik, Devrekâni'ye bağlı Göynükviran'ın Yakınca adlı mevkiinde bir arazi ki "İshak" ve "İsa arazisi diye bilinir, Daday'da Kıyas Zaviyesi çiftliği, köy olarak Göynükviran, Çit, Karaağaç, Gönül, Köprü, Bilecik Köyleri, Akçakavak'ta ahi yeri ve iki değirmen, Ulusazı adı verilen mezra, Yanyabey ve Hacıbükü köylerinin öşrünü bu vakfa tahsis etmiştir⁶⁰².

İsfendiyar Bey'in eşi Tatlu Hatun, Araç'ta bulunan ve Abdal Paşa tarafından vakfedilen araziye ilaveten yeni vakıflar tahsis etmiş, Taşköprü'nün Kornapa köyündeki 1407 tarihli Şeyh Musa Türbesini yaptırmış; efendisi İsfendiyar Bey'in yaptığı gibi halkın refahının ve maneviyatının yükselmesi için çaba sarf etmiştir⁶⁰³.

Bu örnekler, Beylikler döneminde mülk toprakların giderek vakıf araziye dönüştüğünü göstermektedir⁶⁰⁴.

E. İKTİSADİ HAYAT

Candaroğulları döneminde ticari ve sanayi faaliyetlerinin, Anadolu Selçukluları ve Çobanoğulları dönemine nazaran daha geliştii görölür⁶⁰⁵. İbn Batuta

⁶⁰⁰ Cunbur, a.g.m., s. 10.

⁶⁰¹ Yakupoğlu, a.g.m., s. 61.

⁶⁰² İsmet Kayaoğlu, "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi", **Türk Tarih Kongresi X**, Ankara, Eylül 1986, s. 1043.

⁶⁰³ Yakupoğlu, a.g.m., s. 63.

⁶⁰⁴ Yücel, a.g.e., s. 136.

Kastamonu'nun bu yüzyılda Anadolu'nun birçok kentinden daha ucuz bir yer olduğundan bahseder⁶⁰⁶. Bu dönemde bir zaviyeye vakfedilen gelirlerin miktarı ve çeşitliliği de Kastamonu'nun ekonomik gücünü aksettirmektedir⁶⁰⁷.

Ahi teşkilatının ekonomik hayatta istikrar kurması, Kastamonu'nun büyük istila ve buhranlara uğramaması, üretim bolluğu, hayvancılığın yaygınlığı vb. birçok unsur, bahsedilen ucuzluğun oluşmasına neden olmuştur. Burada Candaroğulları köylerinin izlemiş oldukları ekonomik ve ticari politikalar önemli yer tutmaktadır⁶⁰⁸.

Candarlı Beyleri ticari canlılığı muhafaza eden Sinop Limanı'nı⁶⁰⁹ elden çıkarmamak için mücadele etmişler, bu suretle Venedik ve Cenevizlilerle iktisadi-ticari münasebet tesis etmişlerdir. Karadeniz'in kuzeyinde önemli bir ticaret giriş-çıkış limanı olan Suğdak'la, dolayısıyla Kırım'la ve Avrupa'ya açılan kapı mesabesindeki Eflak prensliğiyle olan ilişkilerine özen gösteren İsfendiyar oğulları, limanlar dolayısıyla yakınlaşan Memluk Sultanları'na karşı da ekonomik politika geliştirmişlerdi⁶¹⁰.

Candaroğulları'nın önemli bir gelir kaynağı ise Bakır Küresi'ydi⁶¹¹. Anadolu'nun Küre bakır ocaklarının ürettiği bakır, memleketteki bakırcıların işledikleri, bakır ihtiyacını karşıladığı gibi Sinop limanı vasıtasıyla Avrupa'ya ve İran'a ihraç edilmekte ve Avrupa Bakır madenciliği henüz Türkiye Madenciliği ile rekabet edememekte idi⁶¹². Bu bölge Osmanlı'nın ele geçirmeyi düşündüğü şehir içinde bulunmakta ve bu münasebetle Candaroğulları ile olan ilişkisini bozmaktaydı⁶¹³. Diğer bir limandaki kaynağı da Demir'di.

Tebriz, Bursa İpek yolunu ele geçirmek isteyen Candaroğulları burayı ekonomik politikalarının içine almak istemişler ve bu konuda da Osmanlı ile gerginlik yaşamışlardır⁶¹⁴.

⁶⁰⁵ Kankal, a.g.e., s. 86.

⁶⁰⁶ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 439.

⁶⁰⁷ Cunbur, a.g.m., s. 9, 10, 11.

⁶⁰⁸ Yakupoğlu, a.g.m., s. 72.

⁶⁰⁹ Cafer Çiftçi, "XIV. Yüzyılda Anadolu'da Uç Beyliklerinin Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri", **Türkler**, C. VII, s. 399.

⁶¹⁰ Yakupoğlu, a.g.m., s. 72, 73.

⁶¹¹ Faruk Sümer, "Beylikler Döneminde İctimai-İktisadi Durum Dini, Milli ve Kültür Faaliyetleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 78, İstanbul, Haziran 1992, s. 45.

⁶¹² Akdağ, a.g.e., C. II, s. 148.

⁶¹³ Kankal, a.g.e., s. 87.

⁶¹⁴ Yakupoğlu, a.g.m., s. 74.

XVI. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'dan harice çıkan başlıca, ipek, keçi ve koyun sürüleri, av kuşları, şap, halı, kilim, pamuk, zambak, bakır, gümüş, kereste, bol dökme kumaş ve Kastamonu sahtiyani gibi eşya ve mallardan bir kısmının Candaroğulları ülkesinden, yani Sinop Limanından ihraç edildiği tarihi vesikalarca teyit edilmektedir.

Anadolu ve Rumeli pamukları geniş ölçüde ithal edilir ve bu ithalat Sinop yolu üzerinden gerçekleşirdi⁶¹⁵.

Şehre gelen Tacirler memleketin içinde diğer şehirlere ve memleket dışına gidecek kervanları tertip ve iç ve dış pazarlardan şehrin iâşesini temin eden, yalnız kendi sermayesini değil yüksek zümrenin parasını da işleten, uzun ve aralıklı pazar ve panayırlar arasında dolaşan tüccarlardı⁶¹⁶.

Bölgenin ormanlık alanlar bakımından zengin oluşu ve Kastamonu'da 1353 yılında İbn Neccar ismiyle anılan bir mescidin bulunuşu, marangozluk ve ağaç işlemeciliğine dayalı sanat kolunun da bulunduğuna delalet eder⁶¹⁷.

İsfendiyar Bey ve İbrahim Bey dönemlerinde şehrin ve Karaçomak Deresi'nin doğu kısmının iskâna açılması, bu dönemde daha çok zirai faaliyetler ve hayvancılıkla uğraşmış olabileceğini düşündürmektedir⁶¹⁸.

Keçi derisinin boyanmış ve cilalanmış şekli olan Kastamonu Sahtiyanlıları ile ince keçi kılından bir nevi kumaş olan saf Kastamonu ihraç ürünleri arasında ayrı bir yeri bulunmaktadır⁶¹⁹.

Şehir dışında ve bir akarsu kenarında yer alan tabakhanenin bulunuşu, Candaroğulları döneminde deri ve dericiliğe bağlı sanatların olabileceğine delalet eder. Bu meyanda saraçlık ve ayakkabıcılık akla ilk gelen meslekler arasında yer almaktadır⁶²⁰.

Sürat, çeviklik ve dayanıklılık bakımından çok ünlü olan Kastamonu atları yabancı tüccarlar tarafından aranan mallar arasındaydı⁶²¹. Türkistan'dan getirilen atların neslinden, sayıca az olmayan ve şöhretleri Mısır'a kadar ulaşmış cins atlar yetiştirildi.

⁶¹⁵ Yakupoğlu, a.g.m., s. 74.

⁶¹⁶ Yücel, a.g.e., s. 141.

⁶¹⁷ Kankal, a.g.e., s. 88.

⁶¹⁸ Kankal, a.g.e., s. 88.

⁶¹⁹ Yakupoğlu, a.g.m., s. 75.

⁶²⁰ Kankal, a.g.e., s. 88.

⁶²¹ Sümer, a.g.m., s. 46, 47.

Özenle yetiştirdikleri ve yerli yabancı tacirlere yüksek fiyatlarla sattıkları bu atlar bölge halkının ekonomik seviyesinin yükselmesine vesile oluyordu⁶²². Bu atlarında soy kütükleri vardı ve bir tanesi bin altın dinara veya daha fazlasına satılmaktaydı⁶²³.

El-Ömeri av için alınıp satılmakta olan doğan ve şahinlerin en iyi cinsinin Kastamonu'da bulunduğu ve kendi emsalleri içinde en güzelleri olduğunu ve bunların buradan alınarak başka memleketlere götürülüp satıldıklarını yazmaktadır⁶²⁴. Av için beslenen bu kuşların İç Anadolu, Suriye, Mısır, Irak, İran ve Orta Asya'ya götürüldükleri anlaşılmaktadır. Bu doğanların Trabzon İmparatorluğu'nun merkezinde de satıldığı ve ecnebi seyyahlar tarafından alındığı beyan edilmiştir⁶²⁵. Kastamonu şahin, doğan ve çakırları Osmanlı devrinde de Anadolu'da aranan seçkin avcı kuşlar olarak yerlerini muhafaza etmişlerdir. Eski Türklerde görülen av merasimlerinin, avcı kuş yetiştiriciliğinin Candaroğulları Beyliği'nde bütün teşkilatıyla muhafaza edildiği söylenebilir⁶²⁶.

Ekonomik gücün bir göstergesi olarak Candar beylerinin kendi adlarına basılmış gümüş ve bakır paralar kullandıkları tesbit olunmuştur⁶²⁷. I. Süleyman Paşa İlhanlı hâkimiyeti zamanında Ebu Said Bahadır Han adına üç gümüş para, Süleyman İbni Yaman adıyla bir gümüş, Süleyman adıyla gümüş para bastırmıştır. İbrahim Bey döneminde adına bastırıldığı gümüş parası, Adil Bey'in bastırıldığı iki gümüş parası, Kötürüm Bayezid Bey'in iki gümüş parası, II. Süleyman Paşa'nın üç gümüş parası, İsfendiyar Bey'in adına bastırıldığı yedi gümüş bir bakır parası, İsmail Bey'in dört bakır parası bu nevidendir⁶²⁸.

İsfendiyaroğulları sikkeleri zengin kompozisyonlar, geometrik motifler, yıldızlar ve geçmelerle süslenmiştir⁶²⁹. Bu sikkeler İlhanlı sikkesini andırmaktadır. Başlıca darphaneleri Kastamonu ve Sinop'tur⁶³⁰.

⁶²² Yakupoğlu, a.g.m., s. 77.

⁶²³ Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Ankara, 2000, s. 30.

⁶²⁴ Yücel, a.g.e., s. 197.

⁶²⁵ Yavuz, a.g.e., s. 122.

⁶²⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s. 78.

⁶²⁷ Kankal, a.g.e., s. 88.

⁶²⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 102-168.

⁶²⁹ Gündegül Parlak, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen Geçme Motifler", **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s. 918.

⁶³⁰ Oğuz Tekin, "Başlangıcından Türkiye Cumhuriyetine Kadar Türk Devletinin Sikkeleri", **Türkler**, C. V, Ankara, 2002, s. 416.

F. KÜLTÜREL HAYAT

Türkistan'dan uzun yıllar neticesinde yapılan göçlerle Anadolu'ya gelen, her bölgeye ve Kastamonu'ya yerleşen Türkmenler, beraberinde getirdikleri, başta dilleri olmak üzere, bütün gelenek-göreneklerini, dostlarını, atasözlerini, çadırlarını, uzun yola dayanıklı ve süratli atlarını, koyunlarını, kağnılarını, silahlarını, kıyafetlerini edebi değerlerini, törelerini, tarikat ve tasavvuf anlayışlarını kısaca göçebe ve yerleşik hayatlarına ait maddi ve manevi kültür miraslarının hepsini getirmişlerdir⁶³¹.

Türkistan'dan getirilen ve Kastamonu'da XV. yüzyılda kullanılan bazı kelimeler günümüzde de kullanılmaktadır. Mesela Çağatay Türkçesi ile Kaykana kelimesi bu günde yumurtaya batırılıp kızartılan ekmek anlamıyla ve aynı adla kullanılmaktadır. Arık kelimesi suyolu, kanal anlamıyla ve adıyla bugünde vardır⁶³².

XV. yüzyıl başlarında İsfendiyar Bey adına te'lif edilmiş olan Türkçe tefsirde geçen birçok Türkçe kelime, deyim ve fiiller tam bunu teyit etmekte, Türklerin kültür ve dil birlikteliğini ifade etmekte ve o dönem Kastamonu'sunda kullanılan mahalli şivenin mahiyetini göstermektedir. Örneğin sağalmak fiili şifa bulmak anlamıyla bugün de kullanılmaktadır⁶³³.

Beylikler devrinin en başta gelen hususiyeti Türkçenin ilim ve resmi dil olmasıdır. Anadolu'da Türkçenin edebi ve resmi dil haline gelmesi şahıslar ile ilgili değildir. Yani beylerin Türkçeden başka dil bilmemelerinden asla ileri gelmeyip kültür şartlarının tabii bir sonucu olmuştur⁶³⁴.

Candaroğulları Türk halkı içersinde yaşatılan ve tarihten gelen ad koyma geleneğinin devamını ifade eden isimler seçilmiştir. Alp Arslan, Balaban, Saltuk, Güvendik, Selçuk, Esen gibi isimlerdir.

Bu dönem Türkler'in bir takım yaşayış özellikleri de birbiriyle bağlantılı görülmektedir. Hükümdar, Bey ve askerlerin kıyafetleri birbirinin aynı idi. Üstte yenleri dar, kolları uzun bir kaftan, bunun üzerinde kolları kısa pamuktan bir takke vardı. Beyler kızıl ipekten, kıvrımlı, güzel görünüşlü ve orta büyüklükte bir sarık sarıyorlardı.

⁶³¹ Yakupoğlu, a.g.m., s. 63.

⁶³² Yakupoğlu, a.g.e., s. 129.

⁶³³ Yakupoğlu, a.g.m., s. 65.

⁶³⁴ Sümer, a.g.m., s. 56.

Askerlerin ve halktan çoğunun ayaklarında sarı kırmızı renkli çizme bulunurdu. Kadınlar başlarına derincek ve yaşmak takarlardı⁶³⁵.

Candaroğulları'nda matem kırk gün olup cenaze merasiminde elbiseyi ters giymek ve baş açmak adetti⁶³⁶. Türkler Orta Çağ'da kara renkli elbiseler giymemekte idiler. Çünkü kara yas alameti olarak giyilirdi. Ölünün ardından yas tutma âdeti yanında yas günlerinde karalar giyme âdeti de Candaroğulları beyliğinde varlığını muhafaza etmiştir⁶³⁷.

İbn Batuta cesetlerin Tahnit edildiğinden bahsediyor ki bugün de Anadolu'nun birçok şehirlerinde mumyaların mevcudiyetinden bu durumun gerçekliği anlaşılıyor. Anadolu'da birçok şehirde ve Kastamonu'da mumya görenler vardır. Mumya türbe kısmının altında hususi surette yapılmış olan mahzende tabut içinde bulunmaktadır. Candaroğlu Adil Bey'in mumyası ve yanında diğer mumyaları havi tabutu Kastamonu'nun Türbei Adil Bey divanındaki türbededir⁶³⁸.

⁶³⁵ Yakupoğlu, a.g.m., s. 69.

⁶³⁶ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 444.

⁶³⁷ Yakupoğlu, a.g.m., s. 69.

⁶³⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, s. 137, 138.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNE AİT ESERLER, DİNİ VE TASAVVUFİ HAYAT VE İMAR FAALİYETLERİ

A. BEYLİK ADINA YAZILAN ESERLER

Candaroğulları Beyliği'nin başında ilim ve kültür sever beyler bulunmuştur. Candaroğulları zamanında Kastamonu, Anadolu'nun en önemli kültür ve ilim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Edebi hayat son derece canlılık göstermiştir. Candaroğulları beyleri yazdırdıkları ve tercüme ettirdikleri eserlerle Türk dilinin ve kültürünün Anadolu'da yerleşmesine ve gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır⁶³⁹.

Süleyman Paşa ile başlamış olan fikir hareketleri daimi olarak artmak suretiyle son âlim hükümdar İsmail Bey zamanında en yüksek dereceye çıkmak suretiyle sürmüştür⁶⁴⁰. Allame Mahmut Şirazi I. Süleyman Paşa'nın gençliğine rağmen gününün büyük bir kısmını ilim ve fazilet sahipleriyle görüşmelere hasrelediğini Süleyman Paşa adına kaleme aldığı İntibah-ı Süleymani eserinin mukaddimesinde beyan etmektedir⁶⁴¹. "Cihan pehlivanı, zaman kahramanı, kalkan gibi metin ve emin, bir tabanın bütün ufuklara adalet saçan müdiri, inat ve itaatsizlik gösterenlerin imhakarı, müşriklerin ve asilerin kahhar ve amansız düşmanı, lütfu, faaliyet ve kanaati çok yüksek, memleket ve millet için çalışmış hüsnü idaresi ile düşmanları bile hayretler içinde bırakmış cesur bir emirdir. Tekmil mevcudiyetini yüksek bir gayeye hasreden Süleyman Paşa, resmi mesaisi haricinde kalan zamanını, ibadet etmek, âlimler ve fazıllar meclisinde tefsir ve hadis vs. muhtelif ilim ve fenlere ait meseleler üzerinde görüşmekle geçirirdi."⁶⁴² İmam-ı Gazali'nin İhya-u Ulumi'd-Din adlı eserinden seçmeler yapılarak hazırlanan bu eser Farsça olarak telif edilmiştir⁶⁴³. 1361'de Meddah mahlaslı Mevlevi Yusuf isminde bir şair Kötürüm Bayezid namına Şii ulemadan Ebu Mihnef'den Hz. Ali'nin şahadetini

⁶³⁹ Koca, a.g.m., s. 738.

⁶⁴⁰ Sümer, a.g.m., s. 56.

⁶⁴¹ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 142.

⁶⁴² Yaman, a.g.e., C. I, s. 99, 100.

⁶⁴³ Bostan, a.g.e., s. 321.

anlatan Maktel-i Hüseyin adıyla üç bin küsurluk beyitli manzum mesnevini tercüme etmiştir⁶⁴⁴.

Cevahiru'l Esdaf kitabı da İsfendiyar Bey'in emriyle oğlu İbrahim Bey'in okuması için kaleme alınan Kur'an tefsiridir⁶⁴⁵. Journal Asiaticque bu eserin bir nüshasını incelemiş ve XV. Yüzyılda Sinop ve Kastamonu'ya has bir lehçe ile yazılmış olduğunu ve bu lehçenin eski Osmanlı lehçesine bağlanabileceğini zikretmiştir⁶⁴⁶. Bu tefsirin sahibinin Çankırılı olup İsfendiyar Bey'in hocası ve Kastamonu'da Tefsir-i Alâeddin denilen Müfessir Alaeddin olması muhtemeldir⁶⁴⁷. İsfendiyar Bey adına kaleme alınan eserler arasında Sinop'ta hekim Mümin bin Mukabil bin Sinan'ın Kitab'ı Miftahu'n Nur ve Hazainü's Sûrur adlı göz hastalıkları ile ilgili tıp kitabıdır⁶⁴⁸.

İsfendiyar Bey'in oğlu Bafra Valisi Hızır Bey adına 1414'te tercüme edilen Miraçname adlı eserin aslı Arapça olup Hızır Bey'in emriyle Kâtip Fahreddin isminde biri tarafından Farsça'ya çevrilmiştir⁶⁴⁹. Diğer oğlu Kasım Bey adına da yazılan Türkçe Hulasetü't Tıb kitapları bulunmaktadır⁶⁵⁰.

Candaroğulları ülkesinde yazılan eserlerden biri de Murat oğlu İshak'ın Müntehab-i Şifa-i Tıb adlı 1389 yılında yazdığı eserdir. Müellif Gerede'nin arkasını verdiği Argıt dağındaki otların tıbbi bakımdan hassalarını inceleyerek eserini hazırlamıştır⁶⁵¹. Bu risale iki kısım olup birinci kısım otların hassasından, ikinci kısım ise muhtasar olarak bu otların ne işe yaradığından bahseder⁶⁵².

İsmail Bey adına Kastamonulu Ömer bin Ahmet'in Risale-i Münşiye adlı yedi kıraate dair Türkçe tecvidi ile Yunus bin Halil'in Miyarü'l Ahyar Ve'l Esrar adlı Türkçe tasavvuf kitabı bulunmaktadır⁶⁵³.

Candaroğlu Ebu'l Hasan Kemaleddin İsmail Bey tarafından yazılan Hulviyyat-ı Sultani veya Hulviyyat-ı Şahi veyahut sadece Hulviyyat adıyla geçen eseri bu dönem adına önemli bir yer işgal eder. Bu eser İslam Hukuku'nun Hanefi fıkhı etrafında

⁶⁴⁴ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 215.

⁶⁴⁵ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁶⁴⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s. 67.

⁶⁴⁷ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 143.

⁶⁴⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s. 89.

⁶⁴⁹ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 143.

⁶⁵⁰ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁶⁵¹ Sümer, a.g.m., s. 57.

⁶⁵² Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 212.

⁶⁵³ Abdulkadiroğlu, a.g.m., s. 45.

yazılmış, 1525 adet fetvayı ihtiva eden Mecmua-ı Fetava veya Sefine-i Fetava’da denilebilecek derleme bir eserdir. Yetmiş yedi bab üzere derlenmiştir. Hulviyyat “tatlılar” demektir. Bu isimde tesadüf olmayıp âlim biri olarak İsmail Bey, bu dünyada imandan alınan zevkler adına bu ismi seçmiştir. Hulviyyat’ta inanmış birinin günlük hayatını yaşarken bilhassa ibadetlerle ilgili konularda karşılaşılabileceği müşküllerin çözümünü içine alan fetvalardır⁶⁵⁴. Altı yüz kırk sekiz sahifedir⁶⁵⁵.

Yine İsmail Bey’in emriyle yapılmış mütercimi bilinmeyen bir Kimya-yı Saadet tercümesi vardır⁶⁵⁶. İsmail Bey, Niksarlı Muhyiddin Mehmet için yaptırdığı kütüphaneye şeri ve akli ilimlere dair üç yüz kitap vakfetmiştir⁶⁵⁷.

Candaroğulları devrinde edebiyat sahasında da bir canlılık görülmektedir. Kastamonu ve Sinop XV. yüzyılın ilk yarısında şair ve âlimlerin himaye edildiği önemli bir merkez olmuştur. XV. yüzyıl başlarında yetişen Anadolu şairlerinden Sinoplu Mehmet, Kastamonulu Derviş Türabi ile İsmail Bey’in etrafında bulunan Hamidi Haki, Senayi, Dai gibi şairler Candaroğulları döneminde varlık göstermişlerdir⁶⁵⁸.

B. DİNİ HAYAT VE TASAVVUFİ FAALİYETLER

Beylikler dönemi, Anadolu’da Sünniliğin tam anlamıyla hâkim olduğu ve sonraki yüzyıllarda bir daha dönülmemek üzere devlet politikasının temelini teşkil ettiği bir devirdir. Anadolu beyliklerinin hemen tamamı siyaset ve idarelerinde bunu belirgin olarak göstermişlerdir⁶⁵⁹.

1332-1333 yılında Türkiye’nin batı ve kuzeybatı taraflarını gezen ve ülkenin diğer bölgeleri hakkında da umumiyetle doğru bilgiler edinmiş olan İbn Batuta, Türkiye’nin dini durumu için ülke halkının bütününe Ebu Hanife mezhebinde olduğunu, aralarında bir yıl bulunmuş olmasına rağmen Kaderi, Rafizî ve Mutezili gibi mezheplere rastlamadığını, bu durumunun da Allah’ın bu ülkeye bir lütfü olduğunu yazmıştır⁶⁶⁰.

⁶⁵⁴ Abdulkadiroğlu, a.g.m., s. 45, 49, 50.

⁶⁵⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 153.

⁶⁵⁶ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁶⁵⁷ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 144.

⁶⁵⁸ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁶⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s. 434.

⁶⁶⁰ Sümer, a.g.m., s. 49.

Ancak Kastamonu'dan Moğol istilası sebebiyle gelen dervişler arasında Kalenderi dervişlerinin de olduğu yönünde bilgiler vardır. Hatta Kastamonu'da açılan ilk tekke ve zaviyenin Kalender hane olabileceği yönünde ipuçları bulunmaktadır⁶⁶¹. Muhammed b. el-Hatib'e göre Kalenderiler asla makbul kişiler değildir. Onlar çok aşağılık bir topluluk olup, küstah, utanma bilmez, yeryüzünün en aşağılık mahlûklarıdır. İslamiyeti tam olarak yaşamayan insanların bulunduğu yerlerde, gayrimüslimlerin olduğu muhitlerde vardır. Daha Çobanoğulları döneminde Muzafferedin Yavlak Arslan'ın Kastamonu bölgesinde Kalenderilerle mücadelesi söz konusu olmuştur⁶⁶².

Beylikler zamanında Anadolu'da ve Kastamonu'da ezici çoğunluğun Sünni-Hanefi olması⁶⁶³ bu durumu bir istisna ve bir ayrıntı haline getirir. İbn Batuta Sinop ziyaretinde buranın halkının Hanefi olup kendilerini, namaz kılarken Maliki mezhebi gereği ellerini yana indirmelerinden dolayı yanlış anladıklarını ve Şii zannettiklerini bu yanlışlığın ise Şiiilerin tavşan eti yememeleri münasebetiyle hep birlikte oturup tavşan eti yiyerek düzeltildiğini yazar⁶⁶⁴.

Mevlevilik ise Mevlana Celaleddin hazretlerinin vefatından sonraki yıllarda sırasıyla yerine geçen Çelebi Hüsameddin, kendi oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Arif Çelebi zamanlarında gelişmeye başlamıştır⁶⁶⁵. 1319'da ölümünden önce ve babası Sultan Veled'in hayatta bulunduğu sırada uç beylerini ziyaret ettiği anlaşılan Ulu Arif Çelebi'nin bilhassa Kastamonu, Denizli, Kütahya, Birgi gibi beylik merkezleri ile sıkı irtibat kurduğu anlaşılmaktadır. Kastamonu şehrinde etkisi de görülmüştür⁶⁶⁶.

Ulu Arif Çelebi Süleyman Paşa'yı Konya'dan gelerek iki kere ziyaret etmiştir⁶⁶⁷. Uç beylerine yapılan bu ziyaretlerin gayesi Bizans'a karşı yaptıkları gazalar neticesinde nüfuzları artan bey ailelerini Rafizî şeyhlerin tesirinden kurtarmaya yönelikti. Dolayısıyla bu dönemde Mevlana ve Mevlevilerle olan temas Kastamonu'da Mevlevi dergahının açılışına sebep olmuş olabilir. Ayrıca Mevlevihane'nin Kastamonu'daki Kalenderi etkisini kırmak için kurulduğunu söylemek yanlış olmaz⁶⁶⁸.

⁶⁶¹ Kankal, a.g.e., s. 351.

⁶⁶² Kankal, a.g.e., s. 359.

⁶⁶³ Sümer, a.g.m., s. 51.

⁶⁶⁴ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, s. 443-444.

⁶⁶⁵ Ocak, a.g.m., **Türkler**, C.VII, s. 434.

⁶⁶⁶ Emecen, a.g.e., s. 137.

⁶⁶⁷ Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II., s. 81.

⁶⁶⁸ Kankal, a.g.e., s. 355.

Mevleviler bazı unvanları siyasi şahsiyetlere vererek bu unvanların Türkmen Beyleri arasında siyasi unvanlar şeklinde kullanılmasında amil olmuşlardır. Örneğin Sultan Veled'in torunlarına Ahmet Paşa, İlyas Paşa, Hızır Paşa denmiş ve bu unvan beyler arasında da yaygınlaşmıştır. Candaroğlu Süleyman Paşa bu unvanla anılmaktadır⁶⁶⁹. Arif Çelebi Aydınolu Mehmet Bey'i fethettiği yeni bölgeler münasebetiyle ona vilayetinin çok genişleyeceği müjdesini vermiş ve bütün evlatlarının "Gazi" olacağını söylemiştir⁶⁷⁰. Bu noktadan hareketle İbn Batuta Kastamonu ziyaretinde Süleyman Paşa'nın oğlu Gazi Çelebi'den bahsetmektedir⁶⁷¹. Uç bölgesinde özellikle denize açılıp Küffar ile savaşılan ve ganimet alan beylerin ve tabii ki Sinop ve Kastamonu beylerinin bu unvanları aldıkları muhtelif kitabelerde görülmektedir⁶⁷².

Netice olarak Anadolu Beyleri siyasi cereyanlar ve mücadeleler arasında kendi memleketlerindeki fikir hareketlerini ihmal etmemişler, bilginleri ve âlimleri himaye etmişlerdir. Kastamonu'da Emir Çobanoğlu Müzaffaüddin ile Candaroğlu Süleyman Paşa meşhur Allame Kutbeddin Şirazi'yi himaye etmiş, Candaroğlu İsmail Bey'in Mevlana Halil Hayrettin'e Osmanlıların en yüksek müderrise verdikleri yevmiye kadar maaş tahsis ettiği görülmüştür⁶⁷³.

C. İMAR FAALİYETLERİ

Anadolu'da XIV. yüzyıla kadar durmuş olan mimari gelişmelerin, Anadolu Türk Beylikleri döneminde yerel geleneklerle, yani Anadolu Selçukluları mimari geleneğiyle bağdaştırılması arzu ve isteğini, Beylik niteliğindeki küçük devletlerin sınırlı olanaklarıyla sürdürmeye çalıştıklarını günümüze kadar ayakta kalabilmiş mimari eserlerden anlamak mümkündür⁶⁷⁴.

Bir taraftan siyasi teşekkül halinde toplanmaya başlayan Anadolu Beylikleri imkan dahilinde ilmi faaliyetler göstermişler ve elde ettikleri yerlerde bir hayli içtimai ve ilmi tesisleriyle buralara Türk ve İslam damgasını vurmuşlardır⁶⁷⁵. Şüphesiz, Selçuklu mimarisi ile Beylikler devri mimarisini birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir. Ama Beylikler devri üslubunun kuruluşu XIV. yüzyılın başlarından

⁶⁶⁹ Sümer, a.g.m., s. 51.

⁶⁷⁰ Emecen, a.g.e., s. 137, 138.

⁶⁷¹ İbn Batuta, **İbn Batuta Syahatnamesi**, s. 442, 443.

⁶⁷² Emecen, a.g.e., s. 138.

⁶⁷³ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 228.

⁶⁷⁴ Gönül Cantay, "Anadolu Türk Beylikleri Sanatı", **Türkler**, C. VIII, Ankara, 2002, s. 18.

⁶⁷⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s. 90.

itibaren başlar. Bu devir Osmanlı mimarisi adına da gözden geçirmeksizin anlaşılması mümkün olmayan bir devirdir⁶⁷⁶.

İlim ve kültür sahasında önemli gelişmelere sahne olan Candaroğulları Beyliği'nin merkezi Kastamonu ve Sinop'ta pek çok cami, medrese, imaret, han, hamam, türbe ve çeşme inşa edilmiştir⁶⁷⁷. Beyliğin kuruluşu sırasında beylik tahtında bulunanlar daha çok beylik sınırlarını genişletmek ve idari teşkilatı yerleştirmek ile meşgul olmuşlardır. Bu sebeple ilk dönemde pek imar faaliyetlerine rastlanmaz⁶⁷⁸.

Candaroğulları devrine ait eserler arasında Kastamonu'da Eligüzel, Safranbolu'da Gazi Süleyman Paşa, Bakır Küresi kasabasında yine o devre ait camiler, Araç'ta, Kürei Hadid, Göl'de Mahmut Bin Adil, Araç'da Kötürüm Bayezid ve Sinop'ta yine Kötürüm Bayezid devrine ait Saray, Ulubey, Kadı Fetih Baba cami ve mescitleri ile İbrahim Bey ile oğlu İsmail Bey'in Kastamonu'daki Camii, medrese, mektep ve imaretleri bulunmaktadır⁶⁷⁹.

1. Camiler

Arapça cem' eden kökünden türeyen cami kelimesi toplayan, bir araya getiren anlamındadır. Müslümanların Allah'a ibadet ettikleri ve sosyal dayanışmayı sağladıkları, ilk dönemlerde nazil olan ayetleri öğrenip hayatlarına tatbik etmeleri hususunda bilgi sahibi oldukları mekândır. Gayrimüslimlerin yaşadığı ve kontrolü onların elinde olan memleketlerin fetholunmasını müteakip, orasının en büyük dini yapısı olan camiye tahvil olunur. Ve Ulu Cami adıyla anılırdı. Halkın eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü ve ibadetlerin yapıldığı yer olan cami, İslam şehrinin fiziki görüntüsünün önemli unsurlarındandır.⁶⁸⁰

a. Gazi Süleyman Paşa Cami

Safranbolu'da⁶⁸¹ bulunan Gazi Süleyman Paşa Cami⁶⁸² yerleşimin en eski yapısıdır. Ahşap tavanlı camilerin ilki olan Cami-i Kebir mahallesindeki bu caminin diğer adı Eski Cami'dir. Yapının kesin yapım tarihi bilinmemekle beraber, 1309-1340

⁶⁷⁶ Suut Kemal Yetkin, **Türk Mimarisi**, Ankara, 1970, s. 155.

⁶⁷⁷ Bostan, a.g.e., s. 322.

⁶⁷⁸ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁶⁷⁹ Yavuz, a.g.e., s. 109.

⁶⁸⁰ Kankal, a.g.e., s. 291.

⁶⁸¹ Yavuz, a.g.e., s. 109.

⁶⁸² Yaşar Yücel, "Candaroğulları mad.", İslam Ansiklopedisi, C. I, s. 149.

yıllarında Candaroğlu Beyliği'nin başında bulunan, sanata ve sanatçılara yakınlığı ile tanınan Şucaüddin Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığı görüşü hâkimdir. Onarımlar sonucu yapı özgün görünümünü tamamen yitirmiş durumdadır⁶⁸³.

b. Saray Camii

Sinop'un güneyinde bulunan Saray mahallesinde⁶⁸⁴ Tersane Çarşısı'nın arkasındaki sokakta bulunan bu cami 10.65 m. uzunluğunda ve 11.70 m. eninde ölçülere sahiptir⁶⁸⁵. Saray Cami'inin 1374-75 tarihli kitabesinden Candaroğlu Celaleddin Bayezid tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Duvarları kesme taş ve moloz taşı karışık olarak harçla yapılmıştır⁶⁸⁶.

Camii son cemaat mahallini kaybetmiştir. Namaz kılma salonunun yüzölçümü 10.70×10.70 m.dir. Döşemesi tahtadır. Minaresi yoktur. Mihrabı istalaktitli olup üzerindeki kitabe okunamayacak hale gelmiştir⁶⁸⁷. Kubbesi kasnaksız olarak doğrudan doğruya üçgenlerle duvarlara basmaktadır⁶⁸⁸. Üzerinin kurşunları alınmıştır. Camiye ait kitabe kuzey tarafındaki kapının üzerinde bulunmaktadır⁶⁸⁹. Sinop Saray Camii son cemaatsiz tek kubbeli yapıların Kuzey Anadolu Bölgesindeki tipik temsilcilerindendir⁶⁹⁰.

c. Arslan Cami

Arslan Camisi⁶⁹¹ Candaroğulları devrinde İsmail Bey adlı bir şahıs tarafından yaptırılmıştır⁶⁹². Sinop'un kuzey kısmında Arslan mahallesindedir. Camiye ait bir inşa kitabesi bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilen caminin orijinal ve Türk oyma işçiliği bakımından kıymeti olan kapısı halen Ankara Etnografya Müzesi'ndedir⁶⁹³. Cami bugün harap bir vaziyette olup yıkılmıştır⁶⁹⁴.

⁶⁸³ www.kultur.gov.tr/portal/tarih-tr.asp?belgeno=49029#

⁶⁸⁴ Yücel, a.g.e., s. 160.

⁶⁸⁵ Dündar Tokgöz, **Sinop Tarihi**, Ankara, 1973, s. 46.

⁶⁸⁶ Yücel, a.g.e., s. 160.

⁶⁸⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 186.

⁶⁸⁸ Metin Kunt - Suraiya Faroqhi - Hüseyin G. Yurdaydın - Ayla Ödekan, **Türkiye Tarihi**, C. II, İstanbul, 1997, s. 287.

⁶⁸⁹ Yücel, a.g.e., s. 161.

⁶⁹⁰ Gönül Öney, **Beylikler Devri Sanatı**, Ankara, 1989, s. 6.

⁶⁹¹ Tarkan, a.g.e., s. 47.

⁶⁹² Gökoğlu, a.g.e., s. 187.

⁶⁹³ Yücel, a.g.e., s. 154.

⁶⁹⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 187.

d. İbn Neccar Camii

Candaroğulları Beyliği'nde XIV. yy.ın tek kubbeli ve Osmanlılar'dan gelen ters T biçiminde kanatlı camileri, hâkim oldukları Kastamonu bölgesinde görülür. Bunlardan biri de kare mekân üzerine tromplu kubbe ile örtülü İbn Neccar Camii'dir⁶⁹⁵. Bu cami Kastamonu merkezinde, Atabey mahallesinde ve kalenin tam altında inşa edilmiştir⁶⁹⁶. Bazı kaynaklar Atabey Mahallesi yerine cami ile aynı ismi taşıyan İbni Neccar mahallesini zikreder⁶⁹⁷. Candaroğulları'ndan bugüne kadar kalan en eski camidir.

Son cemaat yerinin sol duvarındaki kitabesine⁶⁹⁸ göre bu cami 1354 yılında Hacı Nusret bin Murat tarafından yaptırılmıştır. Cami banisinin adıyla değil de şöhret bulmuş olduğu İbni Neccar ismiyle anılmıştır. Caminin bulunduğu mahallenin kayıtlarında Durudgerzade, Dülgerzade, Veled-i Neccar ve İbni Neccar diye aynı anlama gelen isimler kullanılmaktadır. Hacı Nusret bu dönemde neccarlık yani doğramacılık-marangozluk hatta kereste tüccarlığı yapmış olabilir⁶⁹⁹.

Rivayete göre bu camiye çok evvel Kırım'dan bazı varidat gelmiş olduğu, ihtimal bu zatında Kırımlı olduğudur⁷⁰⁰.

İbn Neccar Camii sade tromplar üzerine 5.43 m. çapında bir kubbe, önünde üç kubbeli bir son cemaat yeri ve minaresi ile Osmanlıların Bursa Alaeddin Camii (1326) ve İznik Hacı Özbek Camii (1330) ile başlayan tek kubbeli cami mimarisinin gelişmiş bir abidesidir⁷⁰¹. Kareye yakın bir plan üzerine, kesme taştan yapılmış olan bu caminin 8.50×8.70 m. ölçütündeki iç kısmı 9.37 m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey yönünde, sekiz kenarlı birer kasmağa oturan üç kubbeli son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu kubbeleri taşıyan sivri kemerler uçlardaki iki ince ayakla ortadaki iki sütuna dayanır. Gerek orta kubbe, gerekse son cemaat yerinin kubbeleri, kiremitle örtülü çatılar içine

⁶⁹⁵ Oktay Aslanapa, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı", **Türkler**, C. VII, s. 719.

⁶⁹⁶ Yaman, a.g.e., C. I, s. 111.

⁶⁹⁷ Suut Kemal Yetkin, **İslam Mimarisi**, Ankara, 1965, s. 220.

⁶⁹⁸ Yücel, a.g.e., s. 154.

⁶⁹⁹ Kankal, a.g.e., s. 318.

⁷⁰⁰ Yaman, a.g.e., C. I, s. 111, 112

⁷⁰¹ Oktay Aslanapa, **Türk Mimarisi**, C.I-II, Ankara, 1990, s. 336.

alınmıştır. İçi altta on iki, üstte dört ve kasnakta yine dört olmak üzere yirmi pencereden ışık alan camide tam bir sadelik göze çarpar⁷⁰².

Caminin döşemesi ahşaptır. Tahtadan olan minberiyle alçıdan mihrabı basit yapılaşadır. Caminin özellik gösteren kısmı 6 cm. kalınlığındaki yekpare ağaçtan olan iki kanatlı kapısıdır⁷⁰³. Ahşaptan iki kanatlı ve tamamı ile oyma olan bu kapı Türk sanatının şaheserlerinden birisi olarak ele alınabilir. Kapının ağacının cinsini tayin etmek mümkün olmamıştır. Aradan hayli zaman geçtiği için siyahlanmıştır. Kendi rengi de nispeten koyu olan bu kapının tahtası için saz ağacı, Hint meşesi gibi sözler söylenmekte ve hatta abanoz ağacına benzediği de iddia olunmaktadır. Her zaman açılmayan kanadın üstünde yukarı tarafı biraz genişçe ortaya doğru daralan ve nihayet alt tarafı yine genişleyen bir pervazı vardır. Bu pervazın üstünde çeşitli yazılar vardır. Bu yazıların alt ve üstlerinde arabesk nakışlar ve tezyinat bulunur⁷⁰⁴. Kapıdaki kitabeye göre Ankaralı Mahmut oğlu Abdullah tarafından yapılmış olup bugün Kastamonu müzesine kaldırılmıştır⁷⁰⁵.

Camiye son zamanlarda Eligüzel Camii de denilmektedir. Bu adın verilme sebebi, tam yanındaki evin yüz elli sene evvel yaşamış Eligüzel adında bir zata ait olmasından ileri gelmektedir. O zamanki devirde Eligüzel'in şöhreti o kadar dal budak salmıştır ki, bu şöhret karşısında İbni Neccar adı unutulmuş ve şimdiye kadar da camiye halk arasında Eligüzel Camii denilmiştir. Bittabi Eligüzel'in bu camii ile hiçbir alaka ve münasebeti yoktur⁷⁰⁶.

İbni Neccar Camii'nin üç kubbeli son cemaat yeri 1943 depreminde yıkılmıştır⁷⁰⁷. Küçük ölçüsüne rağmen bu cami, Beylikler devrinin gelişen mimari anlayışını görmemek mümkün değildir⁷⁰⁸.

Bina 1703-04 tarihlerinde hala mescit olarak kayıtlı olmakla birlikte sonradan camie dönüştürülmüştür. Kastamonu'da Candaroğulları dönemine ait ilk mescit olması özelliği ile dikkati çekmektedir⁷⁰⁹.

⁷⁰² Yetkin, **İslam Mimarisi**, s. 220.

⁷⁰³ Yücel, a.g.e., s. 154, 155.

⁷⁰⁴ Yaman, a.g.e., C. I, s. 112.

⁷⁰⁵ Aslanapa, a.g.e., s. 336.

⁷⁰⁶ Yaman, a.g.e., C. I, s. 111.

⁷⁰⁷ Aslanapa, a.g.m., s. 719.

⁷⁰⁸ Yetkin, **İslam Mimarisi**, s. 221.

e. I. İbrahim Bey Camii

Cami 1341 tarihinde I. İbrahim Bey tarafından iç kalenin kuzey kısmında inşa ettirilmiştir. Planı dikdörtgen biçiminde olan cami bütünü ile taştan yapılmıştır. Candaroğulları'nın ilk devirlerine ait Sinop'ta bilinen en eski eserdir. Mimari bakımından hiçbir özellik göstermeyen bu cami bugün bir enkaz yığını halindedir⁷¹⁰.

İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilen bir de cami kitabesi vardır⁷¹¹. Caminin kuzey tarafında bulunan kapısının doğu tarafındaki kitabesi Selçuki neshi ile yazılmıştır⁷¹².

f. Halil Bey Camii

Arap yarımadasındaki Kufe ve Basra şehirlerinde ilk örnekleri görülen ve Kufe tipi adını alan en basit cami tipi V. ve VI. yüzyıllarda özellikle Orta Anadolu'da yaygındır. Bunlar çoğunlukla ahşap tavanın iki ahşap sütun ve konsolla taşındığı üç sahınlı örneklerdir. Bu örneklerden biri de Kastamonu Kemah Köyü Halil Bey Camii'dir⁷¹³.

Halil Bey Camii Kastamonu-İnebolu yoluna 12 km. uzaklıkta ve Kastamonu'ya bağlı Kemah köyündedir⁷¹⁴. Bu köyün eski adı Arız ise de iki muhtarlığa bölünerek yukarı kısım Kemah aşağı mahalle de Arız adını almıştır. Cami bu iki köy arasındadır⁷¹⁵. Kapısı üzerindeki kitabeden 1363-64 tarihinde Emir İsmail oğlu Halil Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁷¹⁶. Kitabede bu zat Emirü'l Kebir lakabı ile anılmaktadır. Ancak bu bey hakkında herhangi bir malumata tesadüf edilmemiştir. Yalnız Emirü'l Kebir lakabı muhakkak hükümdar olduğunu ifade etmez. Bu tabir çok zaman mümtaz olan hükümet adamları hakkında da kullanılmış olduğu tarihi kayıtlarda

⁷⁰⁹ Kankal, a.g.e., s. 319.

⁷¹⁰ Yücel, a.g.e., s. 153.

⁷¹¹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 108.

⁷¹² Yücel, a.g.e., s. 153.

⁷¹³ Öney, a.g.e., s. 8.

⁷¹⁴ Yücel, a.g.e., s. 157.

⁷¹⁵ Gökoğlu, a.g.e., s. 198.

⁷¹⁶ Yetkin, **Türk Mimarisi**, 157.

görülmektedir. Binaenaleyh bu zatın Adil Bey'in çok yakın bir devlet adamı veya kumandanı olması muhtemel görülebilir⁷¹⁷.

Halil Bey Camii'nde de İbn Neccar Camii gibi üçer kemer gözlü birer son cemaat yeri bulunmaktadır⁷¹⁸. Caminin dış kısmında iki mermer sütunlu ve üç yuvarlak kemerli bir revak vardır. İyonik üslupla yapılan sütun ve başlıklar vaktiyle orada bulunan başka bir binadan alınarak konulmuştur. Bizans çağına ait olan bu başlıklar İyon ve Korent üslubunun karıştırılmasıyla yapılmıştır. Bilhassa soldaki başlıkta bu durum açıkça görülmektedir. Kapı süveleri mermer olup mermer taşta bir kitabe bulunmaktadır⁷¹⁹.

Ayrıca caminin şark ve garp taraflarındaki duvarlarında tezyinatlı iki sütun başlığı vardır. Caminin ahşap olan tavanları güzel nakışlarla süslü oluğu gibi mihrabın etrafında da alçı tezyinatı bulunmaktadır⁷²⁰.

Caminin köşeleri iri kesme taşlarla işlenmiş olup⁷²¹ kitabeye göre duvarları moloz taşından harçla yapılmıştır. Çatısı ahşap üzeri kiremitlidir. Tavanı gibi döşemesi de tahtadır. Minber tahta, mihrap alçıdır fakat her ikisi de basittir. Minaresi de ahşaptır. Namaz kılma salonunun boyu 12.15, eni 6.55 m.dir⁷²².

Caminin bir defa 1877 tarihinde tamir gördüğü duvardaki yazılı olan tamir tarihinden anlaşılmaktadır⁷²³. Bugün hala beş vakit namazı kılınan⁷²⁴ bu cami binası köyün malıdır⁷²⁵.

g. Mahmut Bey Camii

Kastamonu Kasabaköy'de bulunan Candaroğlu Mahmut Bey Camii devrinin büyük ustalıkla işlenmiş örneklerindendir(Şekil-4)⁷²⁶. Direkler üzerine küçük, ahşap örtülü camii, dıştan çok basit görünmekle beraber içinin çok renkli kalem işleri ile tavan

⁷¹⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 114.

⁷¹⁸ Yetkin, **Türk Mimarisi**, s. 157.

⁷¹⁹ Gökoğlu, a.g.e., s. 198.

⁷²⁰ Yaman, a.g.e., C. I, s. 113.

⁷²¹ Yücel, a.g.e., s. 157.

⁷²² Gökoğlu, a.g.e., s. 199.

⁷²³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 113.

⁷²⁴ Yücel, a.g.e., s. 157.

⁷²⁵ Gökoğlu, a.g.e., s. 199.

⁷²⁶ Öney, a.g.e., s. 11.

süslemeleri şaşırtıcı bir tazelik ve güzelliktedir⁷²⁷. Ahşap oyma ve kalem işiyle iç mekan görüntüsü zenginleştirilmiştir⁷²⁸.

Cami Kastamonu'dan takriben 20 km. kuzey yönde zengin ve sulak bir vadinin içinde kurulmuş Kasaba adlı köyde bulunmaktadır. Kapısı üzerindeki kitabesinden Candaroğulları'ndan Adil Bey'in oğlu Mahmut Bey tarafından 1366-67 tarihinde inşa ettirilmiş olduğu anlaşılır⁷²⁹.

Cami planı önü açık bir son cemaat mahalli, dikdörtgen biçimine yakın bir harim kısmından ibarettir. Etrafı kalın duvarları taştan olup, dam ve çatı tamamen ağaç malzeme ile yapılmıştır. Üstü kiremit örtülüdür. Yontma taşla yapılmış tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır. Bunun da binaya bağlanışına ve yapı bünyesinin esastan ayrılığına bakılınca, sonradan ilave edildiği zannı uyandırmaktadır⁷³⁰. Köşelerde kesme taş, aralarda moloz taşla örülmüş yalın görünüşlü ve küçük boyutludur⁷³¹.

Son cemaat mahallinin geniş, bindirmeli tavanı, dış kenara gelen yüzde bir ana girişle ve dört yuvarlak kesitli kalın ağaç direğe oturtulmuştur. Harim kısmı kare biçimine yakın plandadır. Bindirmeli geniş tavanı cami içinde ayrıca dört tane kalın ağaç direğe oturtulmuştur. İç kısmı aydınlatan alt tabakada beş, üst tabakada yedi tane olmak üzere on iki penceresi vardır. Tavan önemle üzerinde durulması gereken bir yapı unsurudur(Şekil-5). Tavan, cümle kapısı duvarlarından, mihrap duvarına doğru uzatılan iki esaslı baştaban kirişine bastırılarak üç kısma ayrılmıştır. Tavan ve baş tabanları taşıyan kalın dört ağaç direk gövdelerinden ikisi yuvarlak ve diğer ikisi dilimlidir⁷³².

Caminin içi üç kat üzerine ahşaptan yapılmıştır. İçerideki dört ağaç sütun 8 m. yüksekliğindedir⁷³³. Revaklı olduğu tahmin edilen ve kemerlerin izlerini de sıva aralarından görünen son cemaat mahallini kaybetmiştir⁷³⁴. Caminin özellik taşıyan kısmı kapı, pencere ve dolaplardaki ağaç işçiliğidir⁷³⁵.

⁷²⁷ Aslanapa, a.g.m., s. 719.

⁷²⁸ Kunt - Faraqhi - Yurdaydın - Ödekan, a.g.e., s. 285.

⁷²⁹ Yücel, a.g.e., s. 158.

⁷³⁰ Mahmut Akok, "Candaroğlu Mahmut Bey Camii", **Belleten**, C. X, s. 38, Nisan 1946, s. 293.

⁷³¹ Kunt - Faraqhi - Yurdaydın - Ödekan, a.g.e., s. 285.

⁷³² Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 295, 296.

⁷³³ Yaman, a.g.e., C. I., s. 118.

⁷³⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷³⁵ Yücel, a.g.e., s. 158.

Kapı, pencere ve dolaplardaki ağaç işçiliği dülgerlik sanatının ileri örnekleridir. Cümle kapısının oymalı tahta kanatları üzerindeki yazılara nazara aynı tarihte Ankara'da yapılmıştır. Kapının süsleri kabartma oyma tarzında yazı karakterinden ve bitkilerden çıkarılmış motifler şeklindedir⁷³⁶.

Pencerelerde ağaç kısımlar kalın kasa ve iki kanattan ibarettir. Bunlarda da iyi bir dülger işçiliği görülür. Bu doğramalardaki maden takımlar, dökme demirden ve çağının stiline uygun olarak yapılmıştır. Minberin eski hali, camiin esas ağaç yapı stiline uygun olduğunu, bugün üzerinde kalmış eski taş kısmından anlaşılmaktadır⁷³⁷.

Alçı işleri gerek teknik ve gerek süsleme stili bakımından camiin yapılış çağı ile tamamen ilgilidir. Bu işlere misal olarak camide mihrap ve iki yanında bir pencere ile bir dolap pervazı bulunmakta ve mihrabın nişi (hücre) çok köşelidir. Üstü de istalaktit tarzında yarım kubbe halindedir. İki yanında kum saati biçiminde konsollara oturtulmuş ve yerinde dönebilir şekilde mermer sütuncuklar vardır. Mihrabın geniş panosu kabartma, geometrik ve bitkisel süslerle bezenmiştir. Alçıdan yapılmış dolap ve pencere pervazlar da mihrapla aynı karakterdedir⁷³⁸. Taş mihrabının süslemeleri Sinop Ulu Camii mihrabında geliştirilerek Candarlı mimarisinde orijinal bir taş süsleme kompozisyonu haline gelmiştir. Fakat bu kompozisyon daha önce Afşin ribatının (1215) portalinde kapı kemerinin üstünde ve köşe dolgularında ortası yivli silmelerle belirsiz bir motif olarak görülür⁷³⁹. İnce işlemeli kapı kanatları ile yine Ankaralı Abdullah bin Mahmut'un eseridir⁷⁴⁰.

Ahşap camilerde ince kolonlar üzerinde yükselen mukarnaslı sütun başlıkları, konsollar, kirişler, parmaklıklar ve tavanlar kırmızı, koyu mavi, sarı, altın yaldızla dokuma karakterli geometrik öğelerle bezenmiştir⁷⁴¹. Boya ve nakışkarlık sanatının bu camideki tatbiki de, tekniğin bütünlüğüne hiçbir vakit aykırı düşmeyerek aksine onu daha ifadeli ve güzelliği anlaşılır bir duruma sokmuştur⁷⁴². Nakışlarda kullanılan boya renkleri; turuncu ile karmin arasındaki tonlarda kırmızılar, çivit ve hava rengine maviler, altın rengine ve daha kirli tonlarda sarılar, açık koyulu derecelerde beyaz ve

⁷³⁶ Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 296.

⁷³⁷ Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 297.

⁷³⁸ Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 297.

⁷³⁹ Aslanapa, a.g.e., s. 337.

⁷⁴⁰ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 236.

⁷⁴¹ Kunt - Faraqi - Yurdaydın - Ödekan, a.g.e., s. 371, 372.

⁷⁴² Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 298.

karadan ibarettir. Renkler altı yüz yıla yakın bir zaman içinde eski canlılığından hayli kaybederek değişmişlerdir⁷⁴³.

Mahmut Bey Camii'nde görülen nakışların üslup ve karakteri geometrik ve nebati motif özelliği taşımaktadır⁷⁴⁴. Nakışlarda genel karakter fazla üsluplaşmış olarak görüldüğünden bitkisel motiflerde, hakiki tiplerin esas şeklini anlamak güç olduğu gibi geometrik formdaki şekiller de ucu bucağı bulunmaz örgüler gibi görünmektedir⁷⁴⁵.

Esas değerinden fazla bir şey kaybetmeden altı yüz yıla yakın bir zaman yaşayan bu eserin Milli Eğitim Bakanlığı ile Türk Tarih Kurumu'nun gösterdikleri yüksek ilgi ve yaptıkları para yardımıyla acil onarımları yapılarak ilk korunma tedbiri alınmıştır⁷⁴⁶.

Kesme taştan minaresi depremlerle kullanılmaz hale geldiğinden yıkılması kararlaştırılmıştır. Bina köylünün malı ise de müzeler idaresi tamir işini ele almış ve ilk olarak çatısını onarmış bulunmaktadır. Cami bir şaheserdir. Mimari kıymeti olduğu gibi Candaroğulları sanatını göstermesi bakımından da ayrıca kıymeti vardır⁷⁴⁷.

h. Kötürüm Bayezid Camii

Kastamonu'nun Araç ilçesinin batısında⁷⁴⁸ aşağı mahallede⁷⁴⁹ bulunan caminin 1374-75 tarihli kitabesine göre yine Candaroğlu Celaleddin Bayezid tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır⁷⁵⁰. Ancak Mümtaz Yaman Cami kitabesine göre, Bayezid tarafından yaptırılmamış olduğunu yazar⁷⁵¹.

Moloz taşından harçla yapılmış olan caminin çatısı ahşap⁷⁵² üzeri kiremitlidir. Ağaçtan son cemaat yeri vardır. Kapısının sağında Selçuki neshi ile yazılmış kitabesi bulunmaktadır⁷⁵³. 17×9 m. olan namaz kılma salonunun döşeme ve tavanı tahta, minber ve mihrabı basittir. Minaresi ahşaptır. Eski mescit bu günkü binanın altındadır⁷⁵⁴.

⁷⁴³ Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 299.

⁷⁴⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷⁴⁵ Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 299, 300.

⁷⁴⁶ Akok, a.g.m., **Belleten**, C.X, S.38, s. 294.

⁷⁴⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷⁴⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 120.

⁷⁴⁹ Gökoğlu, a.g.e., s. 226.

⁷⁵⁰ www.geocities.com/aracweb37/esserler.htm.

⁷⁵¹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 120.

⁷⁵² www.geocities.com/aracweb37/esserler.htm.

⁷⁵³ Yücel, a.g.e., s. 161.

⁷⁵⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 226.

Cami son zamanlarda harap bir hale gelmiş ve 1870 tarihinde yeniden tamir olunmuş ve eski zemin katı üzerine, iki metre yüksekliğinde bir kısım ilave edilmiştir. Bu suretle cami iki metre yukarıya kaldırılmış ve alt tarafı boş olarak bırakılmıştır. Boş olan caminin altında kalan bu kısım bir işe yaramamakta ve garp tarafındaki bir pencerede kapı olarak kullanılarak içine saman ve saire konulmaktadır⁷⁵⁵.

i. İsmail Bey Cami

En basit cami tipi olan Kufe tipli cami planının Kastamonu'daki bir diğer örneği de Küre-i Hadid Köyü İsmail Bey Camii'dir(Şekil-6)⁷⁵⁶. Cami Daday kazasına yakın olan Küre-i Hadid köyünde, hafifçe meyilli bir yamaç üzerinde inşa ettirilmiştir. Caminin 1451 tarihli kitabesinden(Şekil-7) anlaşıldığına göre Candaroğlu İsmail Bey tarafından yaptırılmıştır⁷⁵⁷.

Köşelerde kesme taş aralarda moloz taşla örülmüş yalın görünüşlü küçük boyutlarda bir yapıdır. Dört taraftan konsollara bindirilmiş ahşap tavalı son cemaat yeri kuzey yönünde dört ahşap sütunla açılır. Cami hacmi de dört ahşap sütunla üç sahna ayrılır. Yapının özelliği tavanın bindirme tekniğiyle yapılmasındadır. Orta sahının bindirmeli tavanı ötekilere göre yüksek tutulmuştur⁷⁵⁸.

İki yanı duvarla, önü çok basit bir şekilde şakuli ahşap parmaklıkla kapalı olan son cemaat yerinden camiye girilir. İç hacmi doğu ve batı duvarlarında altta, ahşap kafesli büyücek birer pencere, üstte dar uzun ikişer ve kible duvarında gene üstte iki küçük pencere ile aydınlatılmıştır. Bunların temin ettiği ışıkla tam bir ibadet havası yaratılmıştır⁷⁵⁹.

Kapıdan mihraba kadar uzatılmış olan tabanın altında iki tane ağaç direk vardır. Bu tabanla yan duvarlar arasına bindirme konsüller yapılarak bir nevi tonozlar meydana getirilmiştir. Tonozlar iki tanedir.

Direkler üzerinde kalem işleri vardır. Motifler lale devrine aittir⁷⁶⁰. Bütün ahşap kısımlar turuncu renktedir. Yalnız, iki direk uzunluğuna olarak dalgalı beyaz çizgilerle

⁷⁵⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 120.

⁷⁵⁶ Öney, a.g.e., s. 8.

⁷⁵⁷ Erdal Eser, "Küre-i Hadid Köyü'nde Candaroğlu İsmail Bey Camii", **Vakıflar Dergisi**, s. XXVI, Ankara, 1997, s. 238.

⁷⁵⁸ Kunt - Faraçhi - Yurdaydın - Ödekan, a.g.e., s. 285.

⁷⁵⁹ www.osmanlimedeniyeti.com/makaleler/mimari/camiler/Candarogullari-Arac-Kureihadit-Camii.html.

⁷⁶⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 227.

bezenmiştir. Dış çerçevesi 4.52 m.ye kadar yükselen alçıdan güzel bir mihrabı vardır⁷⁶¹. Minberi ahşaptan ve basittir⁷⁶². Döşemesi, zeminden 3.15 m.de ve orta yerinden sivri bir şekilde çıkıntı yaparak birinci direkle birleşen bir mahfili vardır⁷⁶³.

Son cemaat yeri ile cami duvarı arasında çıkan minaresi ahşaptır. Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa tarafından 1889-90 tarihinde tamir ettirilmiştir⁷⁶⁴.

j. Bey Köyü Camii

Bey Köyü Taşköprü'nün 10 km kadar kuzeyindedir. Cami, Candaroğulları'na ait köy camilerinin tipik bir örneği olan bu cami koyuca renkte, irili ufaklı, yontma ve moloz taşlarla yapılmıştır⁷⁶⁵.

Caminin için 8.70×12 m. ebadında bulunmaktadır. Kitabesi, kapısının tam üstündedir. Üst kısmı mukavves bir biçimdedir⁷⁶⁶. Çatısı ahşap, üzeri kiremitlidir. Son cemaat yeri ahşaptır. Caminin döşeme, tavan, minber ve mihrabı tahta ve basittir⁷⁶⁷.

Caminin 1430-31 tarihli kitabesine göre Abdullah Bey'in oğlu Büyük Emir Efendi Bey tarafından yaptırılmıştır⁷⁶⁸. Bu zatın kim olduğu hakkında köylülerden bir şey öğrenmek mümkün olmamıştır. Kitabede geçen El-Emirü'l Kebir tabirinin kullanılmasına bakılırsa bu zatın, o devrin büyüklerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu zatın hayatta ve mevkide bulunduğu anlaşılmaktadır. Candaroğulları'nda hükümdarın büyük kardeşine efendi denildiğine göre, bu zatın da hükümdara mensup bir kimse olduğu anlaşılmaktadır⁷⁶⁹.

k. İsfendiyar Bey Camii

Cami Kastamonu'nun aynı adla anılan mahallesinde İsfendiyar sokağındadır. İlk yaptıranın Candaroğulları'ndan İsfendiyar Bey olduğu anlaşılmaktadır⁷⁷⁰. İsfendiyar

⁷⁶¹ www.osmanlimesdeniyeti.com/makaleler/mimari/camiler/Candarogullari-Arac-Kureihadit-Camii.html.

⁷⁶² Yücel, a.g.e., s. 175.

⁷⁶³ www.osmanlimesdeniyeti.com/makaleler/mimari/camiler/Candarogullari-Arac-Kureihadit-Camii.html.

⁷⁶⁴ Eser, a.g.m., s. 238.

⁷⁶⁵ Yücel, a.g.e., s. 167.

⁷⁶⁶ Yaman, a.g.e., C. I, s. 138.

⁷⁶⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 224, 225.

⁷⁶⁸ Yücel, a.g.e., s. 167.

⁷⁶⁹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 139.

⁷⁷⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 196, 197.

Bey 1392-1439 tarihleri arasında hüküm sürdüğüne göre, cami de bu tarihler arasında ve 1439 tarihinden önce yapılmış olmalıdır⁷⁷¹.

Duvarları moloz taşından harçla yapılmıştır. 13×11 m. yüzölçümü olan caminin çatısı ahşap, üzeri kiremitli, tavan ve döşemesi tahtadır. Minber tahta mihrap alçı, fakat her ikisi de basittir. Minaresi de ahşap olarak 1948 yılında yapılmıştır⁷⁷². İsfendiyar Bey, kendi adıyla anılan bir zaviye ve Bey Hamamı adıyla bir hamam yaptırmıştır. Tahrir defterlerinde zaviye vakfı, şeriyye sicillerinde ise cami vakfı olarak zikrolunmaktadır. İhtimal ki önce zaviye daha sonra da cami ve hamam inşa olunmuş; ancak zamanla zaviye harap olduğundan veya işlerliğini kaybettiğinden, cami evkafı olarak zikrolunmuştur.

Caminin vakıf gelirleri arasında Bey Hamamı, bahçe, çiftlik ve zemin geliri ve Hoca Hacip, Sartı ve Bulacak karyelerinin vergi hasılatı vardır⁷⁷³. Ayrıca vaktiyle Mergüze ve Kuzyaka köylerinde de arazi vakıfları mevcuttur⁷⁷⁴.

İsfendiyar Bey Camii evkafı mütevellisi olan Sipahi oğullarından Mehmet'in vakfa zararı dokunduğunu ileri sürülünce, müteveli olarak Kastamonu naibi Mevlana Abdurrahman tayin olunmuştur⁷⁷⁵.

Bina 1838 tarihinde tamir görmüştür. Bugün de her tarafının tamire ihtiyacı vardır. Hiçbir veçhile mimari kıymeti olmayan bu caminin Candaroğulları'ndan İsfendiyar Bey'in hatırasını taşıdığı için tarihi kıymeti vardır⁷⁷⁶.

1. İbrahim Bey (Aktekke) Camii

Cami Kastamonu Aktekke mahallesinin Ferhat Paşa sokağındadır⁷⁷⁷. Cami bugün Aktekke adı ile anılmakla birlikte kayıtlarda İbrahim Bey Camii olarak geçmektedir⁷⁷⁸. İbrahim Bey'in 1439-1443 yılları arasında inşa ettirdiği imaretinde zaviye ve mescit bulunmaktaydı. Ancak imaret yanmış ve yerine de bugün Aktekke

⁷⁷¹ Kankal, a.g.e., s. 320.

⁷⁷² Gökoğlu, a.g.e., s. 197.

⁷⁷³ Kankal, a.g.e., s. 321.

⁷⁷⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 197.

⁷⁷⁵ Kankal, a.g.e., s. 321.

⁷⁷⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 197.

⁷⁷⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 197.

⁷⁷⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 149.

(İbrahim Bey) Camii inşa olunmuştur. İmarete As-Has, Geyikli ve Karasu karyelerinin vergi gelirleri vakfolunmuştur⁷⁷⁹.

Bina moloz taşından harçla yapılmıştır. İlk yapılışında mescit olduğu ve 1714 tarihinde minber konularak cami haline getirildiği anlaşılmaktadır. 9.5×11,5 m. yüzölçümü olan caminin çatısı ahşap üzeri kiremitlidir. Üzerine 1714 yılında ahşap olarak yapılmış kırkangıç tavan vardır. Minber ve mihrabı tahta olup her ikisi de çok basittir. Minaresi tuğladan yapılmış olup tekniğine göre XVII. yy. eseri olduğu anlaşılmaktadır. Bugünkü binanın duvarları XV. yüzyıla, minaresi XVII. yüzyıla, içindeki ahşap yapı da XVIII. yüzyıla aittir⁷⁸⁰.

Bu caminin ilk banisinin Candaroğulları hükümdarlarından İbrahim Bey'in hatırası olması dışında bugün tarihi bir kıymeti yoktur. Üzerinde tarihi vesika olarak herhangi bir kitabe bulunmamaktadır⁷⁸¹.

m. Hamza Ağa Camii

Cami Kastamonu Hamza Ağa mahallesinin Yukarıpazar sokağındadır⁷⁸². Zaman içinde mahalle adları ve sınırlarında bir takım değişiklikler olduğundan, caminin bulunduğu mahalle ismi de çeşitli şekillerde belirtilmiştir. Bazı kaynaklarda mescit olarak kaydedilmesi, daha sonradan camie dönüştürüldüğü kanaatini güçlendirmektedir⁷⁸³.

Abdullah oğlu Hamza Ağa adlı birisi tarafından 1446 tarihinde yaptırılan cami, aynı şahıs tarafından Kuzyaka nahiyesindeki arazisi vakfedilmiştir⁷⁸⁴. Alçı karyesinden meblağı kaydedilmeyen bir miktar öşr, mescidin imamının yılda bir hatim yapması şartıyla, imarete ve caminin çerağı yağına vakfolunmuştur⁷⁸⁵.

Caminin duvarları harçlı moloz taşı, çatısı ahşap, üzeri kiremitli, döşeme ve tavanı tahtadır. Minber tahtadan olup basittir. Mihrap alçı olup arı peteği gibi süslerle

⁷⁷⁹ Kankal, a.g.e., s. 320.

⁷⁸⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 197, 198.

⁷⁸¹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 149.

⁷⁸² Gökoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷⁸³ Kankal, a.g.e., s. 314.

⁷⁸⁴ Yaman, a.g.e., C. I, s. 154.

⁷⁸⁵ Kankal, a.g.e., s. 314.

tezyin olunmuşsa da çok zayıf vermiştir. Son cemaat yerinin yüzölçümü 12×4, cemaat salonunun ise 12×16 m.dir⁷⁸⁶.

Caminin çok kere tamir gördüğü üzerindeki izlerden anlaşılakta ise de bu hususta henüz vesika bulunmamıştır. Sıvaları ve çatısı bugün tamire muhtaçtır. Mimari kıymeti yoktur. Yalnız Candaroğulları devrinin eserlerinden olması dolayısıyla korunması gerekmektedir. Bina vakıflar idaresinin malı olup cami olarak kullanılmaktadır⁷⁸⁷.

Vakfiyede Hamza Ağa'nın kim olduğu hakkında bilgi yoktur⁷⁸⁸. Ancak Candaroğulları'ndan İsmail Bey döneminde yaşadığı anlaşılan Hamza Ağa hakkında bilgi olmadığı gibi ne gibi bir görevi ifa ettiği hususunda da kaynaklar bir şey söylememektedirler. Gerek mahallenin kendi adıyla anılması, gerek mescit yaptıracak maddi gücünün olması ve gerekse "Ağa" lakabını taşıyor olmasına bakılırsa, şehrin ileri gelenlerinden ve sözü geçenlerinden olması muhtemeldir⁷⁸⁹.

n. İsmail Bey Camii

Candaroğulları'ndan kalan en önemli abide Kastamonu'da altı yapıdan ibaret bir külliye olan İsmail Bey İmaretidir⁷⁹⁰. Cami türbe, medrese, imaret, han ve hamamdan oluşan yapı kompleksi Osmanlı Külliyelerine benzer. Ters T planlı ve önünde ortadaki yivlenmiş beş kubbeli son cemaat yeri bulunan cami 1454'te tamamlanmıştır(Şekil-8)⁷⁹¹.

İsmail Bey Camii Kastamonu merkezinde, İsmail Bey mahallesindeki Şahinşah kayasının üzerindedir. Bu cami Kastamonu'ya şeref veren mabetlerden birisidir⁷⁹².

Caminin mermerden yapılmış gayet güzel portalı vardır⁷⁹³. Bu portaldeki altıgenli zencerek motif, bu beyliğin sevilen bir süsleme ögesi olarak daha önceki Sinop Ulu camii'nde de kullanılmıştır⁷⁹⁴.

⁷⁸⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷⁸⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷⁸⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 154.

⁷⁸⁹ Kankal, a.g.e., s. 314.

⁷⁹⁰ Aslanapa, a.g.e., s. 337.

⁷⁹¹ Aslanapa, a.g.m., s. 719.

⁷⁹² Yaman, a.g.e., C. I, s. 156.

⁷⁹³ Gökoğlu, a.g.e., s. 156.

⁷⁹⁴ www.Istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/Beylikler.

Caminin 1454 tarihli kitabesinden Candaroğlu İsmail Bey tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır(Şekil-9)⁷⁹⁵. Kitabenin anlamı “Allah’ın adıyla kitabeyi yazıyorum. Dünyanın nimetleri sizin üzerinize olsun. Dünyanın meşakkatlerine sabredip sakındığınız için ahrette büyük mükâfat göreceksiniz. Bu mübarek binanın yapılmasını büyük, yüksek makam sahibi alim, adil olan İsmail Bey emretti. Bunun babası İbrahim, onun babası İafendiyar Bey’dir. Allah İsmail Bey’in böyle hayırlı işlerini kabul etsin”dir. Kapıdan girince namaz kılma salonuna üç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Salon dikdörtgen biçiminde bir plan vermektedir. Yüzölçümü 18.70×9.35 m.dir. Mihrap ve minber alçıdan basit bir şekilde yapılmıştır⁷⁹⁶.

Arka arkaya aynı yükseklikte iki kubbe ve öndeki kubbenin iki yanında orta mekâna birer küçük kapı ile açılan tonozlu, asimetrik mekanlar halindedir. Ortası açık birinci kubbe mukarnaslı pandantifler, mihrap önündeki kubbe, mukarnaslı tromplar üzerine oturmaktadır⁷⁹⁷.

Dışarıdan bakıldığı zaman duvarların kesme taştan yapıldığı görülmektedir. Kubbelerin sekizer köşeli kasnaklarıyla tamburları tuğladan yapılmış, üzerleri kurşunla örtülmüştür. Minare de kesme taştan yapılmıştır. Kürsüsü sekiz köşeli, gövdesi çok köşelidir. Kapısının üzerinde şerefenin altında istalaktitler vardır. Petek kısmıyla külâhı çok kısadır. Caminin batı bitişiğinde imaret mutfağı, doğusunda da ambar veya yemekhanesi bulunmaktadır. Bu yerlerin üzerleri kemer tonozludur⁷⁹⁸.

Bina Vakıflar idaresinin malıdır. Vakfiyeye göre Kastamonu’da Kurşunlu Han, külliyyatı arasında bulunan hamam, Küre’de Camii Evsat Hamamı⁷⁹⁹, Öyük, Polatlar, Göl ve Koğaluca karyeleri gibi arazi vakıfları bulunmaktadır.

Camiin 1698 tarihinde esaslı bir tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Bu tarihte camiin üzerindeki kurşun değiştigi gibi, sıvaları tamir olunmuş ve bazı taşları da yenilenmiştir. Cami bugün faaliyetine devam etmektedir⁸⁰⁰.

Bursa tipi camilerden olan binanın mimari kıymeti olduğu kadar Candaroğulları’nın külliyyatı arasında önemli yer aldığı için tarihi kıymeti de vardır⁸⁰¹.

⁷⁹⁵ Yücel, a.g.e., s. 175.

⁷⁹⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 202.

⁷⁹⁷ Aslanapa, a.g.e., s. 237.

⁷⁹⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 202.

⁷⁹⁹ Gökoğlu, a.g.e., s. 203.

⁸⁰⁰ Kankal, a.g.e., s. 321.

o. Kasım Bey Camii

Kasım Bey Camii⁸⁰² Taşköprü'nün Ağcıkavak bölgesinin Çaycevhler köyündedir. Ahşaptan yapılmış son cemaat yeri vardır⁸⁰³. Kapı süveleri ve yuvarlakça kemeri mermerdir. Bu kemerin iki tarafında birer rozans vardır. Kemerin üzerinde iki kitabe bulunmaktadır⁸⁰⁴. Bu kitabeye göre cami 1359 yılında yani Candaroğulları'ndan Adil Bey'in hükümdarlığı zamanında Kasım adlı bir şahıs tarafından yaptırılmıştır⁸⁰⁵. Diğer kitabeye göre ise 1645'te Seyyid Ahmet ve diğer hayır sahipleri tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır.

Namaz kılma salonu dikdörtgen biçimindedir. Döşeme, tavan tahta minber ve mihrap basittir. Çatısı ahşap üzeri kiremitlidir. Duvarları moloz taşından harçla yapılmıştır. Minaresi ahşaptır⁸⁰⁶. Bazı kaynaklarda mescit olarak zikredilmesi sonradan camiye çevrildiği kanaatini vermektedir.

p. Kornapa Camii

Cami Taşköprü'nün üç saat kuzeyindeki Kornapa köyünde moloz taşından harçla yapılmıştır. Çatısı ahşap üzeri kiremittir. Ahşap olan son cemaat mahallinden cemaat yerine girilecek kapısının ve mihrabın üzerinde bulunan iki kitabe de bu camiye ait değildir. Caminin tavan döşemesi tahta minber ve mihrap basittir⁸⁰⁷.

q. İsmail Bey Camii

Cami Devrekâni ilçesinin 5 km. kadar batısında Çayırcek köyünde bulunduğu⁸⁰⁸ kaydedilse de Devrekâni merkezinde İsmail Bey mahallesinde bulunmaktadır(Şekil-10)⁸⁰⁹.

Camiye ait her ne kadar İsmail Bey tarafından yapılmış olduğunu gösterir bir kitabe bulunmasa da, iç tarafta mihrabın tam üstünde bir dairenin içinde, duvarın üstüne siyah boya ile yazılmış Arapça İsfendiyar Bey'in oğlu İbrahim oğlu İsmail yazısı bulunmaktadır. En çok 80-100 sene evvelki bir tamir sırasında yazılmış bir yazı

⁸⁰¹ Gökoğlu, a.g.e., s. 203.

⁸⁰² Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 230.

⁸⁰³ Yücel, a.g.e., s. 156.

⁸⁰⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 221.

⁸⁰⁵ Yücel, a.g.e., s. 221.

⁸⁰⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 222.

⁸⁰⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 222, 223.

⁸⁰⁸ Yaman, a.g.e., C. I, s. 197.

⁸⁰⁹ Gökoğlu, a.g.e., s. 233, 234.

olmasına rağmen bu caminin İsmail Bey tarafından yapıldığı tahmin edilebilir. Zira Çayırıcık köyü gerek İsfendiyar Bey'in gerekse İsmail Bey'in Devrekani de hayatlarını geçirdikleri yerin kendisidir. Bu köyde, bu devre ait birçok harabeler ve hatta İsfendiyar Bey'in sarayının temel duvarları bile vardır⁸¹⁰. Ayrıca değerli bir kanıt olması yönüyle Şeriyye sicillerinde de bu bilgileri doğrulayıcı kayıtlar vardır.

Bina moloz taşından harçla yapılmıştır. Çatısı ahşap üzeri kiremitlidir. Döşeme, tavan ve minberi tahtadır. Mihrap alçı, fakat basittir. Minaresi tuğladandır. Namaz salonunun yüzölçümü 18,5×11.5 m.dir. Vakıfların malı olan caminin mimari kıymeti yoktur. İsmail Bey'in eseri olduğu cihetle tarihi kıymeti vardır⁸¹¹.

r. Çayırıcık Camii

Cami Devrekâni'nin on beş dakika batısındaki Çayırıcık köyündedir(Şekil-11). Mihrabının üzerindeki kitabe ve tarihe göre 1455 tarihinde Candaroğulları'ndan İsmail Bey tarafından moloz taşından harçla yapılmıştır. Çatısı ahşap, üzeri kiremitlidir. Döşeme, tavan ve minberi tahtadır. Namaz salonunun yüzölçümü 10×6 m.'dir. Alçı olan mihrabı da basittir. Tuğladan olan minaresi sonradan yapılmıştır. Tarihi değeri dışında bir mimari kıymeti yoktur⁸¹².

s. İncigez Camii

Cami Devrekâni'nin üç saat kuzeydoğusundaki İncigez köyündedir. Bina moloz taşından harçla yapılmıştır. Çatısı ahşap üzeri kiremitlidir. Döşeme ve tavanı ahşaptır. Minber ve mihrap basittir. Namaz salonunun yüzölçümü 7.50×6.10 m.dir. Kapısının üzerinde kitabe vardır. Kitabeye göre Candaroğulları'ndan İsmail Bey'in hükümdarlığı zamanında yapılmıştır⁸¹³.

t. Honsalar Camii

Honsalar mahallesinde İsfendiyar Bey'in veziri tarafından inşa olunan cami in yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir⁸¹⁴. Uzunçarşılı İsfendiyar Bey'in vezirini Honsalar yerine Hansalar Ali olarak kaydetmiştir⁸¹⁵. Çelebi Mehmet ile İsfendiyar Bey

⁸¹⁰ Yaman, a.g.e., C. I, s. 157.

⁸¹¹ Gökoğlu, a.g.e., s. 233, 234.

⁸¹² Gökoğlu, a.g.e., s. 234.

⁸¹³ Gökoğlu, a.g.e., s. 234.

⁸¹⁴ Kankal, a.g.e., s. 317.

⁸¹⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 131.

arasındaki mücadelede İsfendiyar Bey Mahmut Çelebi adına hutbe okuttururken Hansalar Ali kendi yaptırdığı camide İsfendiyar Bey adına hutbe okutmuştur⁸¹⁶. Bu bilgiler doğrultusunda caminin 1416 yılından önce yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Kayıtlarda mescit olarak zikredilse de diğer kaynaklarda cami olarak kabul edilmesi ve hutbe okunmuş olması cami olarak kullanıldığı ihtimalini güçlendirmiştir. Caminin vakıf kayıtları arasında bir hamam, kiraya verilmiş iki dükkan ve bir zemin-i dükkan icaresi bulunmaktadır⁸¹⁷.

u. Müderris Camii

Kastamonu'nun Küre ilçesinde 1349 yılında yapılmıştır. Bu caminin İsfendiyar zadelere Müderris Hızır Efendi tarafından yaptırılmıştır. Cami yanmış ve bugün yok olmuştur⁸¹⁸.

2. Mescitler

Mescit, aslında secde edilen ve namaz kılınan yer manasına geldiği, Cuma namazlarının kılınmadığı bina manasında kullanılmıştır. Cuma namazının kılınabilmesi için merkezi idareden izin alınması ve minberde vaaz edilmesi gerekirdi. Zamanla şehirlerin kalabalıklaşması, eşkıya baskınları, kışların çok sert ve yazların aşırı sıcak geçmesi, şiddetli ve sürekli yağmurların yağması, ihtiyarların şehrin Cuma camiine gidecek takatlerinin kalmaması gibi gerekçeler ileri sürülerek, mahalle aralarındaki veya o mahalleye yakın bir cami bulunmayan yerlerdeki mescitlerin camiye tahvil olunması merkezi idareye arz olunur, çoğunlukla bu istek de kabul edilirdi.⁸¹⁹

a. Alparslan Mescidi

Kendi adıyla anılan mahallede bulunan mescidi, Alparslan adında bir şahsın yaptırdığı anlaşılmaktadır. Candaroğulları'nın ilk dönemlerinde iskân olunmuş kısmında bulunmaktadır. İnşa tarihi ve yaptıran hakkında bilgi maalesef kısıtlıdır. Bulunduğu mekâna bakılarak mescidin Candaroğulları zamanında, hatta ilk dönemlerinde yapılmış olabileceği söylenebilir⁸²⁰. Mescit bir ara Musa Fakih

⁸¹⁶ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 131.

⁸¹⁷ Kankal, a.g.e., s. 317, 318.

⁸¹⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 235.

⁸¹⁹ Kankal, a.g.e., s. 292.

⁸²⁰ Kankal, a.g.e., s. 297.

mahallesinde bulunmuştur⁸²¹. Ancak mahallelerin adları ve sınırları zamanla değişmiştir. Son düzenlemede Hisar ardı Mahallesi ile Atabey Mahallesi hududunun keşiştiği noktada Kuruçay Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bugün cami olarak hizmet vermektedir. Mescidin vakıf kayıtları arasında Köprü karyesinden geliri bulunmaktadır⁸²².

b. Bey Çelebi Mescidi

Bey Çelebi mahallesinde bulunmaktadır. Bey Çelebi adıyla anılan kişinin kim olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber Candaroğlu İsfendiyar Bey olması mümkündür⁸²³. Çünkü İsfendiyar Bey için İsfendiyar Çelebi de denilmektedir⁸²⁴. Gündül ve Çetük karyelerindeki zemin geliri ile Kastamonu'daki 15 adet zemin, bahçe ve dükkanın geliri, Kervansaray kapanı, mescidin vakıflarındandır. Kervansarayın İsfendiyar Bey tarafından yaptırıldığı kabul edilecek olursa mescidin de onun tarafından yaptırılmış olabileceğini kabul etmek gerekmektedir. 1921-22 tarihli şehir planında yer alan mescit, sonradan yıkılmıştır⁸²⁵

c. Cebrail Ağa Mescidi

Cebrail Ağa adlı birisi tarafından kendi adıyla anılan mahallede inşa olunan mescidin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kayıtlara bakarak Candaroğulları dönemine ait olduğu söylenebilir. Cebrail Ağa hakkında bilgi mevcut olmasa da “Ağa” nisbeti mühim bir mevki işgal ettiği söylenebilir. Hatta İsfendiyar Bey döneminde yaşamış olması ihtimal dahilindedir⁸²⁶. Mescit 1950’li yıllarda Vakıflar idaresi tarafından Fazıl Karakadioğlu’na satılmıştır⁸²⁷. Cebrail Mahallesi Uzun sokakta bulunan cami, bir müddet sarımsak deposu olarak kullanılmış ve 1990 sonrasında onarılmıştır⁸²⁸.

⁸²¹ Gökoğlu, a.g.e., s. 217.

⁸²² Kankal, a.g.e., s. 297.

⁸²³ Kankal, a.g.e., s. 301.

⁸²⁴ Esterabadi, a.g.e., s. 380.

⁸²⁵ Kankal, a.g.e., s. 301,302.

⁸²⁶ Kankal, a.g.e., s. 302.

⁸²⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 219.

⁸²⁸ Kankal, a.g.e., s. 303.

d. Çevgani Mescidi

Aynı adla anılan mahallede bulunan mescidi kimin yaptırdığı bilinmemekle birlikte kayıtlarda geçen “Mescid-i Adil el-meşhur be-Çevganlu” tabirine bakılarak Adil adında birisinin yaptırdığı söylenebilir. Bey unvanı taşımadığı gibi olsa bile kendine cami yaptırmak yaraşacağından bu ihtimal çok zayıf gözükmeştir⁸²⁹. Adil Bey’in hükümdarlığı sırasında inşa edilmiş eserlere dair kayda da rastlanmamıştır⁸³⁰.

Candaroğulları dönemine ait olması muhtemel olan mescit, kayıtlarda Çevganlu veya Çevgani şeklinde geçen mahallede bulunmaktaydı. Bu mahalle bugün Akmescit Mahallesi sınırları içinde kalmıştır. Muhtemelen 1703-1704 tarihlerinden önce yıkılmıştır⁸³¹.

e. Deveciler Mescidi

Aynı adla anılan mahallede bulunan mescidin banisinin kim olduğu bilinmemektedir. 1487 tahririnde kayıtlı olduğundan bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Caminin batı duvarında yer alan ve 1958 tarihinde bir komisyonla inşa ve imar edildiği bahsedilen kitabede caminin Toma Hatun tarafından yaptırıldığı yazılıdır⁸³².

Candaroğulları döneminde yaşadığı söylenen Toma Hatun’un isminin aslında Tura olduğu, İsfendiyar Bey’in kardeşi olan İskender Bey’in kızı olup 1450 yılından önce vefat ettiği yolunda bir görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşe ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Ancak yaptıran kişinin hükümdar ailesine mensup veya ileri gelen devlet görevlilerinden birisi ya da onun yakını olabileceği gibi bir düşünceye sevk etmektedir. 1698 tarihli kayıtlarına göre mescide minber koyularak camie tahvil edilmiştir⁸³³.

f. Fetih Baba Mescidi

Fetih Baba Mescidi⁸³⁴ Meydankapı Çarşısı’nda⁸³⁵ vilayet binasının güneybatısında bulunur. Mescidin doğu tarafında kitabesi bulunmaktadır. 1339-40

⁸²⁹ Kankal, a.g.e., s. 304.

⁸³⁰ Yücel, a.g.e., s. 69.

⁸³¹ Kankal, a.g.e., s. 304.

⁸³² Kankal, a.g.e., s. 306.

⁸³³ Kankal, a.g.e., s. 307.

⁸³⁴ Tarkan, a.g.e., s. 47.

⁸³⁵ Tokgöz, a.g.e., s. 46.

tarihli kitabesinden İsmail b. Uslu Bek tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır⁸³⁶. Kapının üzerinde bulunan diğer bir kitabeğe göre ise İsmail Bey tarafından yaptırılan mescidi 1908 yılında Fetih Baba isminde birisi tamir ettirmiştir.

Binanın ön cephesi kesme taş diğer tarafları moloz taşından harçla yapılmıştır. Kesme taştan olan kapı süveleri üzerinde yuvarlak kemer kullanılmıştır. Namaz kılma salonu kare plan olup döşemesi tahtadır. Mermer olan mihrabı çok zengindir. Üzerinde beş sıra istalaktitli bir niş vardır. Nişin üzeri ve etrafı geometrik tezyinat ile süslenmiştir. Kontrol sütunları kullanılmıştır⁸³⁷. Yine mihrabın etrafında kabartma olarak Ayete'l Kürsi yazılıdır⁸³⁸.

Bina evkafın malı olup bir avukata yazıhane olarak kiraya verilmiştir⁸³⁹.

g. İbni Sa'di Mescidi

Aynı adla anılan mahallede bulunan mescit, 1487 kayıtlarına göre muhtemelen Candaroğulları döneminde yapılmış olmalıdır. Kaynaklarda İbn Sa'di adıyla anılan şahıs ve mescidi hakkında bilgi yoktur. 1703-1704 tarihlerinden sonra yıkılmış olmalıdır⁸⁴⁰. Bugün tamamen yok olmuştur⁸⁴¹.

h. Kale/Hisar Mescidi

Kastamonu kalesinde bulunan mescidin yapılış tarihi, muhtemelen Candaroğulları dönemine kadar uzanmaktadır. Tur Gazı adında birisinin dükkan zeminini mescidin çerağ yağına vakfettiğini ve Cenderelü (Candarlılar olmalı) zamanından beri yılda iki men çerağ yağı verile gelmiştir. Kastamonu ile ilgili eserlerde zikredilmeyen mescit, tarihi tespit edilemeyen eserler arasında zikredilir⁸⁴².

i. Kanara Mescidi

Kendi adıyla anılan mahallede bulunan mescidi, kimin ve ne zaman yaptırdığı hususunda bilgi yoktur. 1487 kayıtlarına göre Candaroğulları dönemine ati olduğu söylenebilir. Zira hem Kanara Mahallesi Mescidi çeşmesine ve hem de Kayalica

⁸³⁶ Yücel, a.g.e., s. 153.

⁸³⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 185, 186.

⁸³⁸ Tokgöz, a.g.e., s. 46.

⁸³⁹ Gökoğlu, a.g.e., s. 186.

⁸⁴⁰ Kankal, a.g.e., s. 319.

⁸⁴¹ Gökoğlu, a.g.e., s. 221.

⁸⁴² Kankal, a.g.e., s. 322.

çeşmesine cereyan eden suyollarının tamiri Candaroğlu İsmail Bey'in evkafından karşılanmıştır. 1921-22 yıllarına ait Kastamonu şehir planında cami olarak kayıtlı bulunan mescit, bugünkü yerleşim planına göre Honsalar mahallesinde ve Hansalar mahallesi ile Akmescit ve Hepkebirler mahallelerinin bitiştiği köşede bulunmaktaydı.

Mescidin 1922 yılından sonra yıkıldığı anlaşılmaktadır⁸⁴³. Yıkılmış ve kaybolmuş eserler arasında zikredilmektedir⁸⁴⁴.

j. Kubbeli Mescit

Kastamonu'da aynı adla anılan mahallede bulunan mescidi, kimin, ne zaman yaptırdığı bilinmemektedir. Kayıtlara göre Candaroğulları dönemine ait olduğu söylenebilir. Tarihi belgeler doğrultusunda mescidin XV. yy. eseri olduğu kesinlik kazanmıştır. Mescit tuğladan inşa olunan kubbesi bulunduğundan "Kubbeli" adıyla anılmıştır. Bugünkü şehir planında İbn Neccar Mahallesi Atabey Caddesi üzerinde yer almaktadır⁸⁴⁵.

Mescidin, 1704 ve 1913 yıllarında iki defa tamir görmüştür⁸⁴⁶. 1980 yılında da restore edilerek yalnız Ramazan aylarına mahsus olmak üzere ibadete açıldığı bilinmektedir. İç mekân düzeni açısından İbn Neccar Camii ile büyük benzerlik arz ettiği söylenen mescidin, halk arasında İbn Neccar Mescidi; doğu bitişiğindeki türbenin de İbn Neccar Türbesi adıyla bilindiği söylenmekte ve buna göre de mescidi İbn Neccar Camii'nin banisi olan Murat oğlu Hacı Nusret'in yaptırmış olabileceği ileri sürülmektedir⁸⁴⁷.

k. Ma'ruf-Mu'arrif Mescidi

1487 tarihli kayıtlarda Ma'ruf, daha sonraki kayıtlarda ise Mu'arrif şeklinde kaydolunan mahallede bulunan mescit, mahallenin isminden ötürü Ma'ruf ve Mu'arrif olarak kaydolunmuştur. Mescidi kimin, ne zaman yaptırdığı bilinmemekle birlikte, Kastamonu'da Candaroğulları'na ait mescitler arasında sayılmıştır 1703-04 kayıtlarında zikrolunmayan mescit ya bu tarihten önce yıkılmış veya yanmıştır ya da her ne kadar bulunduğu mahalle ortadan kalkmış olsa da mescit, bundan sonra yaptıran şahsın adıyla

⁸⁴³ Kankal, a.g.e., s. 322.

⁸⁴⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 221.

⁸⁴⁵ Kankal, a.g.e., s. 323.

⁸⁴⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 215.

⁸⁴⁷ Kankal, a.g.e., s. 324.

veya başka bir adla faaliyete ve anılmaya devam etmiştir. Ancak bu konuda kesin bir bilgi yoktur⁸⁴⁸.

l. Musa Fakih Mescidi

Kastamonu'da aynı adla anılan mahallede bulunan mescidi Dursun Fakih adında birisi yaptırmıştır. Candaroğulları dönemi ulemasından olduğu anlaşılan Musa Fakih'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak onun oğlu olan ve İftiharü'l-Fukaha diye adlandırılan Muslihiddin'e, Hüseyin Bey adlı birinin Araç kazası Tavşanlı karyesinden Yunus, Mehmet, Sevindik ve Davut çiftliklerini vakfettiğini, daha sonra Candaroğlu İsmail Bey'in de mukarrer name verdiği kayıtlıdır⁸⁴⁹.

Mescit 1748 yılında Hacı Ali Efendi adlı bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilmiş ve bir de minber konularak camiye çevrilmiştir⁸⁵⁰.

m. Kadı Mescidi

Sinop'ta Tersane yolu üstünde olan ve Kadı mescidi adı ile tanınan mescidin kitabesinin kırık olması sebebiyle kimin tarafından yapıldığı tam olarak tespit olunamamaktadır⁸⁵¹. Mescit bugün yok olmuştur. Satılmış ve alan şahıs tarafından bozularak ev yapılmıştır⁸⁵².

n. Püre/Tarakçı Mescidi

Kastamonu'da aynı adla anılan mahallede bulunan mescidi, kimin, ne zaman yaptırdığı bilinmemektedir. 1487 kayıtlarına göre Püre adıyla bu tarihten önce ve muhtemelen Candaroğulları döneminde yapılmış olmalıdır. 1668 tarihli kayıta ise Püre mahallesindeki Tarakçı Mescidi olarak geçmektedir. Muhtemelen bu mescit mahallede bulunan tarakçı esnafı tarafından yatırılmış ve bazen yaptıran esnafın adıyla bazen de bulunduğu mahallenin adıyla anılmaktadır⁸⁵³. Mescit yıkılmış ve kaybolmuş cami-mescitler içinde zikredilmektedir⁸⁵⁴.

⁸⁴⁸ Kankal, a.g.e., s. 325, 326.

⁸⁴⁹ Kankal, a.g.e., s. 327.

⁸⁵⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 214.

⁸⁵¹ Yücel, a.g.e., s. 157.

⁸⁵² Gökoğlu, a.g.e., s. 187.

⁸⁵³ Kankal, a.g.e., s. 330.

⁸⁵⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 220.

3. Türbeler

Anadolu Türk mimarisinde XIV. yüzyıldan önce geliştirilmiş mezar tipleri XIV. yüzyıldan sonra da yapılmaya devam edilmiştir.⁸⁵⁵ Türbe kelimesinin Anadolu Türk Beylikleri döneminde birkaç beylikte kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu beylikte Karamanoğulları ile Osmanoğulları ve Candaroğulları Beylikleridir.⁸⁵⁶

a. Müfessir Alâeddin Türbesi

Kastamonu ile Topçuoğlu Mahallesi Tевser tepesindedir⁸⁵⁷. Türbenin içinde yedi tane mezar bulunmaktadır. Bu mezarların hepsi de alçı harıyla basit olarak yapılmıştır. Kuzeyden güneye doğru ilk üç mezarın kimlere ait olduğu belli değildir. Üçüncü mezarın şahidesindeki dört satırlık kitabesine göre bu şahsın Candaroğulları hükümdarlarından Adil Bey zamanında öldüğü anlaşılmaktadır. Müfessir Alaeddin bunlardan birisi olsa gerekir⁸⁵⁸.

Dördüncü mezarın baş şahidesindeki kitabeye göre bu mezar Ali Senai Efendi'ye⁸⁵⁹ aittir. Beşinci mezarın dört köşe baş şahidesinde bulunan kitabe okunamamaktadır. Altıncı mezarın da kime ait olduğu bilinmemekle beraber bu türbeden alınarak Kastamonu müzesine konulan bir kitabeye göre Mehmet bin Yemen adlı zat Candaroğulları devleti kurulmadan 1289 yılında ölmüştür. Bu kitabenin altıncı mezara ait olduğu muhtemeldir⁸⁶⁰.

İzbelizade Mehmet Efendi'nin⁸⁶¹ mezarı ise yedinci mezar olup 1813 yılında ölmüştür. Gökoğlu türbenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığının belli olmadığını söyler⁸⁶². Türbeyi Candaroğulları Beyliği'nin kurucusu Şemseddin Yaman Candar 1289 yılında yaptırmıştır. Burası evliyanın himmetinden istifade için ziyaret edilip Fatıha okunur. Bakımını hayırseverlerin yaptığı türbeyi bugün yılda üç bin kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Alâeddin Efendi öğrencilere ders verirken vefat etmiştir. Rüya

⁸⁵⁵ Kunt, Faroqhi, Yurdaydın, Ödekan, a.g.s., s. 327.

⁸⁵⁶ Cantay, a.g.m., s. 26.

⁸⁵⁷ Yaşar Kalafat, "Kastamonu ve Yakın Çevresinde İslam Azizleri", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 381.

⁸⁵⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 268.

⁸⁵⁹ Kalafat, a.g.m., s. 381.

⁸⁶⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 268.

⁸⁶¹ Kalafat, a.g.m., s. 381.

⁸⁶² Gökoğlu, a.g.e., s. 268.

vasıtasıyla öğrencilerini cezp edip mezarı başında hatim indirmiştir⁸⁶³. Türbenin 1851 yılında tamir edildiğine dair Kastamonu müzesinde kayıtlı olan bir kitabesi vardır

b. Süleyman Bey Türbesi

Türbe Kastamonu'nun dört saat batısındaki Hacı Muharrem köyünde iken yıkılmış ve şahideleri müzeye getirilmiştir. Kastamonu müzesinde kayıtlı olan baş şahidesi mermerden yapılmıştır. Kitabenin olduğu yer bir çerçeve içine alınmış ve üzeri dilimli kemer halinde taçlandırılmıştır. Arka tarafında yuvarlak bir rozans vardır⁸⁶⁴. Kitabesine göre Şeyh Hamza'nın oğlu Süleyman Bey'in Candaroğulları hükümdarlarından Kötürüm Bayezid Bey'in zamanında öldüğü anlaşılmaktadır⁸⁶⁵. Bazı kaynaklarda Candaroğulları hükümdarlarından Adil Bey'in zamanında öldüğünü yazar⁸⁶⁶.

c. Mehmet Bey Türbesi

Türbe Kastamonu'nun üç saatlik kuzeybatısındaki Kasaba köyünde ve Mahmut Bey camisinin yanında durmakta idi⁸⁶⁷. Yıkılması üzerine içindeki lahitlerden Mehmet Bey'e ait olan, Kastamonu müzesine nakledilerek kaydolunmuştur. Lahid iki tane mermer taşın yan yana getirilmesiyle meydana gelen sandukadan ibarettir⁸⁶⁸. Mezarın iki şahidesi vardır. Şahidelerde kabartma Selçuki neshi kullanılmıştır. İkinci şahide de altı satır üzerine bir ayet ile girift yazı olduğu için okunamayan bir hadis vardır⁸⁶⁹. Sağ ve sol yanında iki kitabe vardır. Baş şahidesinin arka tarafında büyük daire şeklinde bir rozansla bunun dört yanında küçük daireler halinde dört tane rozans vardır. Yazılı tarafının başında sağlı sollu birer yıldız bulunmaktadır⁸⁷⁰.

d. Hatun Sultan Türbesi

Türbe Kastamonu Kırkçeşme mahallesinin Selçuk sokağında Selçuklu camiinin önündeki meydanın köşesinde şahsa ait bir evin bahçesinde bulunmaktadır(Şekil-12)⁸⁷¹. Bazı kaynaklarda Cebrail Mahallesi Selçuk Sokakta bulunduğu kaydedilir. Türbede

⁸⁶³ Kalafat, a.g.m., s. 381.

⁸⁶⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 268.

⁸⁶⁵ Yücel, a.g.e., s. 159.

⁸⁶⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 268.

⁸⁶⁷ Yücel, a.g.e., s. 160.

⁸⁶⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 270.

⁸⁶⁹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 119, 120.

⁸⁷⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 270.

⁸⁷¹ Yakupoğlu, a.g.e., s.208.

Candaroglu İbrahim Bey ile Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet'in kızı Selçuk Hatun'un çocuklarına ait toplam sekiz lahid bulunmaktadır⁸⁷².

Türbenin 1436-37 tarihli kitabesine göre Osmanlı Padişahı I. Mehmet'in kızı Hatun Sultan tarafından yaptırılmıştır⁸⁷³. Türbe moloz taştan yapılmış olup üzeri tonozla örtülü üç dilimli kemer içerisindedir⁸⁷⁴. Döşemesi tahtadır. Kitabe doğu tarafında bulunan kapısının üzerinde dilimli nişin içinde bulunmaktadır. Türbenin içi, eni boyu 6.50 m. olan kare şeklindedir. Burada bulunan sekiz lahiden dört tanesi kapı duvarının dibine diğer dört tanesi de bunun mukabilindeki duvarın önüne sıralanmıştır. Kapı tarafındakileri güneyden kuzeye doğru şöyledir⁸⁷⁵:

Birinci lahid Candaroglu II. İbrahim Bey'in kızı Hafsa Hatun'un 1442 tarihli mezar kitabesi olan lahiddir⁸⁷⁶. Mermerden yapılmış olan lahdin her tarafı yazılarla doldurulmuştur. Şahidenin dış yüzünde bir yazı, iç tarafında bir kitabe, ayak şahidesinin içinde iki kitabe ve lahdinin kuzey altı kısmında ve lahdinin diğer yüzünün altınca Acemce beyit ve yazı bulunmaktadır⁸⁷⁷.

İkinci lahid Lütfullah oğlu Mehmet'e ait olup 1463-64 tarihli mezar kitabesi vardır⁸⁷⁸. Lahdin yanlarıyla şahideleri mermerdir. Baş şahidesinin üzerinde burmalı ve ortası sivri bir kavuk bulunmaktadır. Lahdin kuzeyinde bir kitabe daha vardır.

Üçüncü lahdin sandukada okunabilen tarihten 1463 yılında ölen bir hanıma ait olduğu anlaşılmaktadır⁸⁷⁹. Mermerden olan bu mezarın baş şahidesi ve sandukası varsa da, şahidenin yazısız olması ve hatta bunun sonradan eklenmiş bir taş olması yüzünden bu mezarın kimin olduğunu öğrenmek mümkün değildir. Baş şahidesinde sülüs ve kabartma yazı bulunmaktadır. Bu kitabeye göre mezar sahibinin küçük bir kız çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Bu çocuğun da her halde yine İbrahim Bey'in ailesi efradından biri olması muhtemeldir. Sandukanın iki tarafında Acemce bir beyit varsa da, uzun yıllardan sonra silinmiş olduğu için, onun da okunması mümkün olmamıştır⁸⁸⁰.

⁸⁷² Kalafat, a.g.m., s. 379.

⁸⁷³ Yücel, a.g.e., s. 168.

⁸⁷⁴ Kalafat, a.g.e., s. 379.

⁸⁷⁵ Gökoğlu, a.g.e., s. 272, 273.

⁸⁷⁶ Yücel, a.g.e., s. 171.

⁸⁷⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 273, 274, 275.

⁸⁷⁸ Yakupoğlu, a.g.e., s.212.

⁸⁷⁹ Gökoğlu, a.g.e., s. 275, 276.

⁸⁸⁰ Yaman, a.g.e., C. I, s. 143.

Dördüncü lahid Candaroğlu II. İbrahim Bey'in oğlu Paşa Melek'in olup 1436 tarihli bir de kitabesi vardır⁸⁸¹. Bazı kaynaklar ise II. İbrahim Bey'in kızı Başa Melek olduğunu yazar⁸⁸². Mermer bir sandukası ve şahideleri vardır. Baş şahidesinde ve ayak şahidesinde sülüs ve kabartma yazılar vardır.

Sandukanın iki tarafında bir takım Acemce beyitler varsa da mezar, duvara bitişik olduğu için okunmamakta, bir tarafı da kısmen okunmakta ve kısmen okunmamaktadır. Bu mezarın tam arkasında, İbrahim Bey'in kızı Paşa Melek'e ait ikinci bir lahid daha vardır. Beşinci lahid olan bu mezar diğer mezara göre biraz daha eskidir. Tarihi aynı olduğuna göre, bu mezarın da yukarıdaki mezarın bir eşi olduğu anlaşılmaktadır. İhtimal ki Paşa Melek'in bozulan mezarı yeniden yaptırılmıştır⁸⁸³.

Arka sıradaki güneyden kuzeye doğru lahitlerden altıncı 1492 tarihli kitabeye göre Murat kızı sitte Nefise'ye aittir. Lahid kalker taşından yapılmıştır. Yalnız şahideleri mermerdir⁸⁸⁴. Sülüs ve kabartma yazı ile yazılmış baş şahidede ve ikinci şahidede yazılar vardır. Bu kadının kim olduğu malum değildir. Burada gömülü olduğuna göre, herhalde İsfendiyar ailesinden birisinin olması muhtemeldir⁸⁸⁵.

Yedinci lahid 1441 tarihli kitabesi olan II. İbrahim Bey'in oğlu Emir Yusuf Bey'e aittir⁸⁸⁶. Türbenin en itinalı yapılan lahdi de budur. Şahidelerinde nebati süsler vardır. Ayak şahidesinin içinde ve ortada bir kandille bunun iki yanında birer şamdan vardır. Kitabe baş ve ayak şahidelerinin dışlarında bulunmaktadır. Ayrıca ayak şahidesinin dış yüzünde bir kitabe, lahdin gövdesinin kuzeyinde ve diğer yüzünde Acemce beyit bulunmaktadır⁸⁸⁷.

Sekizinci lahid 1429 tarihinde ölen Orhan Bey'in mezarıdır. Orhan Bey İbrahim Bey'in oğludur. Mermer olan baş ve ayak taşında nebati süsler vardır⁸⁸⁸. Birinci ve ikinci şahidede kabartma ve sülüs yazılar vardır. Bu mezardan anlaşıldığına göre, İbrahim Bey'in oğlu Orhan Bey türbenin yapılmasından yedi sene evvel 1441 tarihinde

⁸⁸¹ Yücel, a.g.e., s. 169.

⁸⁸² Gökoğlu, a.g.e., s. 278.

⁸⁸³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 140.

⁸⁸⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 276.

⁸⁸⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 142.

⁸⁸⁶ Yakupoğlu, a.g.e., s.210

⁸⁸⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 277.

⁸⁸⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 278.

ölmüştür. Bu sandukanın kenarlarında da yazılar varsa da, silinmiş oldukları için okunması mümkün olmamıştır.⁸⁸⁹

e. Selçuk Binti Kasım Bey Türbesi

Kastamonu'nun iki saat kuzeyindeki Kemah köyünde olan bu türbe yıkılmıştır⁸⁹⁰. 1429-30 tarihli kitabesine göre Çankırı Sancakbeyi Candaroğlu Kasım Bey'in kızı Selçuk'a aittir⁸⁹¹. Kemah köyü camii yanındaki mezarlıkta duran lahid Kastamonu müzesine getirilerek kayıt altına alınmıştır. Mezar taşları boy itibarı ile birbirinden farklı, fakat yazı şekli itibarı ile aynıdır. Kitabe şahidelerdeki yazılardan ibarettir⁸⁹².

f. Cemaleddin Ağa ve Karabaş Türbeleri

Türbe Musa Fakih mahallesinde yıkılan Cemaleddin Ağa Mescidinin yanında olup üzeri yıkılmış yalnız mezarlar kalmıştır. Cemaleddin Ağa mezarının şahidesinde ve başı kavuklu olan Karabaş Sultan'ın şahidesinde yazı vardır⁸⁹³.

g. Adil Bey Türbesi

Kastamonu ili Terzi köyündedir⁸⁹⁴. Bazı kaynaklar Kastamonu'nun güneydoğusundaki türbe-i Adil köyünde olduğunu yazar. Bina iki katlıdır. Alt kat dört köşe olup moloz taşından harçla yapılmıştır. Bunun üzerine sekiz köşeli olarak ikinci kat çıkılmıştır. Bu kat moloz taşından harçla yapılmış ve aralarına üçer sıra tuğla kuşaklar konulmuştur. Çatısı ahşap üzeri kiremitlidir.

Alt katın üzeri tonozludur⁸⁹⁵. Türbede Candaroğlu Hükümdarı Adil Bey ve beş kişi daha yatmaktadır⁸⁹⁶. Sandukaların hepsinin içinde de iskeletler durmaktadır. Sol köşedekinin kefeni bile bozulmamıştır. Ortadaki sandukanın Candaroğulları Adil Bey'e ait olduğu rivayet olunmaktadır.

Üst kattaki sekiz köşeli kısma iki kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Kanatların üzerin Selçuk üslubunda süslenmiştir. Üzerlerinde birer satır kufi yazı varsa da

⁸⁸⁹ Yaman, a.g.e., C. I, s.141.

⁸⁹⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 271.

⁸⁹¹ Yücel, a.g.e., s. 166.

⁸⁹² Yaman, a.g.e., C. I, s. 138.

⁸⁹³ Gökoğlu, a.g.e., s. 279, 280.

⁸⁹⁴ Kalafat, a.g.m., s. 379.

⁸⁹⁵ Gökoğlu, a.g.e., s. 286.

⁸⁹⁶ Kalafat, a.g.m., s. 379.

silinmiştir. Üst katın üzeri kubbelidir. Kubbe ise ahşap çatı ile örtülüdür. Katı ortasında enli tuğlalardan yapılmış bir lahid vardır. Lahdin altında bir de kaide vardır. Bu lahid Adil Bey'e aidiyeti söylenen tahta sandukanın bir işaretidir. Kitabesi olmamasına rağmen stilinin Kastamonu'daki Candaroğulları çağı türbelerine benzemesi lahdinin Sultan Hatun ve İsmail Bey türbelerindeki lahidlerin aynı olması dolayısıyla sandukanın Candaroğlu Adil Bey'e ait olması kuvvetle muhtemeldir⁸⁹⁷.

h. Atabey Türbesi

Türbe Kastamonu'da Atabey Camisi önünde olması dolayısı ile Atabey türbesi denilmektedir. Türbe üstü tonozlu büyük bir kemerden ibarettir. Kemer kesme taştan, diğer yerleri moloz taşından harçla yapılmış, üzeri ahşap çatı ile örtülmüştür. Döşemesi tahtadandır. Türbenin içinde üç tane tahta sanduka vardır. Bunlardan birisi açılmış, içinden Candaroğulları devrinin türbe stilinde bir lahid çıkmıştır. Şahidelerdeki yazılar okunamamakla birlikte mutlaka Candaroğulları sülalesinden önemli şahsiyetlere aittir⁸⁹⁸.

i. Şeyh Hüsametdin Türbesi

Kastamonu ili Taşköprü ilçesi Tabakhane mahallesindedir. Türbede beş tane mezar bulunmaktadır. Banisi belli olmamakla beraber 1461 yılında Candaroğulları Beyliği zamanında yapılmıştır. Bitişğinde aynı isimle anılan bir cami vardır⁸⁹⁹.

Bu mezarlardan birisi 1358 tarihlidir. En sağda olan bu mezar, yalnız iki şahideden ibarettir. Batı taraftaki şahidenin üzerinde üç satır üzerine yazı vardır. İkinci şahide yazısızdır ve alt kısmında daire şeklinde hendesi tezyinat vardır. Birinci şahidedeki bu yazıya göre, bu mezarın kime ait olduğunu anlamak mümkün olamamaktadır. Bu türbeye Hüsametdin Türbesi denilmesinin sebebi, burada mevcut bir mezarın halk nazarında, Seyyit Hüsametdin adlı bir zata ait olmasından ileri gelmektedir⁹⁰⁰. Şeyh Hüsametdin'in Çobanoğulları beylerinden Muzafereddin Yavlak Arslan'ın Şeyhülislamı olduğu söylenmektedir⁹⁰¹.

⁸⁹⁷ Gökoğlu, a.g.e., s. 286, 287.

⁸⁹⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 287.

⁸⁹⁹ Kalafat, a.g.m., s. 384.

⁹⁰⁰ Yaman, a.g.e., C. I, s. 113.

⁹⁰¹ Kalafat, a.g.m., s. 384.

Mezarlardan 1421-22 tarihli kitabesi olan Kuvvaddaroğlu İlyas Bey'in oğlu Ali Bey'e aittir. Sandukanın yanlarında üstte bir ayet bulunmaktadır. Sandukanın yanlarında altta bir beyit vardır. Baş tarafındaki ve ayak tarafındaki şahidelerin iç ve dış yüzünde yazılar bulunmaktadır⁹⁰².

Türbedeki 1422-23 tarihli kitabesi olan Kuvvaddaroğlu İlyas Bey'in oğlu Sevindik Bey'e ait mezardır⁹⁰³. Yalnız şahideleri kalmış ve onlar da kısmen toprağa gömülü halde durmaktadır. Aradan uzun zaman geçtiği ve silindiği için bu mezarın yazıları, bilhassa çok güçlkle okunabilmektedir. Baş taraftaki şahidenin iç yüzünde, ayak tarafındaki şahidenin iç ve dış tarafında yazılar bulunmaktadır⁹⁰⁴.

j. Yeşil Türbe

Yeşil Türbe⁹⁰⁵, Candaroğulları dönemine ait olup Sakarya caddesi üzerinde ve Alaeddin Camiin doğusundadır. Kare planlı ve tek kubbeli olup kime ait olduğu belli değildir⁹⁰⁶.

k. İsfendiyar oğulları Türbesi

İsfendiyar zadeler Türbesi⁹⁰⁷ Sinop'ta Alaeddin Camii avlusunda olup, Candaroğulları'ndan Celalettin Bayezid ile oğlu İsfendiyar ve İsfendiyaroğlu İbrahim Bey'lerle bu aileye mensup daha sekiz zatın kabrini ihtiva etmektedir(Şekil-13). Türbenin hangi tarihte ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. İçindeki sandukalar Türk taş işleme ve oymacılığının eşsiz örneklerindendir⁹⁰⁸.

Candaroğlu Kötüm Bayezid'in mezar kitabesi 1385 tarihlidir. Candaroğlu İsfendiyar Bey'in mezar kitabesi 1440 tarihli, II. İbrahim Bey'in mezar kitabesi ve 1443 tarihlidir. Sinop İsfendiyarlar türbesinde bulunan mezarlardan biri de II. İbrahim Bey'in annesine ait olan mezardır. Kitabesi 1445 tarihlidir. Türbede bulunan bir diğer kitabe de 1459 tarihli olup Candaroğlu İsfendiyar Bey'in kızı Said Baht Hatun'un mezarına aittir.

⁹⁰² Yakupoğlu, a.g.e., s. 206.

⁹⁰³ Yücel, a.g.e., s. 165.

⁹⁰⁴ Yaman, a.g.e., C. I, s. 137, 138.

⁹⁰⁵ Tarkan, a.g.e., s. 47.

⁹⁰⁶ Tokgöz, a.g.e., s. 49.

⁹⁰⁷ Tarkan, a.g.e., s. 47.

⁹⁰⁸ Yakupoğlu, a.g.e., s. 201.

Bir diğerk mezar da Candaroğlu İsmail Bey'in oğlu Yahya Bey'e ait olup mezar kitabesi 1460 tarihlidir. Türbede yatan diğerk zatlar hakkında ise bilgi yoktur⁹⁰⁹.

1. İsmail Bey Türbesi

Kastamonu ili merkezinde İsmail Bey mahallesindedir⁹¹⁰. İsmail Bey Camii yanında olan türbe İsmail Bey Kllyesi arasındadır⁹¹¹. Türbenin inşa tarihi kitabenin yokluğundan bilinmiyorsa da İsmail Bey'in 1456-57 tarihli vakfiyesinde adı geçen türbenin bu tarihten önce inşa edilmiş olduğuna hkmlunabilir⁹¹². İsmail Bey bu türbeyi, sağlığında kendi öldüğü zaman gömülmek üzere yaptırmış, fakat kendisi buradan ayrılmak mecburiyetinde kaldığı için bu arzusunun yerine gelmesi mümkün olmamıřtır⁹¹³.

Türbe şahinşah kayasının sarı kesme taşlarından yapılmıştır. n yüzde daha itinalı işçilik vardır. Kapısının etrafında silmeli bir çeręeve, üzerinde de at nalı şeklinde bir niş bulunmaktadır. Bu nişin kemerinde bir tane istalaktit vardır. Kapı kemeri itina ile birbirine geğirme tekniğiyle yapılmıştır. Türbenin üzerinde tuğladan yapılmış tek kubbe vardır. Bu kubbenin kasnağı sekiz köşelidir. Dışarısı kurşunla örtülü, iğerisi kireçle sıvalıdır. ğgenlerle duvardan kubbeye geğilmiştir. ę pencere aşağı duvarlarda dörtte kubbe kasnağında bulunmaktadır⁹¹⁴.

Türbenin içinde mevcut lahidler mimari ve Hat sanatı itibariyle harikulade vasıftadırlar. Bu muhteşem binanın içi türbe değil estetik denilebilecek bir cazibe taşımaktadır. Emir İsmail Bey bu türbeyi kendisi ve ailesi için yaptırmış olmasına rağmen ulema ve fuzelaya ziyadesi ile sevgi ve hürmeti eseri olarak türbeye büyük ilim adamları da gmlmřtr⁹¹⁵. Türbede İsmail Bey'in ailesinden ve ulemadan on kişi meftundur⁹¹⁶.

Döşemesi tahta ve yüz lęs olan türbenin içinde bulunan lahidler bir hizada olmayıp, kapıdan girince iki tanesi solda beş tanesi ortada, ę tanesi de arka sağ köşededir. Kapı duvarının dibinde ve hemen kapının solunda yani güneyinde bulunan

⁹⁰⁹ Yücel, a.g.e., s. 162-169.

⁹¹⁰ Kalafat, a.g.e., s. 379.

⁹¹¹ İhsan Ozanoğlu, **Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar**, Kastamonu, 1959, s. 26.

⁹¹² Yücel, a.g.e., s. 176.

⁹¹³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 162.

⁹¹⁴ Gökoğlu, a.g.e., s. 280.

⁹¹⁵ Ozanoğlu, a.g.e., s. 26.

⁹¹⁶ Kalafat, a.g.m., s. 379.

ilk lahid 1457 tarihli kitabesine göre Aşre Hatun'a aittir⁹¹⁷. Lahid siyah mermerden yapılmıştır. Üzeri beşikörtüsü şeklindedir. Gövde ve silmeli şahideler bütün bloktan çıkarılmıştır. Baş şahidesinin dışında bir kitabe ve sandukanın sağında bir yazı bulunmaktadır⁹¹⁸.

İkinci lahid 1457 tarihli kitabeye göre Azade Hatun'a aittir⁹¹⁹. Lahid malzeme ve üslup bakımından Aşre Hatun'un mezarına benzemektedir. Baş şahidesinin dışında bir kitabe, ayak şahidesinin dışı yüzünde bir kitabe, lahdin sol tarafında baş şahidesinin yarısından başlamak ve ayak şahidesinin yarısında bitmek üzere yazılmış bir yazı bulunmaktadır⁹²⁰.

Üçüncü lahid 1461 tarihli kitabeye göre Şehinşahzade Emir İshak denilen bir zata aittir. İshak Bey, İsmail Bey'in kardeşidir⁹²¹. Baş şahidesinin üzerinde burmalı kavuk ve dışında kitabesi vardır. Ayrıca kitabenin sağında da bir kitabe vardır.

Dördüncü lahid 1448 tarihli kitabeye göre Safiyuddin bin Ruhpak Mevlana Bekta'ya aittir. Lahid ve şahideler mermerdendir. Baş şahidesinin dışında bir kitabe, aynı şahidenin içinde bir kitabe, ayak şahidesinin dışın bir yazı, sağında bir yazı vardır⁹²².

Onuncu lahid 1456 tarihli kitabesi olan Alâeddin Ali'ye ait olan mezardır. Kitabesi sülüs yazılıdır⁹²³. Seyyid Alâeddin Ali Acemi ismiyle meşhur âlim, Seyyid Cürcani'nin talebesidir. Kemalettin İsmail Bey'in hayranı olarak Acemistan'dan kalkıp Kastamonu'ya gelmiş, bir aralık Bursa Yıldırım Medresesi'nde müderrislik etmiş ise de tekrar İsmail Bey'in yanına dönerek ömrünü burada tamamlamış ve İsmail Bey tarafından çok sevildiği için kendi türbesine defnedilmiştir⁹²⁴.

Lahid siyah mermerden olup türbedeki lahidlerin en gösterişlisidir. Baş şahidesinin içinde, ayak şahidesinin dışında, ayak şahidesinin içinde ve lahdin solunda kitabeler vardır⁹²⁵.

⁹¹⁷ Yücel, a.g.e., s. 177.

⁹¹⁸ Gökoğlu, a.g.e., s. 280, 281.

⁹¹⁹ Yücel, a.g.e., s. 176.

⁹²⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 281, 282.

⁹²¹ Ozanoğlu, a.g.e., s. 26.

⁹²² Gökoğlu, a.g.e., s. 282, 283, 284.

⁹²³ Yücel, a.g.e., s. 176.

⁹²⁴ Ozanoğlu, a.g.e., s. 26.

⁹²⁵ Gökoğlu, a.g.e., s. 285, 286.

Türbede mevcut olan on lahiddin beşinin kimlere ait olduğu bilinmemektedir. İsmail Bey bu türbenin ziyaretçilere açık bulundurulması ve bakımı için türbedarlık ihdas etmiştir⁹²⁶.

m. Sultan Hatun Türbesi

Türbe Sinop'ta olup Seyyid Bilal Camisi'nin kuzeybatı tarafına düşmektedir. Kitabenin yokluğundan inşa tarihini ve kim tarafından yaptırıldığı hakkında açık bilgi mevcut değildir⁹²⁷. Bazı kaynaklarda Cezayirli Ali Paşa Cami yanında olduğu kaydedilen türbe tek kubbeli ve kare planlı bir binadır⁹²⁸.

Türbe içinde iki tane mezar bulunmaktadır. 1440 tarihli kitabesi olan mezar Hatun adında bir kadına aittir⁹²⁹. Bir rivayette Hatun denilen kadın Celalettin Bayezid'in oğlu İskender'in karısına aittir⁹³⁰. Diğer mezar ise İskender'in kızı Ture Hatun'a aittir. İlk mezarın ayak şahidesinin iç tarafında ve sandukanın dış yüzünde yazılar vardır. Ture Hatun'un mezarında da yazı bulunmaktadır⁹³¹.

n. Kaygunca Sultan Türbesi

Türbe Devrekâni dağları sırtında Germeç pazarının şimalinde Sökü mevkiinde bulunmaktadır⁹³². Bazı kaynaklar ise Taşköprü'nün batısındaki Kayguncu köyünde bulunduğunu kaydeder. 1448 tarihli İsa Beyoğlu Emir Ahmet Bey'e ait mezar kitabesi bulunup getirilerek Kastamonu müzesinde kayıt altına alınmıştır⁹³³. 1448 yılında ölen Emir Ahmet'in İsmail Bey'in kumandanlarından olduğu tahmin olunmaktadır⁹³⁴.

o. Aptal Paşa Türbesi

Kastamonu'da Araç kasabasının güneyinden geçen çayın kenarında bulunan ve Aptal Paşa adı ile anılan mezarlıkta ve tam dereye bakan kısımda bulunmaktadır. Türbe haralı bir duvar halindedir. Üstü açıktır. Kapısının etrafında taşlar vardır. Öteki duvar taşları ile duvarda kullanılmış taşlar, bu türbenin çok eski bir devre ait olduğunu gösterir. Mezarların ortasındaki iki metrelik kısım boştur ve kapısının tam karşı

⁹²⁶ Ozanoğlu, a.g.e., s. 26.

⁹²⁷ Yücel, a.g.e., s. 170.

⁹²⁸ Tokgöz, a.g.e., s. 49.

⁹²⁹ Yücel, a.g.e., s. 170.

⁹³⁰ Tokgöz, a.g.e., s. 49.

⁹³¹ Yücel, a.g.e., s. 170.

⁹³² Ozanoğlu, a.g.e., s. 27.

⁹³³ Yücel, a.g.e., s. 173.

⁹³⁴ Ozanoğlu, a.g.e., s. 27.

tarafındaki duvarda bir mihrap vardır. Bu türbedeki mezarlardan birisinin İsfendiyar Bey'in zevcesi Tatlı Hatun'a ait olduğu halk arasında tevatüren söylenmektedir.

Türbede ne bir kitabe ve ne de tarih vesikası olacak bir şey yoktur. Sadece Araç'ta hususi ellerde 1431 tarihli Aptal Paşa evladına ait bir inabe vardır. Bu inabeye göre Aptal Paşa zühtü takva ashabından Seydi Ali bin Seydi Mehmet adında bir kimsedir. Bu zatın, o devirde bu havalide çok şöhret almış bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır⁹³⁵.

4. Medreseler

Medrese, ders okunan yer manasına gelmektedir. Daha çok yüksek tahsil alınan yer olarak kabul edilse de Osmanlı veya daha önceki dönemlerde ilmin aktarılması şüphesiz yalnızca medreselerde gerçekleşmiyor bunun yanı sıra cami, mescit, tekke ve zaviyeler de ilmin aktarılması işinde rol alıyorlardı. Candaroğulları zamanında, özellikle İsmail bey döneminde, Kastamonu'da ilim-kültür faaliyetleri epeyce artmış, hatta İsmail bey dönemi Anadolu beyliklerinin kültür yönünden en yüksek ve en canlı devri olmuştur.⁹³⁶

a. Veled Fethi Medresesi

Kastamonu'da kadılık yaptığı belirtilen Veled Fethi'nin kim olduğu, ne zaman yaşadığı ve medresesini de hangi tarihte yaptırdığı kesin olarak bilinmemektedir. 1530 tarihli kayıtlara göre bu tarihten önce yapıldığı kesindir. Muhtemelen de Candaroğulları zamanına aittir.

Medresenin vakıfları arasında bulunan Ahi Fethettin'in değirmeninden elde edilen gelirlerin yer alması ibaresinden hareketle medreseyi yaptıran kişinin Veled Fethi olduğu ve bu değirmenin de Ahi olduğu anlaşılan Fethettin adı ile babasına ait olduğu söylenebilir. Muhtemelen o, Candarlı hükümdarlarının taltifine mazhar olmuş olmalıdır. 1921-22 tarihli şehir planında isminden söz edilmediğine göre bu tarihten önce yıkılmış olmalıdır⁹³⁷.

b. İsfendiyar Bey Medresesi

⁹³⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 121, 122.

⁹³⁶ Kankal, a.g.e., s. 338, 339.

⁹³⁷ Kankal, a.g.e., s. 348.

Candaroğulları beyleri içinde ilk defa büyük bir tesis kuran İsfendiyar Bey'dir. Kastamonu'da kendi adıyla anılan mahallede birçok imar faaliyetinde bulunmuştur. Boyabat'ta da medrese bina ettirmiştir⁹³⁸. Ancak hakkında hiçbir malumat bulunmayan bu medrese günümüze kadar ulaşmamış ve bilinmeyen bir tarihte yıkılmıştır⁹³⁹.

c. İsmail Bey Medresesi

Candaroğulları dönemine ait ayakta kalabilmiş tek medrese olması hasebiyle mühimdir. İsmail Bey'in kendi adıyla anılan veya halk arasında aşağı imaret olarak bilinen mahallede inşa ettirdiği külliyesi içinde, cami kapısının karşısında ve külliyenin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır(Şekil-14)⁹⁴⁰.

Faziletli bir hükümdar olduğu kadar otoriter bir ilim adamı olan İsmail Bey'in en mühim eserlerinden biridir⁹⁴¹. Medreseye ait 1475-76 tarihli kitabesi herhalde sonradan konmuş olsa gerektir. Kitabe Selçuki neshi ile yazılmıştır⁹⁴². Bu kitabenin tetkikinden de anlaşılacağına göre, medresenin İsmail Bey tarafından yapılmış olduğunu gösterir bir kayıt yoktur. Fakat İsmail Bey'in vakfiyesinde medreseden uzun uzadıya bahsedildiğine göre, bu eser her halde İsmail Bey zamanında yaptırılmıştır⁹⁴³. İhtimal ki İsmail Bey zamanında başlamış olan bu medreseye, kendisinin buradan mecburi ayrılığı dolayısı ile devam edilememiş ve inşasının bitişi kitabenin 1475-76 tarihli kitabesinden de anlaşıldığı üzere Osmanlılar dönemini bulmuştur⁹⁴⁴.

İsmail Bey medresesinin müstakil bir müessese olarak mı faaliyette bulunduğu veya bir üniversite mahiyetini mi taşıdığı bilinmemektedir. Şurası muhakkak ki İsmail Bey açtığı medresede Arap grameri ve edebiyatı ile mantık, usul, fıkıh, akaid, hadis ve tefsir tedrisatı yaptırmakla yetinmemiş, matematik ve tabir ilimler de öğretilmesini nazara almıştır. Bu müessese birçok ulemayı Kastamonu'ya çekmiştir⁹⁴⁵.

Kitabenin üzerinde bulunduğu kapının süveleri ve kemeri kesme taştır. Kapıdan girince üstü tonozlu bir yoldan kara şeklinde olan medrese avlusuna varılmaktadır.

⁹³⁸ www.eflani.com/candaroglu.htm.

⁹³⁹ Kemal Kutgün Eyyüpgiler, "Kastamonu'nun Mimari Mirası ve Koruma Sorunları", **Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 393.

⁹⁴⁰ Kankal, a.g.e., s. 344.

⁹⁴¹ Ozanoğlu, a.g.e., s. 16.

⁹⁴² Yücel, a.g.e., s. 180.

⁹⁴³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 166, 167.

⁹⁴⁴ Eyyüpgiller, a.g.m., s. 393.

⁹⁴⁵ Ozanoğlu, a.g.e., s. 17.

Ortasında bugün suyu olmayan bir havuz vardır. Avlu etrafına on tane oda ile bir dersane dizilmiş bulunmaktadır. Oda kapıları dikdörtgen biçimindedir. Boyunduruk taşları alınmıştır. Ahşap olan döşemeleri sökülüştür. Tavanları tuğla tonozlu olup kireçle sıvanmıştır. Medrese avlusunda ve oda kapılarının önünde vaktiyle mevcut olan ahşap revak da yıkılmıştır.

Güneyinde bulunan dersane kesme taştan ve kısmen moloz taşından harçla yapılmıştır. Üzeri bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin sekiz köşeli kasnağı vardır. Üzeri kiremitlidir. Medrese 1858 tarihinde medresenin bu tarihte tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Güneyinde bulunan kabristanda Nakşibendî tarikatı mensuplarından bazı şahıslar yatmaktadır⁹⁴⁶.

Medrese uzun süre tedrisat yapmıştır⁹⁴⁷. Vakfiyesini verdiği bilgilere göre bu müessesenin bir müderrisi vardır⁹⁴⁸. İsmail Bey vakfiyesinde medrese için ayrıca belli görevler ve vazifeler belirlemiştir. Vazifeler arasında; medrese için bir müderris tayin edilecek ve bir müderris Hanefi mezhebinden olup, bilinmesi gereken şeri ilimlerin usul ve fûrusunu bilen, dindar, takva sahibi, belli günlerde eğitim-öğretim vazifelerine devamlı bir müderris olacaktır. Anılan bu müderris, medreseye emin bir Bevvap yani okul hademesi tayin edecek, o hem mevcut kitapları koruyacak, hem de bu kitapları ilimle uğraşanlardan esirgemeyecektir⁹⁴⁹.

İsmail Bey zamanı Anadolu Beylikleri'nin kültür cihetinden en yüksek ve en canlı devri olarak nitelenebilir. Medresesini de Niksarlı Muhyiddin Mehmet için yaptırdığı söylenmektedir⁹⁵⁰. Birçok kıymetli müderris burada hocalık yapmıştır⁹⁵¹. Medrese müderrisi senede 6 müd buğday, 6 müd arpa ve günde 14 dirhem ücret verilmiştir. Bir talebe ise yetecek kadar ekmek ve yemek ve günde 5 dirhem ücret almıştır⁹⁵².

d. İsmail Bey Mektebi

⁹⁴⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 341, 342.

⁹⁴⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 166.

⁹⁴⁸ Ozanoğlu, a.g.e., s. 16.

⁹⁴⁹ Kayaoğlu, a.g.m., s. 1045.

⁹⁵⁰ Kankal, a.g.e., s. 345.

⁹⁵¹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 166.

⁹⁵² Kayaoğlu, a.g.m., 1046.

İsmail Bey külliyesini inşa ettirirken zamanına göre iptidai tahsil verecek bir müessese açmayı da ihmal etmemiştir. Bu mektep yakın çağlara kadar faaliyette bulunmuştur. İsmail Bey mektebinin resmi bir muallimi olup ücreti vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.

Kayıtlarda anlatılan bir hadiseye göre; mektep muallimi, mektep civarındaki hali yere sebze ekmek için toprağı hazırlarken kazmanın ucuna bir şey takılmıştır. Muallim bu nesnenin etrafını açmış ve üstü taşla örtülü bir güğüm çıkmıştır. Güğümün içi altınla doludur. Ahlaken mazbut bir kimse olduğu anlaşılan muallim, altınlara elini sürmeden güğümü doğruca Kadı'ya götürmüş ve güğümün muhteviyatı mektep muallimine iade edilmiştir⁹⁵³.

5. Çeşmeler

Çeşmeler Anadolu Türk mimarisinde suyla ilgili yapılar içinde önemli bir gurubu oluştururlar. Anadolu'da Selçuklular ve beylikler döneminde önemini koruyan su mimarisi Osmanlılarda doruğa ulaşmıştır.⁹⁵⁴ Özellikle İsmail Bey döneminde bir çok su tesisatı kurulmuş, çeşmeler yapılmıştır.⁹⁵⁵

a. Ulu Bey Çeşmesi

Sinop'ta Alâeddin Camisinin kuzey tarafında Cami-i Kebir mahallesinde bulunan Ulu Bey Mescidinin doğu tarafındadır. Çeşmenin batıya bakan yüzü üzerindeki 1358 tarihli kitabesinde Gündüz oğlu Ulu Bey tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu şahsın kim olduğu hakkında bilgi yoktur. Kitabe Selçuki neshi ile yazılmıştır⁹⁵⁶.

b. Tepelice Suyu

İsmail Bey'in su tesisatı bugünün ölçüsüne dahi sığmayacak kadar geniş ve harikulade eserlerdendir. İsmail Bey babası İbrahim Bey'in başlayıp yarıda bıraktığı Tepelice suyunu ele almış, yeni membalardan topladığı sularla kuvvetlendirerek şehrin batı kesiminin yaptırdığı on dört büyük çeşmeye ve yüzlerce haneye akıtmaya muvaffak olmuştur. Su, kalenin zirvesine kadar çıkarıldığı ve bu suretle kale efradının ve

⁹⁵³ Ozanoğlu, a.g.e., s. 16.

⁹⁵⁴ Kunt, Faroqhi, Yurdaydın, Ödekan, s.348, 349.

⁹⁵⁵ Ozanoğlu, a.g.e., s. 24.

⁹⁵⁶ Yücel, a.g.e., s. 156.

sakinlerinin dahi su ihtiyacının karşılandığı vesika ile sabittir. Şehrin yarı yarıya su ihtiyacı karşılanmıştır⁹⁵⁷.

c. Kastamonu'da Bir Çeşme

Kastamonu'da Şaban Veli Türbesine giden yolun üzerinde bulunmaktadır. Çeşmenin 1394-95 tarihli kitabesi vardır. Ancak kim tarafından yapıldığı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak kitabedeki tarihten anlaşıldığı üzere Candaroğulları devrine ait bir çeşmedir. Adı bilinmeyen çeşmenin kitabesi Selçuki neshi ile yazılmıştır⁹⁵⁸.

d. Taşköprü'de Bir Çeşme

Taşköprü'nün Kornapa köyündeki çeşmenin inşa kitabesi 1408-1409 tarihlidir. Selçuki neshiyle yazılmış kitabesi 1408-09 tarihlidir. Kitabenin tarihinden anlaşıldığı üzere Candaroğulları dönemine aittir⁹⁵⁹. Çeşme İsfendiyar Bey'in hanımı Tatlu (Kutlu) Hatun tarafından yaptırılmıştır.⁹⁶⁰

e. İsmail Bey Çeşmesi

Sinop'un kuzeyinde⁹⁶¹ Demirli Mescidi mahallesindedir(Şekil-15)⁹⁶². 1449 tarihli bir kitabesi vardır. Kitabeye göre Candaroğlu İsmail Bey tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi Selçuki neshi ile yazılmıştır⁹⁶³.

İsmail Bey şehir haricinde yüzlerce köyde ve umumi yollar üzerinde de su tesisleri yapmış, çeşmeler bina ettirmiştir: Derbend, Kanlıabad ve Karakum mahallelerinde de İsmail Bey'in çeşmeleri vardır. Devrekâni merkezinin su ihtiyacını ayarlamıştır. Çayırçık köyünde ve köyün kuzeyinde birer çeşme daha vardır. Çayırçık'ın Kaymakçı mahallesindeki çeşme de İsmail Bey'in eseridir⁹⁶⁴. Hatta Candaroğulları topraklarının Osmanlı eline geçmesinden sonra gitmek zorunda kaldığı Filibe kasabasında Markova köyünde su tesisatı yaptırmıştır⁹⁶⁵.

⁹⁵⁷ Ozanoğlu, a.g.e., s. 23.

⁹⁵⁸ Yücel, a.g.e., s. 163.

⁹⁵⁹ Yücel, a.g.e., s. 163.

⁹⁶⁰ Yakupoğlu, a.g.e., s. 217.

⁹⁶¹ Yücel, a.g.e., s. 163.

⁹⁶² Ozanoğlu, a.g.e., s. 25.

⁹⁶³ Yücel, a.g.e., s. 174.

⁹⁶⁴ Ozanoğlu, a.g.e., s. 24, 25.

⁹⁶⁵ Yaman, a.g.e., C. I, s. 167.

f. Şehabeddin Ağa Çeşmesi

Şehabeddin Ağa çeşmesi Sinop'un merkezinde bulunan aşağı hamamın hemen arkasındadır. Çeşmenin 1429-30 tarihli bir de kitabesi vardır. Kitabeden çeşmenin Şehabeddin Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kitabe Selçuki neshi ile yazılmıştır⁹⁶⁶.

6. Hanlar

Hanlar kente ticaret için gelen ve geçici olarak kalan tüccarlar için yapılmıştı. Beylik döneminde Hanların büyük bir kısmının çeşitli dini ve sosyal yapılara, özellikle de cami, mescit ve medreselere, vakıf olmak üzere inşa edildikleri, bazılarının da mülk olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶⁷

a. Deve Hanı

İsmail Bey'in yaptırdığı üç handan biri olup İsmail Bey Külliyesi içinde bulunmaktadır⁹⁶⁸. İsmail Bey veya imaret mahallesi diye anılan mahallede yapılan han Deve Hanı adıyla anılmaktadır. 1454-1460 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır⁹⁶⁹. Külliye içinde yer alan bu han, hamam ile birlikte cami ve medreseye gelir temin etmek için yapılmıştır⁹⁷⁰.

Binanın ön yüzü kesme taştan, yanları da moloz taşından harçla yapılmış ve aralarına da tuğla kuşaklar konulmuş, bunların araları da ayrıca bezenmiştir. Basık kemerli kapısından girince yüzölçümü 4×11 m. olan kısmında sağlı sollu bekçi odaları bulunmaktadır. Ahır kısmı büyük bir tonozla örtülmüştür. Yüzölçümü 13×11 m.'dir. Hanın kitabesi yoktur. Bina vakıfların malıdır⁹⁷¹.

İsmail Bey vakfiyesinin mütevellisi Mehmet Ağa 1698 kayıtlarına göre vakfi tamir etmediğinden ötürü külliye içinde yer alan cami, medrese ve hanın zamanla harabeye döndüğü, hanın dört duvarının sıvandığı ve istirahat mahallinin de tamir edildiği anlaşılmaktadır⁹⁷².

⁹⁶⁶ Yücel, a.g.e., s. 165.

⁹⁶⁷ Kankal, a.g.e., s. 204.

⁹⁶⁸ Ozanoğlu, a.g.e., s. 23.

⁹⁶⁹ Kankal, a.g.e., s. 209.

⁹⁷⁰ Kayaoğlu, a.g.m., s. 1045.

⁹⁷¹ Gökoğlu, a.g.e., s. 350-351.

⁹⁷² Kankal, a.g.e., s. 209.

b. Kurşunlu Hanı

İsmail Bey hanı olarak da anılan bu han⁹⁷³ Kastamonu'nun eski adı ile Ortaköy kesiminde, Attarlar çarşısındadır. Bu han mimari bakımdan büyük bir değer taşımaktadır⁹⁷⁴. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1460 yılından önce yapıldığı muhakkaktır.

Üzeri kurşunla kaplı olduğundan Kurşunlu Han olarak anılan bu binanın, yapılışında kaç odadan meydana geldiği bilinmemektedir. Ancak 1972 restorasyonundan sonra hanın alt katında 14, üst katında da 29 oda bulunmaktadır. Han bu haliyle, Osmanlı hâkimiyetinden önce, şehirdeki en büyük ticaret merkezi olarak gözükmektedir. 1716 tarihli kayıtlara göre Cem Sultan Bedesteni ve II. Bayezid'in hanı hariç tutulduğunda şehirde en fazla gelir Kurşunlu Han'dan alınmaktadır⁹⁷⁵.

Binanın dış duvarları moloz taşından harçla, iç tarafları da kesme taştan yapılmıştır. Kuzeyinde yuvarlak kemerli ve tonozlu bir kapısı vardır. Ortasında bir de yüzölçümü 19×19 m. olan avlusu bulunmaktadır. Bu avlu etrafında payeler üzerine konulmuş yuvarlak tuğla kemerli ve çeşitli tonozlu revaklı koridorları olup bunların yüzölçümü 27×5 m. yükseklikleri 2.5 m.dir. Alt katta vaktiyle ahır olarak kullanılan yerler bugün on dört parçaya ayrılmış bulunmaktadır.

Ortadaki avlu kapısının iki yanından birer taş merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Bu kısmın koridorları da aynı şekilde tonozlarla tavanlanmıştır. Her odada birer ocak bulunmaktadır.

Han vakıfların malıdır. 1745 yılında tamir edildiği anlaşılmaktadır. 1943 depreminde harap olmuş, 1946 yılında tamirine başlanmış, sütunlar arasındaki kemerler ve üstünün kurşunu yenilenmiştir⁹⁷⁶.

c. İsmail Bey Hanı

Kastamonu'da Araç'ın Iğdır nahiyesine bağlı Oyacalı köyünde bulunmaktadır(Şekil-16)⁹⁷⁷. 1448 tarihli kitabesinden Candaroğlu İsmail Bey tarafından

⁹⁷³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 166.

⁹⁷⁴ Ozanoğlu, a.g.e., s. 23.

⁹⁷⁵ Kankal, a.g.e., s. 212.

⁹⁷⁶ Gökoğlu, a.g.e., s. 350.

inşa ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kitabe Selçuki neshi ile yazılmıştır⁹⁷⁸. Kitabesi bugün Ankara Etnografya müzesindedir⁹⁷⁹.

Kervansaray olarak da anılan bu han Kanuni Sultan Süleyman ve III. Murat dönemlerine ait kayıtlarda harap olduğu yerine Nasrullah Çelebi (Nasrullah Kadı)'nin hamam bina ettiği ve 60 akçe zemin icaresi ödediği yazılıdır. Yapılışı İsmail Bey dönemine ait olan bu hanın, bir yüzyıl geçtikten sonra harap hale gelmesi ilginçtir. Bu bir taraftan kervansarayın ekonomik ömrünü tamamladığı şeklinde yorumlanacağı gibi diğer taraftan da Kastamonu'daki ticari mekânın değişmiş olabileceğini gündeme getirmektedir. Kâr getirmeyen bu bina, muhtemelen değişime uğrayarak hamam şeklinde kullanılmaya başlamıştır⁹⁸⁰.

7. Hamamlar

Arapça'da ısıtmak, sıcak olmak anlamındaki hamam kökünden türeyen hamam kelimesinin sözlük anlamı ısıtan yer demektir ve yıkanma yeri manasında kullanılmaktadır. Candaroğulları döneminde özellikle İsfendiyar Bey ve İsmail Bey dönemlerinde yaptırılmış olan hamamlar temizliğe verilen ehemmiyeti göstermektedir.⁹⁸¹

a. Honsalar Hamamı

İsmine bakarak, İsfendiyar Bey'in veziri Honsalar Ali tarafından kendi adıyla anılan mahallede yaptırıldığı söylenebilir. Bu durumda hamamın XV. yüzyılın ilk çeyreği içinde yapılmış olması iktiza eder. Hamam Honsalar mescidine vakfedilmiştir. Kastamonu ile ilgili hiçbir eserde bu hamamdan bahs olunmamaktadır⁹⁸².

b. Kale Hamamı

Hamam Atabey mahallesindedir. Halen bir şahsın tasarrufundadır. Kale hamamının İsmail Bey tarafından yaptırıldığına dair vesikalar mevcuttur⁹⁸³.

⁹⁷⁷ Ozanoğlu, a.g.e., s. 23.

⁹⁷⁸ Yücel, a.g.e., s. 173.

⁹⁷⁹ Ozanoğlu, a.g.e., s. 23.

⁹⁸⁰ Kankal, a.g.e., s. 210.

⁹⁸¹ Kankal, a.g.e., s. 365.

⁹⁸² Kankal, a.g.e., s. 370.

⁹⁸³ Ozanoğlu, a.g.e., s. 22.

c. Bey Hamamı

İsfendiyar Hamam olarak da anılan hamam 1392-1439 tarihleri arasında, geçmişte İsfendiyar Bey zaviyesi adıyla anılan, bugün ise Cebrail diye bilinen mahallede inşa olunmuştur. İsfendiyar Bey bu hamamı kendi adıyla anılan camiye gelir temin etmek üzere vakfetmiştir⁹⁸⁴. Gökoğlu ise İsfendiyar Camisine vakfettiğini yazar.

Hamam moloz taşından harçla yapılmıştır. Büyüklüğü 15.5×12 m. olan soyunma yerini kaybetmiş ve bunun yerine üzeri ahşap soyunma yeri yapılmıştır. Burası ile yıkanma salonunun arasındaki giriş yerinin solunda üstü kubbeli halalar, sağında yine aynı büyüklükte üstü kubbeli soğuk halvet bulunmaktadır. Bu kısımdan üstü kubbeli ikinci bir aradan yıkanma salonuna girilmektedir. Bu salonun üzerinde, büyük bir kubbe, altında göbek taşı, köşelerde üstü kubbeli dört tane halvetle bunların arasında üzerleri tonoz kemerli yıkanma yerleri vardır.

Hamam 1686 ve 1835 tarihlerinde tamir ettirilmiştir. Bina vakıfların malıdır. Mimari kıymeti olduğu gibi İsfendiyar Bey'in eseri olması yönüyle de tarihi bir kıymeti vardır⁹⁸⁵.

d. Devrekâni ve Çayırıcık Hamamları

Devrekâni hamamı Devrekâni kasabasının İsmail Bey mahallesinde cami yanındadır. Belediyenin tasarrufuna geçmiştir. Çayırıcık hamamı ile İsmail Bey tarafından yaptırılan hamamların en güzelidir. Devrekâni Çayırıcık köyündeki hamamdır. Bu hamam da şahsın tasarrufuna geçmiştir⁹⁸⁶.

e. İsmail Bey Hamamı

Kastamonu merkezinde İsmail Bey mahallesinde⁹⁸⁷ aşağı imaret yolu üzerindedir⁹⁸⁸. Cami ve medreseye gelir temin etmek amacıyla İsmail Bey tarafından inşa olunmuştur⁹⁸⁹.

⁹⁸⁴ Yakupoğlu, a.g.e., s. 217.

⁹⁸⁵ Gökoğlu, a.g.e., s. 364.

⁹⁸⁶ Ozanoğlu, a.g.e., s. 22.

⁹⁸⁷ Yaman, a.g.e., C. I, s. 166.

⁹⁸⁸ Ozanoğlu, a.g.e., s. 22.

⁹⁸⁹ Kankal, a.g.e., s. 371.

Bina moloz taşından harçla yapılmıştır. Ahşap olarak yapılmış soyunma yeri, ortası kubbeli yanları tonoz kemerli, soğukluk kısmı yine ortası kubbeli kenarları tonoz kemerli ve arkasında üzerleri kubbeli iki tane halveti bulunan yıkanma salonu vardır⁹⁹⁰.

İsmail Bey'in gitmek zorunda kaldığı Filibe'de Markova köyünün cami bitişiğinde yaptırdığı hamam kendisinin hayır tesislerine ne kadar düşkün olduğunu göstermektedir⁹⁹¹.

8. Tekke ve Zaviyeler

XIII. yüzyılda Anadolu'nun Türkler tarafından iskânı sırasında derviş, abdal ve baba gibi tarikat mensuplarına ait yapılar Anadolu'da yoğunluk kazanmıştır. Böylece Türk-İslam dünyasında birliği sağlayan, iyi örgütlenmiş, görgü ve bilgi sahibi bir zümre oluşturulmuştur.⁹⁹²Şehrin dışında kurulan zaviyelerin başlıca fonksiyonunun yolcuları misafir etmek olduğu görülmektedir. Şehirlerde kurulanlar ise, gayrimüslimlere İslam dininin gerektirdiği hal ve hareketlerle yaklaşarak, onları İslam dinine ısındırmak, zaviyelerin çevresinde iskânı sağlayarak, toplanan halkın dini konularda eğitimini sağlamayı amaçlamaktaydılar.⁹⁹³

a. Fahrettin Bey Zaviyesi

Kastamonu'da bulunan bu zaviye hakkındaki bilgiler İbn Batuta'nın Kastamonu seyahatindeki izlenimlerden öğrenilmektedir. Seyyah çok beğendiği bu zaviyeyi şöyle tasvir etmektedir:

“Böylece Kastamonu'dan ayrılarak yol üzerinde, köylerden birinde bu ülkede gördüğümüz zaviyelerin en güzeli, en büyüğü olan bir dergâha uğradık. Burasını, devrin şanlı hükümdarlarından biri olan ve varlığını Allah Teala Hazretlerine adanmış bulunan Fahreddin Bey yaptırmıştır. Tekkenin bakım işlerini, içinde kalan dervişlerin düzenini oğluna vermiş ve oradaki köyün gelirini de bu işler için vakfetmiştir. Dergâhın avlusunda gelen geçen dervişlerin temizlenmeleri için ayrıca bir de hamam inşa ettirmiş, köyün ortasında bina edilen çarşuyu ise Ulu Cami'in giderlerine tahsis etmişti.

⁹⁹⁰ Gökoğlu, a.g.e., s. 364, 365.

⁹⁹¹ Ozanoğlu, a.g.e., s. 22, 23.

⁹⁹² Kunt, Faroqhi, Yurdaydın, Ödekan, a.g.e., s.326.

⁹⁹³ Kankal, a.g.e., s. 351.

Harem-i Şerif'ten veya Suriye, Mısır, Irak, İran ve Horasan ile öteki ülkelerden gelecek dervişlere dergâha indikleri gün tam takım bir kat elbise ile yüz dirhem verilmesini, oradan ayrıldıkları zaman ise üç yüz dirhem ödenmesini, tekkede kaldıkları süre boyunca yemek için yemek, et, pirinç, yağ ve helva verilmesini, ayrıca Anadolu'da dolaşan bütün dervişlerin tekkede üç gün misafir edilerek on dirhem harçlık almalarını şart koşmuştu.⁹⁹⁴

Bol gelirli bir zaviye olduğu anlaşılan bu kuruluşun tasavvuf yönü daha ağırlıklı gibi görünmektedir⁹⁹⁵.

b. Rufai Tekkesi

Kastamonu merkezinde ve Hansalar Camii yakınında bulunan bir evin duvarında bir kitabe vardır. Halk arasında Dayı Sultan Zaviyesi adı ile anılan türbenin tam karşısındaki evin cephesindeki duvara yerleştirilmiş olan kitabenin bir Rufai tekkesine ait olduğu anlaşılmaktadır⁹⁹⁶.

Tekkenin 1414-15 tarihli Selçuki neshi ile yazılmış inşa kitabesine göre⁹⁹⁷ Ahmede'r-Rifai Zaviyesi Emirü'l-Kebir Şadi bin İlyas bin Bahtiyar tarafından yaptırılmıştır. 1487 tarihli kayıtlardan Hansalar Mahallesi yakınında Şadi Bey mahallesinin olduğu ve burada da Şadi Bey adıyla anılan bir camiinin olduğu anlaşılmaktadır. Her iki eseri yaptıranın Şadi Bey olduğunda şüphe olmamakla birlikte binanın aynı zamanda tekke olarak kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir⁹⁹⁸.

Kitabede adı geçen Şadi İbn İlyas'ın kim olduğu hakkında, birçok araştırmalara rağmen bir malumat elde edebilmek mümkün olamamıştır⁹⁹⁹. Ancak Emirü'l-Kebir diye zikrolduğuna göre Şadi Bey, Candaroğulları döneminde önemli bir mevkide olmalıdır¹⁰⁰⁰.

c. Akdoğan Zaviyesi

Söz konusu zaviyenin ne zaman, nerede ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmiyor. Zaviyenin 1530 tarihli kayıtlarında olduğuna göre bu tarihten önce yapıldığı

⁹⁹⁴ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, s. 60, 61.

⁹⁹⁵ Cunbur, a.g.m., s. 9.

⁹⁹⁶ Yaman, a.g.e., C. I., s. 135.

⁹⁹⁷ Yücel, a.g.e., s. 164.

⁹⁹⁸ Kankal, a.g.e., s. 360, 361.

⁹⁹⁹ Yaman, a.g.e., C. I, s. 135.

¹⁰⁰⁰ Kankal, a.g.e., s. 361.

muhakkaktır. Kayıtlardaki sıralamaya bakılırsa, Candaroğulları zamanında yapıldığı ihtimaldir. Zaviyenin Kararı karyesinden ve değirmen ile zemin gelirinden vakıf gelirleri vardır. Zaviye 1673 tarihinde faal olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁰¹.

d. İbrahim Bey Zaviyesi

Candaroğulları II. İbrahim Bey'in de, babası İsfendiyar Bey gibi, şehrin ve Karaçomak Deresi'nin doğu kısmında bir imaret yaptırdığı ortaya çıkmaktadır. 1439-1443 yılları arasında inşa ettirdiği imaretinde zaviye ve mescit bulunduğu düşünülebilir¹⁰⁰². İmaretin zamanla yandığı ve yerine de bugün Aktekke (İbrahim Bey) Camii'nin inşa olduğu yolunda bir rivayetten bahs olunmaktadır¹⁰⁰³. 1487, 1530 ve 1582 yıllarına ait tahrir defterlerinde İbrahim Bey Zaviyesi adıyla bir mahalle mevcuttur¹⁰⁰⁴.

e. Dayı-Taî Sultan Tekkesi

Dayı-Taî Sultan'ın türbesi Hansalar mahallesinde olduğuna bakılırsa, zaviye de aynı yerde olsa gerektir. 1487 tarihli kayıtlarına göre Taî-Dayı Sultan adında bir mahalle olduğuna bakılırsa bu tekkenin de Candaroğulları zamanında yapıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Zaviyenin Sapaca, Sorkuncuk, Kuyucuk karyelerinden vakıf gelirleri olduğu gibi; Kazancılar çarşısında zemin geliri, bahçe ve değirmen ile Hansalar Hamamı'nın zemin icaresi yer almaktadır. Taî veya Dayı adı ile anılan kişi, itibarlı birisi olmalıdır¹⁰⁰⁵.

f. İzzettin Ahi Çelebi Zaviyesi

İzzettin Ahi Çelebi Zaviyesi Sinop'ta bulunmaktadır¹⁰⁰⁶. Deniz kenarında kurulmuş bir zaviyedir. Bu zaviye de İbn Batuta'nın seyahat güzergâhlarından olmuştur. Zaviye hakkındaki bilgileri yine İbn Batuta'dan alıyoruz: “Şehre girdik ve Ahi İzzettin Çelebi'nin deniz kapısı dışında bulunan zaviyesine indik. Buradan Sebte limanında

¹⁰⁰¹ Kankal, a.g.e., s. 354.

¹⁰⁰² Kankal, a.g.e., s. 358.

¹⁰⁰³ Yaman, a.g.e., C. I, s. 149.

¹⁰⁰⁴ Kankal, a.g.e., s. 358.

¹⁰⁰⁵ Kankal, a.g.e., s. 354, 355.

¹⁰⁰⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, s. 12, Ankara, 1978, s. 269.

olduğu gibi denize doğru uzanmış bir dağa çıkılır ki, üzeri bağ ve bahçeler, akarsular ile kaplıdır. Burada yetişen meyvelerin çoğunu üzümle incir teşkil eder.”¹⁰⁰⁷

Ahi zaviyeleri böylesi güzel ve kolay güzergâhlarda kuruldukları gibi geçilmesi zor veya yol emniyeti az yerlerde tesis edilmişler ve Anadolu kervan yollarında güvenliğin sağlanmasında öncü olmuşlardır¹⁰⁰⁸.

g. İsfendiyar Bey Zaviyesi

Candaroğlu İsfendiyar Bey tarafından kendi adıyla anılan mahallede yaptırdığı zaviyesi, muhtemelen şehrin doğu kısmını iskâna açmak maksadıyla inşa olunmuştur. Kayıtlardan zaviyenin bina olunmasından sonra, burada İsfendiyar Bey tarafından bir de cami yapıldığı anlaşılmaktadır. Zaviyenin yapılış tarihi 1420 sonrası olmalıdır. Çünkü İsfendiyar Bey’in hükümdarlığı zamanında Rifai Tekkesi, Şadi Bey Mescidi, Hansalar Camii ve Musa Fakih Mescidi gibi binaların yapıldığı yer Karaçomak Deresi’nin batı kısmında bulunmaktadır. İsfendiyar Bey, şehrin genişleme alanını, Karaçomak Deresi’nin doğu kısmına taşımak istemiş olabilir¹⁰⁰⁹.

9. Ahşap Sanatı

Ortaçağ Anadolu Türk Sanatı’nda oldukça bol ve çeşitlilik gösteren bir malzeme ile karşımıza çıkan ahşap işçiliği hem başlı başına ilmi katkı getirici bir alan hem de özel bir ilgi ve araştırma konusu haline gelmiştir. Anadolu’da Selçuklu devri ile başlayan ve beylikler devriyle giderek malzeme ve çeşitli tekniklerle orijinal bir üslup aşamasına varan ahşap işçiliği, pek çok araştırmacı tarafından değişik bakış açıları ile ele alınmaktadır.

Ahşap eserlerde uygulanan çeşitli tekniklerin kaynağı da, Orta Asya ve Fatımi, Abbasi, Tolunoğlu, Gazne, Büyük Selçuklu ve Memluk gibi Türk-İslam kültür çevrelerine bağlanmaktadır¹⁰¹⁰.

Anadolu’da özellikle ormanlık alanların bol olduğu yörelerde ahşap malzemenin mimaride kullanımı çoğalmıştır. Sivil ve dinsel mimaride yapı malzemesi olarak kullanılması dışında, hem bezeme hem de donatım malzemesi olarak

¹⁰⁰⁷ İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, s. 59, 60.

¹⁰⁰⁸ Ocak, a.g.m., s. 262.

¹⁰⁰⁹ Kankal, a.g.e., s. 358.

¹⁰¹⁰ Z. Kenan Bilici, “Kastamonu ve Kasabaköy’deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah bin Mahmut ve Sanat Tarihimizdeki Yeri”, **Vakıflar Dergisi**, s. 20. Ankara, 1988, s. 85.

değerlendirilmiştir. XIII. yüzyılda Anadolu'da geliştirilen künde-kani, kabartma, kafes ve boyama teknikleri XIV. ve XV. yüzyıllarda da devam eder. Günümüze bu dönemden seçkin örnekler kalmıştır¹⁰¹¹.

Beylikler zamanındaki oyma işleri ve nakışlarındaki örneklerden en önemli ikisi; Kastamonu'daki İbn Neccar Camii ve Kasaba Köyü'ndeki Mahmut Bey Camii'dir¹⁰¹². Bu camilerin nakışlarını yapan Ankara'da Ahi Şerafettin'in sandukasını yaparak ustalığını göstermiş olan nakkaş Abdullah bin Mahmut'tur. Nakkaş'ın Kastamonu ve Kasaba Köyü'de iki eserine rastlamamız çok yönlü bir dönem arz etmektedir. Sanatçının on yıl arayla iki eserine rastlanması, Ankara'daki ahşap atölyelerinin şöhret yaptıklarını ve sipariş aldıklarını göstermektedir¹⁰¹³.

¹⁰¹¹ Kunt - Faraqhi - Yurdaydın - Ödekan, a.g.e., s. 371.

¹⁰¹² Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 236.

¹⁰¹³ Bilici, a.g.m., s. 91.

SONUÇ

Türklerin Orta Asya bozkırlarından kalkarak, binlerce kilometre mesafedeki, Anadolu topraklarını ele geçirip kendilerine yurt edinmeleri ve bu saha üzerinde önemli siyasi teşekküller oluşturmaları tarihte bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu siyasi güçlerden en önce kurulanı, en güçlüsü ve sonraları bütün Anadolu'ya hakim olanı Şüphesiz Türkiye Selçukluları idi. Ancak yine Orta Asya bozkırlarından batıya akan yeni bir siyasi güç olan Moğollar Anadolu topraklarına dayanmış ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuvvetten düşürmüştü.

Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflamaya başlamasından bir süre sonra Anadolu'da hâkimiyet sahası kuran İlhanlılar da güçlerini kaybetmeye başlamışlardı. Ortaya çıkan siyasal ve toplumsal karışıklığı kendileri için bulunmaz fırsat gören Anadolu'nun yeni ve artık yerleşik olan Türkmenleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Anadolu toprakları üzerinde sayıları yirmiyi bulan irili ufaklı beylikler hayat bulmuşlardı. Anadolu beyliklerinin hemen hemen hepsinin ideali, Anadolu Selçuklu Devletini canlandırarak Türk birliğini yeniden kurmaktı.

Bu beyliklerden Osmanoğulları, Germiyoğulları, Karamanoğulları, Eretna Devleti ile onun varisi Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti ve de Candaroğulları Beyliği Anadolu hâkimiyeti için uzun seneler mücadele etmişlerdi. Anadolu'nun kuzeyinde Batı Karadeniz bölgesinde kesif Türkmen nüfusu üzerinde Şemseddin Yaman Candar tarafından 1291 tarihinde Eflâni'de temelleri atılan Candaroğulları Beyliği'nin sınırları, doğuda Kızılırmak'tan batıda Bolu yakınlarına, kuzeyde Karadeniz sahillerinden güneyde Ankara'nın kuzeyine kadar ulaşmış bulunuyordu.

Kastamonu merkez olmak üzere beylik I. Süleyman Paşa'dan Candaroğlu Celaleddin Kötürüm Bayezid Bey'e kadar siyasi teşekkülünü tamamlayarak büyük mesafe kaydetmişti. Ne var ki bu süre içinde, Bursa merkezli Osmanlı Devleti batıda, Konya merkezli Karamanoğulları güneyde ve Sivas-Kayseri merkezli Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti doğuda hayli güç kazanmış; Candaroğulları Beyliği'nin sınırlarını tehdit eder hale gelmişti. Hatta Candaroğlu Celaleddin Kötürüm Bayezid Bey Osmanlı Devleti'ne karşı koymayı becerememiş ve payitaht şehri Kastamonu dahil beylik topraklarının büyük kısmını Osmanlı lehine elinden çıkarmıştı.

Bayezid'in ölümü ile yerine Sinop'ta beyliğin başına geçen oğlu Çelebi İsfendiyar Bey'in hükümdarlık yılları nazik bir zamana tesadüf etmişti. Ankara savaşından sonra zuhur eden hızlı bir şekilde intibak eden İsfendiyar Bey, bütün batı Anadolu ve hatta Orta Karadeniz beyliklerinden daha uzun bir hükümet sürmeyi başarabilmiştir.

Candaroğlu İsmail Bey dönemi Beyliğin en müreffeh dönemi olduğu kadar yıkılış zamanına da denk düşmekteydi. Fatih'in Beyliği Osmanlı topraklarına katmasıyla 170 yılı aşkın hüküm süren Candarogulları böylece Osmanlı hizmetine girmiştir. Bilim adamlarına ve ilim erbabına büyük bir saygı ve özel ihtimam gösteren Beylik birçok imar faaliyetiyle tarihe izlerini bırakmıştır.

Birçok beylik gibi Candarogulları'nın da dahil olduğu Türkmen dünyası, her ne kadar idari bakımdan birbirlerinden ayrı oldukları bir siyasi yapı gösteriyorsa da öz itibarı ile aynı kültür ve dini düşünceye dayalı birbirlerinden pek farkı bulunmayan örf ve geleneğe sahip büyük ve geniş bir cemiyet durumunda bulunuyordu. Nitekim Osmanlıların fetih gücünü hızlandıracak insan kaynaklarını temin etmelerinin ve Anadolu'daki Türkmen Beyliklerinin kolay sayılabilecek şekilde idare altına alabilmelerinin izahı aynı kültür tabanına sahip olmalarında aranmalıdır.

Candarogulları Beyliği, gerek kendine has üslubuyla meydana getirdiği imar faaliyetleri, yazılan eserleri gerekse yetiştirmiş olduğu önemli şahsiyetler vesilesiyle Anadolu'nun Türkleşmesi ve bir Türk yurdu olarak kalmasında büyük katkıya sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim; “Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar”, **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğleri**, Kastamonu, 1988, s. 43-54.
- AÇIKGÖZOĞLU, Mehmet; **İslam Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1977.
- AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C. I-II, İstanbul, 1995.
- AKOK, Mahmut; “Candaroğlu Mahmut Bey Camii”, **Belleten**, C. X, S. 38, Nisan 1946, s. 293-301.
- AKOK, Mahmut; “Kastamonu Şehri İçkalesi”, **Belleten**, C. IX, S. 35, Temmuz 1946, s. 401-404.
- ASLANAPA, Oktay; “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı”, **Türkler**, C. VII, s. 703-722.
- ASLANAPA, Oktay; **Türk mimarisi**, C. I-II, Ankara, 1990.
- AŞIK PAŞAOĞLU; **Osmanoğulları'nın Tarihi**, (çev. Necati Lugal), Ankara, 1987.
- AYVERDİ, Semiha; **Osmanlı Asırları**, C. I-III, İstanbul, 1977.
- BEHÇET, Mehmet; **Kastamonu Eski Eserleri**, Kastamonu, 1998.
- BİLİCİ, Z. Kenan; “13. Yüzyılda Kastamonu”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 81-89.
- BİLİCİ, Z. Kenan; “Kastamonu ve Kasabaköy'deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah Bin Mehmet ve Sanat Tarihimizdeki Yeri”, **Vakıflar Dergisi**, S. 20. Ankara, 1988.
- BOSTAN, İdris; **Siyasi, Din, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi**, İstanbul, 1994, s. 85-91.
- CAHEN, Claude; “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002, s. 203-214.
- CAHEN, Claude; **Anadolu'da Türkler**, İstanbul, 1984.
- CANTAY, Gönül; “Anadolu Türk Beylikleri Sanatı”, **Türkler**, C. VIII, Ankara, 2002, s. 15-29.

- CUNBUR, Müjgan; “Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları”, **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğleri**, Kastamonu, 1988, s. 7-15.
- ÇAĞATAY, Neşet; **Ahilik Nedir**, Ankara, 1990.
- ÇAY, M. Abdulhaluk; **Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul, 1984.
- ÇETİN, Osman; “İskânlarla Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002, s. 260-268.
- ÇİFTÇİ, Cafer; “XIV. Yüzyılda Anadolu’da Uç Beyliklerinin Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s. 393-407.
- DANIŞMAN, Zuhuri; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. I, İstanbul, 1964.
- DANIŞMEND, Hami Mehmet; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I-II, İstanbul, 1971.
- DUKAS; **Bizans Tarihi**, (çev. V.Z. Mirzaoğlu), İstanbul, 1956.
- EMECEN, M. Feridun; **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası**, İstanbul, 2001.
- ENVERİ; **Düsturname-i Enveri**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul, 1929.
- ESER, Erdal; “Küre-i Hadid Köyü’nde Candaroğlu İsmail Bey Camii”, **Vakıflar Dergisi**, S. XXVI, Ankara, 1997, s. 237-241.
- ESTERABADİ; **Bezmu Resm**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 1990.
- EYYÜPGİLER, Kemal Kutgün; “Kastamonu’nun Mimari Mirası ve Koruma Sorunları”, **Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001.
- GEDİK, Yasemin; **Saruhanoğulları Beyliği’nin Kuruluşu Siyasi Teşekkülü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2004.
- GİBBONS, Harbert Adams; **Osmanlı İmparatorluğu Kuruluşu**, (çev.: Ragıp Hulusi Özdem), Ankara, 1998.
- GİESE, F.; **Anonim Tevarih-i Al-i Osman**, (çev.: Nihat Azamat), İstanbul, 1992.
- GÖKOĞLU, Ahmet; **Paflagonya Gayr-i Makul Eski Eserleri ve Arkeoloji**, Kastamonu, 1952.

- GÜL, Kemal Vehbi; **Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaşması**, İstanbul, 1971.
- GÜNGÖR, Erol; **Tarihte Türkler**, İstanbul, 1988.
- GÜRÜN, Kamuran; **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1984.
- HADİDİ; **Tevarih-i Al-i Osman**, (çev. Necdet Öztürk), İstanbul, 1992.
- HAMMER, Baron Joseph - Van Purgstall; **Büyük Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1989.
- İBN BATUTA; **İbn Batuta Seyahatnamesi**, (çev. A. Said Aykut), C. I-II, İstanbul, 2000.
- İBN BATUTA; **İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, (çev. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul, 1971.
- İNALCIK, Halil; "Bayezid maddesi", **İslam Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1993.
- KAFALI, Mustafa; "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002, s. 177-193.
- KAFESOĞLU, İbrahim; **Selçuklu Tarihi**, İstanbul, 1992.
- KALAFAT, Yaşar; "Kastamonu ve Yakın Çevresinde İslam Azizleri", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 379-385.
- KANKAL, Ahmet; "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfus", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 89-121.
- KANKAL, Ahmet; **Türkmen'in Kaidesi Kastamonu**, Ankara, 2004.
- KARADENİZ, Hasan Basri; "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı", **Türkler**, C. IX, Ankara, 2002, s. 486-497.
- KAYAOĞLU, İsmet; "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi", **Türk Tarih Kongresi X**, C. III, Ankara, 1991, s. 1041-1047.
- KOCA, Salim; "Anadolu Türk Beylikleri", **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002, s. 703-756.
- KOMİSYON, "Kastamonu maddesi", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. XVIII, İstanbul, 1994.
- KOMİSYON, "Kastamonu maddesi", **Yurt Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1981.

- KOMİSYON, “Ramazanoğulları maddesi”, **Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, C.I-II, Tercüman Yayınları.
- KOMİSYON, “Sinop maddesi”, **Büyük Larousse**, C. I-XXIV, İstanbul.
- KOMİSYON, **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Türk Ansiklopedisi**, C. I-VI, İstanbul, 1982.
- KOMİSYON, **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, C.I-XVI, İstanbul, 1992.
- KOMİSYON, **İşte Türkiye**, Turizm bakanlığı yay., İstanbul, 1998.
- KOMİSYON, **Kastamonu İli Yıllığı**, Ankara, 1973.
- KOMİSYON, **Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1957.
- KOMİSYON, **Sinop İl Yıllığı**, Ankara, 1973.
- KOMİSYON, **Türkiye'nin Turizm Değerleri**, C. I-V, Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- KOMİSYON, **Vilayetlerimizin Tarihi**, İstanbul, 1968.
- KÖPRÜLÜ, Fuat; **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, 1984.
- KÖYMEN, Mehmet Altay; **Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, C. I, Ankara, 1989.
- KÖYMEN, Mehmet Altay; **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ankara, 1963.
- KUNT, Metin - FARAQHİ Suraiya, - YURDAYDIN, Hüseyin G. - ÖDEKAN, Ayla; **Türkiye Tarihi**, C. I-III, İstanbul, 1997.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet; **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 2001.
- MERÇİL, Erdoğan - KAFESOĞLU, İbrahim - YILDIZ, Hakkı Dursun; **Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul, 1999.
- MERÇİL, Erdoğan; “Anadolu Beylikleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C. I-II, Ankara, 1992, s. 297-322.
- MERÇİL, Erdoğan; **Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul, 1985.
- MERÇİL, Erdoğan; **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Ankara, 2000.
- MUSTAFA NURİ PAŞA; **Netayicu'l Vukuat**, (çev. Neşet Çağatay), C. I-II, Ankara, 1987.

- MÜNECCİMBAŞI; **Müneccimbaşı Tarihi**, (çev. İsmail Erürsel), C. I-II, Tercüman Yayınları.
- NEŞRİ, Mehmet; **Neşri Tarihi**, (çev. Mehmet Altay Köymen), C. I-II, Ankara, 1983.
- NİZAMEDDİN ŞAMİ; **Zafername**, (çev. Necati Lugal), Ankara, 1987.
- NUR, Rıza; **Türk Tarihi**, C. III, İstanbul, 1979.
- OCAK, Ahmet Yaşar; “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s. 429-439.
- OCAK, Ahmet Yaşar; “Zaviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, S. 12, Ankara, 1978, s. 247-269.
- ORAL, M. Zeki; “Kuvaddaroğulları”, **Belleten**, C. XIX, S. 73, Ocak 1955, s. 99-102.
- ORUÇ BEY; **Oruç Bey Tarihi**, (çev. Nihal Atsız), Tercüman Yayınları.
- OZANOĞLU, İhsan; **Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar**, Kastamonu, 1959.
- ÖNDER, Mehmet; “Sultan Cem'in Kastamonu Valiliği ve Şair Ayni'nin Kastamonu Ağıdı”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 9-13.
- ÖNEY, Gönül; **Beylikler Devri Sanatı**, Ankara, 1989.
- ÖZTUNA, Yılmaz; **Büyük Türkiye Tarihi**, C. II, İstanbul, 1977.
- ÖZTUNA, Yılmaz; **Devletler ve Hanedanlar**, C. I-III, Ankara, 1969.
- PARLAK, Gündegül; “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen Geçme Motifler”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002.
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ; **Peçevi Tarihi**, (çev. Bekir Sıtkı Baykal), C. I-II, Ankara, 1992.
- RASONYI, Laszlo; **Tarihte Türklük**, Ankara, 1971.
- ROUX, Jean Paul; **Türklerin Tarihi**, (çev. Galip Üstün), İstanbul, 1991.
- SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan; **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara, 1995.
- SEVİM, Ali - YÜCEL, Yaşar; **Türkiye Tarihi Fetihden Osmanlı'ya Kadar**, C. I, Ankara, 1995.

- SEVİM, Ali - YÜCEL, Yaşar; **Türkiye Tarihi 1300-1566**, C. II, Ankara, 1990.
- SEVİM, Ali - YÜCEL, Yaşar; **Türkiye Tarihi, Fetih Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989.
- SOLAKZADE MEHMET HEMDEMİ ÇELEBİ, **Solakzade Tarihi**, (çev. Vahid Çabuk), C. I, Ankara, 1989.
- SÜMER, Faruk; “Beylikler Döneminde İctimai İktisadi Durum Dini Milli ve Kültür Faaliyetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 78, Haziran 1992, s. 917-922.
- TANSEL, Selahattin; **Sultan II. Bayezid’in Siyasi Hayatı**, İstanbul, 1966.
- TANVERİ, Aydın; “Candar maddesi”, **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul, 1993.
- TARKAN, Hasan; **Sinop Coğrafyası**, İzmir, 1941.
- TEKİN, Oğuz; “Başlangıcından Türkiye Cumhuriyetine Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri”, **Türkler**, C. V, Ankara, 2002, s. 413-423.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin; **Anadolu’da Türk Tarihi ve Kültürü**, Trabzon, 1967.
- TOGAN, A. Zeki Velidi; **Umumi Türk Tarihine Giriş**, C. I, İstanbul, 1981.
- TOKGÖZ, Dündar; **Sinop Tarihi**, Ankara, 1973.
- TURAN Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1971.
- TURAN, Osman; **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul, 1971.
- TURAN, Refik; “Kastamonu’nun Türkler tarafından Fethi ve İskanı”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 1–3.
- TURAN, Refik; “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s. 151-169.
- TURSUN BEY; **Tarih-i Ebu’l Feth**, (çev.: A. Mertol Tulum), İstanbul, 1977.
- ULUÇAY, Çağatay; **İlk Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul, 1977.
- UMAR, Bilge; **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İstanbul, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Anadolu Beylikleri**, Ankara, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Kitabeler**, İstanbul, 1929.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Ankara, 1970.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, 1945.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1982.
- ÜNAL, Oğuz, **Horasan'dan Anadolu'ya**, Ankara, 1980.
- WITTEK, Paul, **Menteşe Beyliği**, (çev. O.Ş. Gökyay), Ankara, 1986.
- YAKUPOĞLU, Cevdet, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da İçtimai ve İktisadi Hayat", **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu, 2001, s. 55-81.
- YAKUPOĞLU, Cevdet, **İsfendiyar Bey ve Zamanı**, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enst. Yay., Ankara, 1999.
- YAMAN, Talat Mümtaz, **Kastamonu Tarihi**, C. I, Kastamonu, 1935.
- YAVUZ, Nuri, **Anadolu Beylikleri Dönemi Siyasi ve Kültür**, Ankara, 2003.
- YETKİN, Suut Kemal; **İslam Mimarisi**, Ankara, 1965.
- YETKİN, Suut Kemal; **Türk Mimarisi**, Ankara, 1970.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil; "Anadolu'nun Fethi", **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002, s. 194-203.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil; **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul, 1944.
- YÜCEL, Yaşar; "Candaroğulları maddesi", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993.
- YÜCEL, Yaşar; "Candaroğulları Beyliği", **Bellekten**, C. XXXIV, S. 135, Temmuz, 1970, s.
- YÜCEL, Yaşar; "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar", **Bellekten**, C. XXXVII, S. 146, Nisan 1973, 374-407.
- YÜCEL, Yaşar; **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, Ankara, 1991.

İNTERNETTEN ALINAN KAYNAKLAR

<http://www.eflani.com/candaroglu.htm>

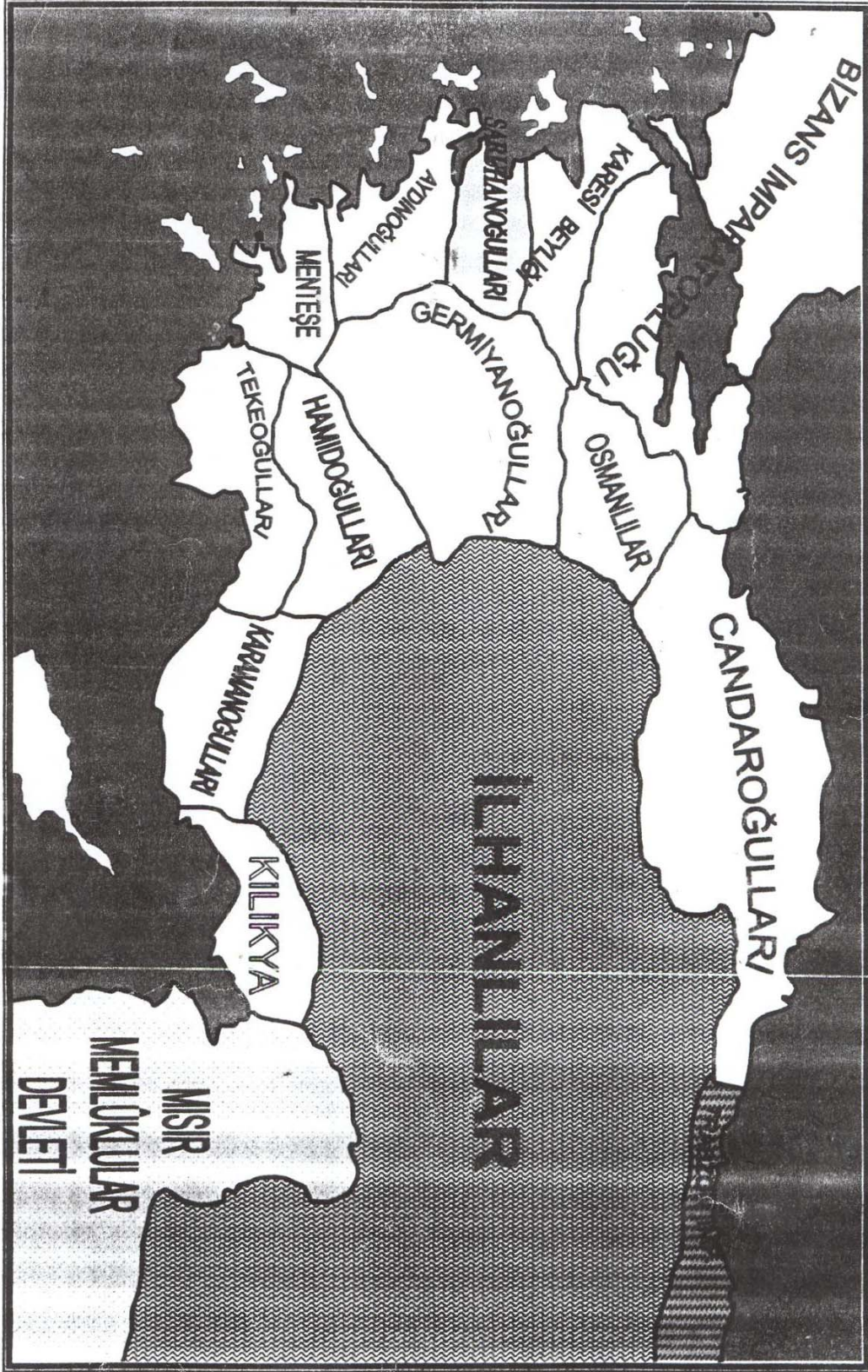
<http://www.Istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/Beylikler>

<http://www.kultur.gov.tr/portal/tarih-tr.asp?belgeno=49029#>

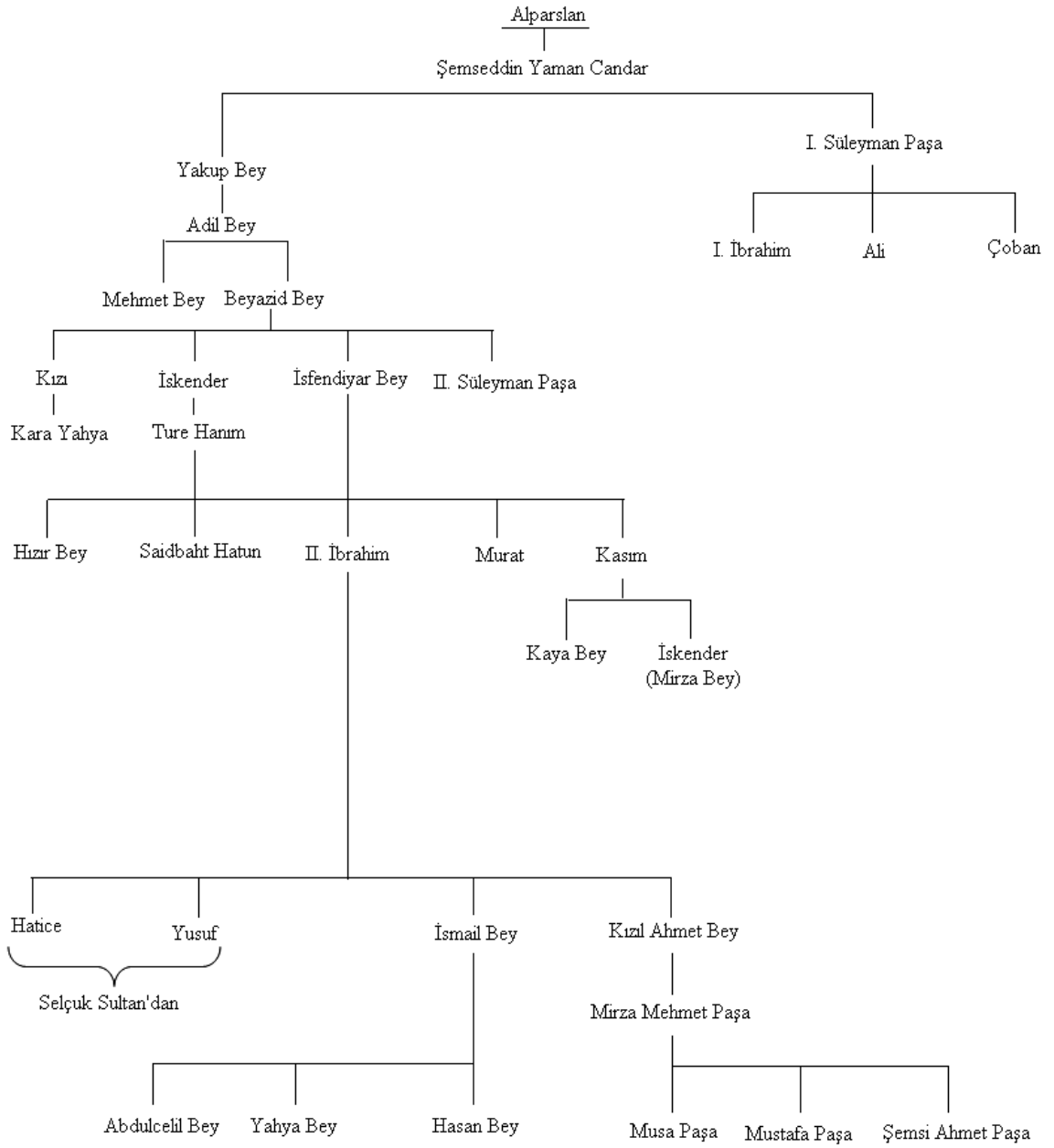
<http://www.osmanlimedeniyeti.com/makaleler/mimari/camiler/Candarogullari-Arac-Kureihadit-Camii.html>

<http://www.geocities.com/aracweb37/eserler.htm>

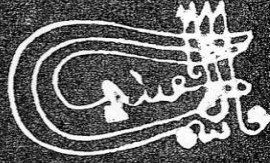
EKLER

Şekil 1. 1300–1400 yılları arasında Anadolu

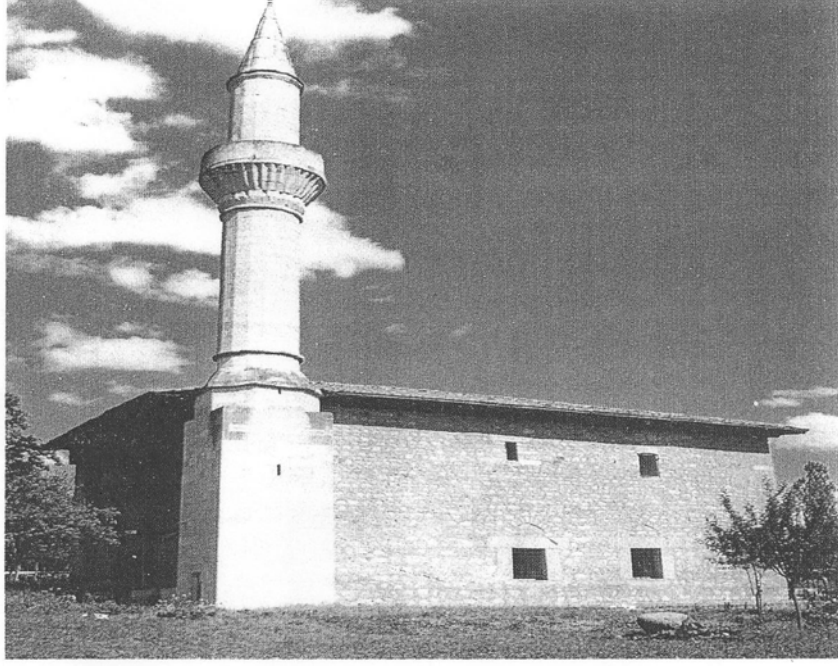
Şekil 2. Candaroğulları şeceresi

سرب نيز زوق سرب و پير جگم صنف رنده له با ملاک نا لاطيف اول حرور گتم
 در حرم صنفوسه سپه قاضي محمد بن ابان در صنفی محمد بن المختبر قاضی بوش
 للمعروف بقاضی جیب الانه در حاکم حیات آید و نفاذ نفاذ آید از هر کس خنجره
 حرور حه با سواروزی فی در هر کس کوی و سول اول تقریبی چهره و اول صنفی محمد بن
 برله حاکم اول بنوب تکبیر لو زرسه صنفی اول در فاذا رده حه بفقن با قالو سرب بطور
 با سرفا حرورنده حور قاضی اول من بوندی صلا واقفده نور کس صلبه نکلی حاکم اول
 له چایب جایی بر له صنفی قان خلفه کما جود صنفی بنی شریک با سرفا اللله
 له وین بر خطابه بیه بر عدل اول و مو قوز حرور کو با بی تصوف لاری حاکم اول من
 نجار حاکم اللله انجا بیا مولانا اول و صنفی و فریده صنفی لعل اللها اول علم اللولاء
 لعلله مولانا بوز حاکم اول بر صنفی حاکم اول حاکم اول با بیه اول با بیه اول حاکم اول
 کو با بیه اول و فقن اول من حور صنفی بیه نظر لعل صوب تمام با اوله که وقف صنفی اول
 تکبیر و عملا کوفت حور قوز علیه ن خرف صنفی که تصوف و بی حاکم اول حاکم اول حاکم اول
 لانا حاکم اول لعل اللها اول لعل اللها اول صنفی حاکم اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول
 و سربور و صنفی اول لعل اللها اول لعل اللها اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول
 لعل اللها اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول حاکم اول

کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور
 کور کور

Şekil 3. İsfendiyaroğlu Kasım Bey'in beratı.

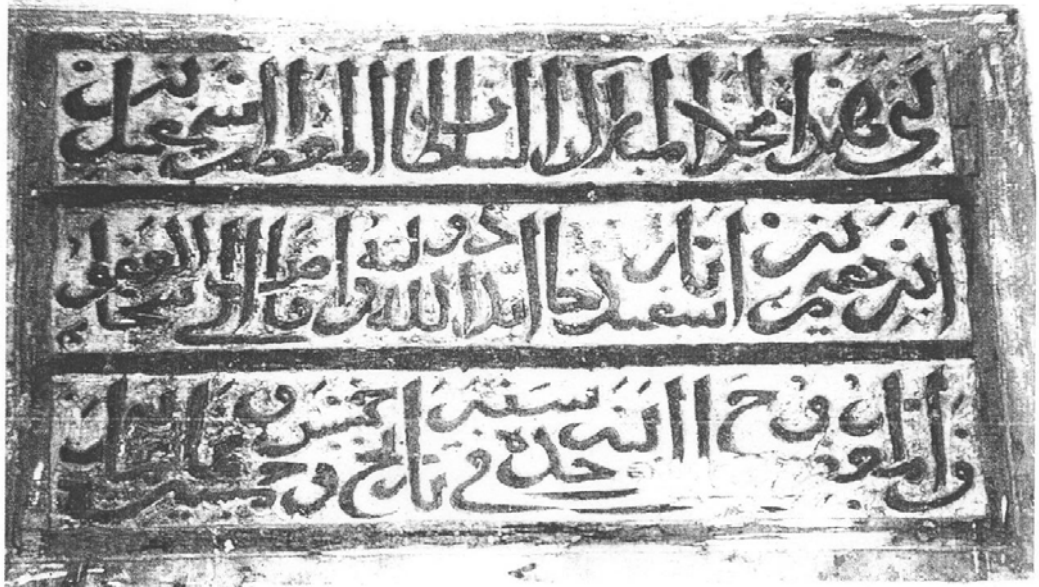
Şekil 4. Mahmut Bey Camii

Şekil 5. Mahmut Bey Camii tavan süslemesi.

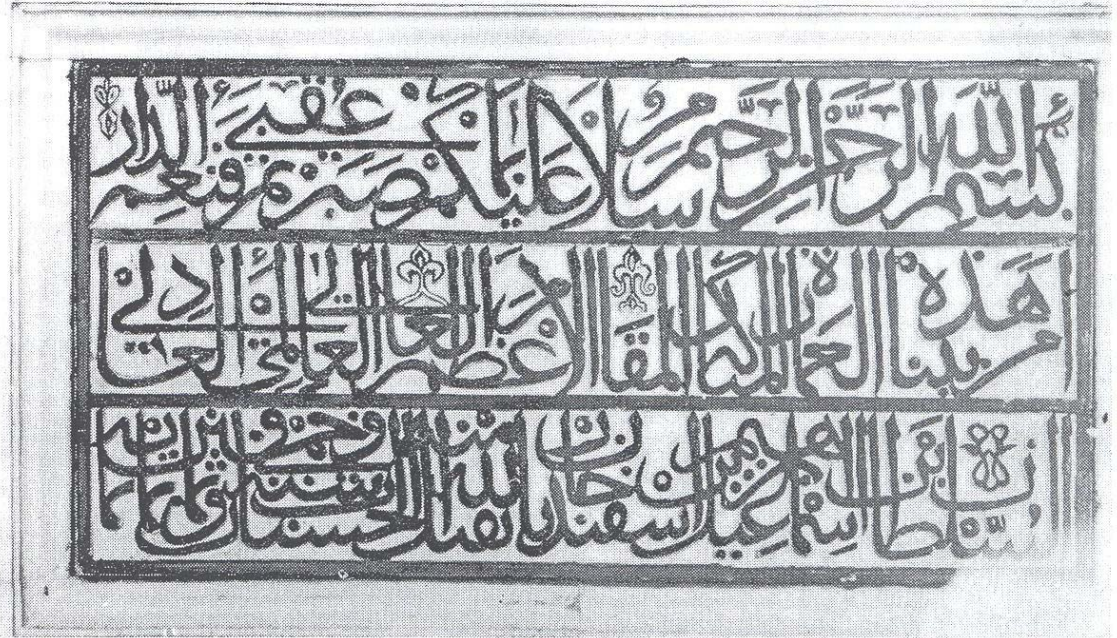
Şekil 6. Küre-i Hadid Köyü İsmail Bey Camii

Şekil 7. Küre-i Hadid Köyü İsmail Bey Camii Kitabesi

Şekil 8. İsmail Bey Camii

Şekil 9. İsmail Bey Camii Kitabesi

Şekil 10. Devrekâni Merkezinde İsmail Bey Camii

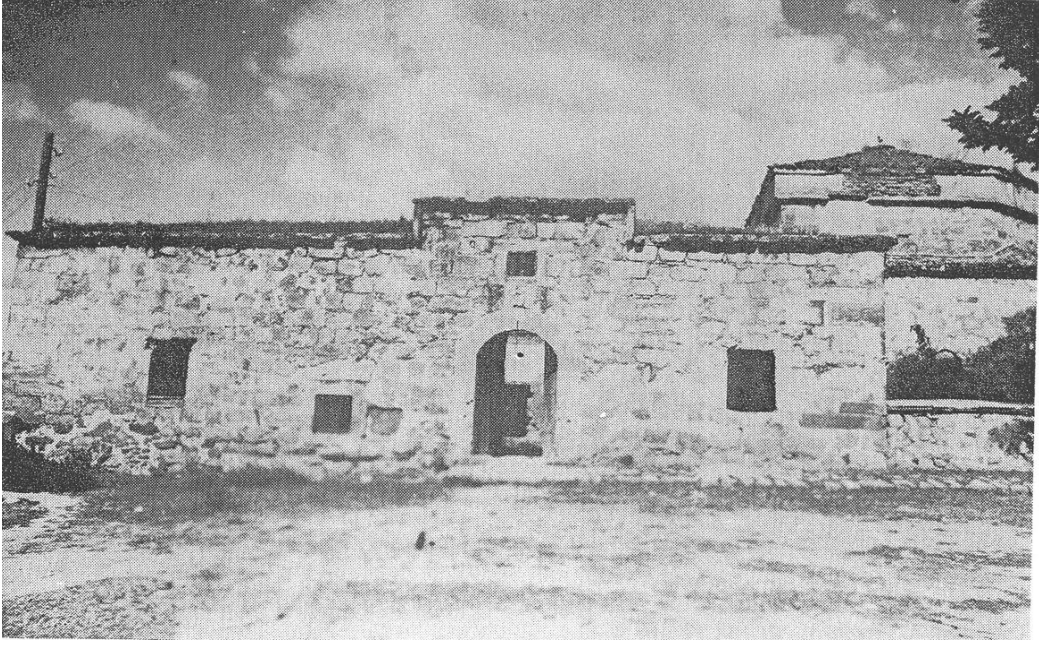
Şekil 11. Devrekâni Çayırıcık Köyünde İsmail Bey Camii

Şekil 12. Hatunlar Türbesi

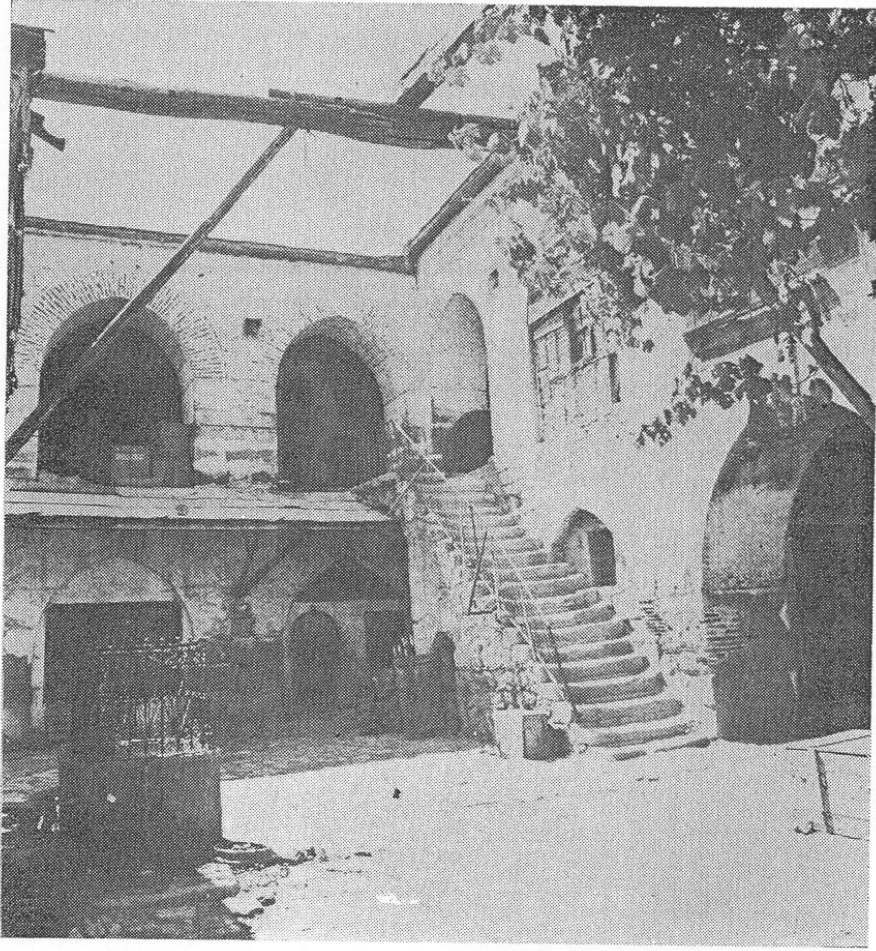
Şekil 13. İsfendiyar zadeler Türbesi

Şekil 14. İsmail Bey Medresesi

Şekil 15. İsmail Bey Çeşmesi

Şekil 16. İsmail Bey Hanı

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Elazığ'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Elazığ'da tamamladım. 1999 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yüksek öğrenimime başladım. 2003 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalında Yüksek Lisans'a başladım. 2003 yılında Elazığ İl müftülüğüne bağlı fahri öğreticilik yaptım.

Fatma GÜRGÖZELER

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	I
ÖZET.....	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ.....	7
TÜRKLERİN ANAYURTTAN ANADOLUYA GELİŞLERİ, CANDAROĞULLARINA TESİRİ BAKIMINDAN ANADOLUDA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ	7
A. TÜRKLERİN VATANI ORTA ASYA.....	7
B. YENİ TÜRK VATANINDA İSKAN POLİTİKASI.....	8
C. OĞUZLARIN GELİŞİNDEN ÖNCE ANADOLU	11
D. BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİNDE ANADOLU	12
E. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANADOLU	15
F. BEYLİKLER DÖNEMİNDE ANADOLU	20
1. Karamanoğulları (1256–1486).....	21
2. Germiyanogulları (1300–1429)	22
3. Karesioğulları (1300–1336).....	23
4. Aydınoğulları Beyliği (1308–1403).....	24
5. Menteşeoğulları Beyliği (1303–1425)	25
6. Eşrefoğulları Beyliği (1280–1326)	26
7. Hamitoğulları Beyliği (1280–1391).....	26
8. Saruhanoğulları Beyliği (1313-1410)	27
9. Ramazanoğulları Beyliği (1352-1608)	28
10. Taceddinoğulları (1348-1423)	28
11. Pervaneoğulları Beyliği (1296-1322)	29
12. Sahipataoğulları Beyliği (1262-1342)	30
13. Alaiye Beyliği (1293-1471).....	30
14. İnançoğulları Beyliği (1227–1309).....	31
15. Dulkadiroğulları Beyliği (1337–1522)	32

16. Erteneoğulları (Eretna) Beyliği (1344–1481).....	33
17. Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti (1381–1398).....	34
18. Kuvvadaroğulları Beyliği (?-?).....	35
19. Çobanoğulları Beyliği (1227–1309).....	36

BİRİNCİ BÖLÜM

CANDAROĞULLARININ KURULUŞU HÜKÜMDARLARI VE OSMANLILAR İLE İLİŞKİLERİ.....	39
A. KASTAMONU VE SİNOP İLLERİNİN KURULUŞ TARİHÇELERİ, ADLARININ KAYNAĞI VE YERLEŞİM ALANLARI.....	39
1. Kastamonu'nun Kuruluş Tarihçesi.....	39
2. Kastamonu İli'nin Yerleşim Alanı.....	47
3. Kastamonu İsminin Kaynağı.....	47
4. Sinop'un Kuruluş Tarihçesi.....	48
5. Sinop ilinin yerleşim Alanı ve İsminin Menşei.....	55
B. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ.....	56
1. Candaroğulları'nın Menşei.....	56
2. Candaroğulları'nın Hakim Olduğu Coğrafi Alan.....	58
C. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU.....	59
1. Şemsüddin Yaman Candar 1291-?.....	61
2. I. Süleyman Paşa 1309(?)-1340(?).....	62
D. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİNİN GELİŞMESİ.....	67
1. I. İbrahim Bey 1341-?.....	67
2. Yakup Bey ?-?.....	68
3. Adil Bey 1345-(?)-1361(?).....	69
4. Kötürüm Bayezid 1361–1385.....	70
5. II. Süleyman Paşa 1385–1392.....	73
6. İsfendiyar Bey 1392-1439.....	77
7. II. İbrahim Bey 1439–1443.....	82
E. CANDAROĞULLARI BEYLİĞİNİN YIKILIŞI.....	83
1. İsmail Bey 1443-1461.....	83
2. Cemaleddin Kızıl Ahmet 1461-?.....	88

F. İBN BATUTA VE EL-ÖMERİ'NİN CANDAROĞULLARI HAKKINDA NAKLETTİKLERİ	91
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİ'NDE TEŞKİLATLANMA KÜLTÜR VE MEDENİYET	94
A. DEVLET TEŞKİLATI	94
B. ASKERİ TEŞKİLAT	96
C. SOSYAL HAYAT	97
1. Şehir Hayatı:	97
2. Köy Hayatı	99
D. TOPRAK TEŞKİLATI	100
E. İKTİSADİ HAYAT	102
F. KÜLTÜREL HAYAT	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CANDAROĞULLARI DÖNEMİNE AİT ESERLER, DİNİ VE TASAVVUFİ HAYAT VE İMAR FAALİYETLERİ	108
A. BEYLİK ADINA YAZILAN ESERLER	108
B. DİNİ HAYAT VE TASAVVUFİ FAALİYETLER	110
C. İMAR FAALİYETLERİ	112
1. Camiler	113
2. Mescitler	130
3. Türbeler	136
4. Medreseler	146
6. Hanlar	151
7. Hamamlar	153
8. Tekke ve Zaviyeler	155
9. Ahşap Sanatı	158
SONUÇ	160
BİBLİYOGRAFYA	162
İNTERNETTEN ALINAN KAYNAKLAR	169

EKLER.....	170
ÖZGEÇMİŞ.....	180